

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 8 | Sayı / Issue 2 | Temmuz / July 2023 |

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

Açık Erişim Dergi / Open Access Journal

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 8 | Sayı / Issue 2 | Temmuz / July 2023 |

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

İbn Haldun Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Ibn Haldun University
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu Başkanı / Editor in Chief
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Editörler / Editors
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editör / Associate Editor
Kübra Kikanovic, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board
Syed Farid Alatas, Singapur Ulusal Üniversitesi, Singapur
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Miriam Cooke, Duke Üniversitesi, ABD
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ahu Dereli Dursun, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Tahsin Görgün, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ali Osman Kuşakçı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Bruce B. Lawrence, Duke Üniversitesi, ABD
Mehmet Öncel, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Yılmaz, George Mason Üniversitesi, ABD

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi (e-ISSN 2651-379X), İbn Haldun Üniversitesi tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. 2016 yılında yayımlanmaya başlanan dergi; dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, sosyoloji, ilahiyat ile insan ve toplum bilimleri alanlarında özgün bilimsel Türkçe, İngilizce ve Arapça makaleler yayımlar. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

Journal of Ibn Haldun Studies (e-ISSN 2651-379X) is published by Ibn Haldun University, which is a referred bi-annual and blind peer-review. It has been published since the year of 2016. The journal publishes original Turkish, English or Arabic articles on the subjects of language, literature, history, art, architecture, sociology, theology and human and social sciences. The views expressed in the papers are under the responsibility of authors.

Yönetim Yeri / Head Office: Başak Mahallesi, Ordu Caddesi, F-05 Blok No:3 34480- Başakşehir, İstanbul, Türkiye
Telefon / Telephone: +90 212 692 0212 | **E-Posta / E-mail:** journal@ihu.edu.tr, **URL :** <https://journal.ihu.edu.tr>

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

Cilt / *Volume* 8

Sayı / *Issue* 2

Temmuz / *July* 2023

İçindekiler / *Table of Contents*

Mohammad Javid Fedayee

Ibn Khaldun's Contribution to the Study of the Social Dynamics of
International Relations / *İbn Haldun'un Uluslararası İlişkilerin Sosyal
Dinamikleri Çalışmalarına Katkısı* 91-103

Jibril Swalleh Mawejje

The Role of Presumption in Affirmation of Punishment for Inebriety /
Sarhoşluk Suçunun Cezasının İspatında Karinenin Rolü 105-114

Ibrahim Mulushewa Eshete

A Simple Approach to Overcoming Euro-Specific Feudalism / *Avrupa'ya
Özgü Feodalizmin Üstesinden Gelmek İçin Bir Yaklaşım* 115-125

Ekrem Erden, Sefa Bulut

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Yalnızlık /
*Digital Game Addiction and Loneliness İn Primary and Middle School
Students* 127-138

Mehmet Faruk Ladikli, Hüseyin Arslan

Kavramsal ve Kuramsal Olarak İş Doyumu / *Conceptual and Theoretical
Explanation of Job Satisfaction* 139-174

Mevlan Tanrikut

Discourses on Salt and Iron: A Study on the State Monopoly in China /
Tuz-Demir Söylevi: Çin Devlet Monopolü Üzerine Bir Çalışma 175-201

Muhammet İkbâl Bakır

Hegel, Özne ve Ötesi / *Hegel, Subjet and Beyond* 203-220

Ibn Khaldun's Contribution to the Study of the Social Dynamics of International Relations

İbn Haldun'un Uluslararası İlişkilerin Sosyal Dinamikleri Çalışmalarına Katkısı

 Mohammad Javid Fedayee

Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Mjavid393@gmail.com

Received: 23 February 2023

Accepted: 30 March 2023

Published: 03 July 2023

Abstract: This article is a study of the social and political works of Ibn Khaldun, a famous 14th-century Muslim historian, philosopher, and scholar. His insights into the field of social dynamics of international relations were widely acclaimed and still influence current scholars. Ibn Khaldun's method of history was distinctive, which is emphasizing how social institutions and human behavior shaped historical facts. The Muqqaddima, his seminal work, offered a thorough examination of the cycles and patterns of human behavior and the evolution of society, especially in the area of international relations. Ibn Khaldun's Asabiya, Umran, Rural and Urban life, State, and Power are his most fascinating works, and his Umran can be considered a universal civilization. His concepts still help us understand the complexity of human behavior and social development, especially in international relations.

Keywords: Ibn Khaldun, Historical Sociology, Contribution, Social Dynamics, International Relations

Öz: Bu makale, 14. yüzyılda yaşamış ünlü Müslüman tarihçi, filozof ve akademisyen İbn Haldun'un sosyal ve siyasi eserleri üzerine bir çalışmadır. Uluslararası ilişkilerin sosyal dinamikleri alanındaki görüşleri büyük beğeni toplamış ve günümüz akademisyenlerini hala etkilemektedir. İbn Haldun'un tarih metodu, sosyal kurumların ve insan davranışlarının tarihsel olguları nasıl şekillendirdiğini vurgulayan kendine özgü bir metottur. İbn Haldun'un ufuk açıcı eseri Mukaddime, özellikle uluslararası ilişkiler alanında insan davranışının döngüleri ve kalıpları ile toplumun evriminin kapsamlı bir incelemesini sunmuştur. İbn Haldun'un Asabiye, Umran, kırsal ve kentsel yaşam, devlet ve iktidar en etkileyici eserleridir ve Umran'ı evrensel bir medeniyet olarak kabul edilebilir. Onun kavramları, özellikle uluslararası ilişkilerde insan davranışının ve sosyal gelişimin karmaşıklığını anlamamıza hala yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Tarihsel Sosyoloji, Katkı, Toplumsal Dinamikler, Uluslararası İlişkiler

1. Introduction

Ibn Khaldun, a North African historian, philosopher, and sociologist, is well renowned for his substantial contributions to the field of social dynamics. His works, which offer a distinct viewpoint on civilizational ties and the variables influencing their interactions, have been notably significant in the domain of international relations.

Ibn Khaldun's works are widely consulted and discussed in international relations, and his ideas have been used to develop new concepts for understanding international relations. In particular, the study of the international system has been influenced by his concepts of *Asabiya* and the cycle of the rise and fall of civilizations. Burton draws on Ibn Khaldun's work in his concept of "world society" which explores the significance of cultural exchange and mutualism in framing the international system (Burton, 1972).

In a similar spirit, academics like Cox and Wallerstein have drawn on Ibn Khaldun's writings to build critical viewpoints on international relations, highlighting the relevance of historical context and power dynamics in constructing the international system. Cox contends that we are able to use Ibn Khaldun's notion of *Asabiya* to comprehend the role of power in developing international relations (Cox, 1981). Wallerstein developed his idea of "world systems theory" using Ibn Khaldun's ideas, which stresses the significance of both political and economic influence in determining the global order (Wallerstein, 2004).

Ibn Khaldun's writings have served as a foundation for more contemporary scholars as they have created new methods for understanding the dynamics of international relations. Thus, David C. Kang creates a new method to study the rise of China, emphasizing the importance of historical and cultural variables in determining China's place in the world system (Kang, 2015).

Some scholars argue that Ibn Khaldun's ideas, especially his concept of *Umran*, can lay the groundwork for developing non-Western IR theory through his sociology and history (Sune, 2016). Western historians claim that Ibn Khaldun's social and political writings are important for the understanding of international relations and that he can be seen as a rival to Machiavelli in terms of the technical methods of theorizing due to his uniquely objective study of structures (Strange, 1995).

Ibn Khaldun contributed significantly to the study of social dynamics, especially in the realm of international relations, and his work remains influential in modern studies. His

theories on the value of social organization, the function of Asabiya, and the cycle of the rise and fall of civilizations have had an impact on the creation of newer frameworks for the understanding of the dynamics of the global system. In this context, Ibn Khaldun's work remains an important source of inspiration for those who are interested to grasp the complexities of the international relations and the elements that influence how it evolves.

Consequently, to track down the answers to the following questions, this paper will examine Ibn Khaldun's role in the investigation of the social dynamics of international relations, focusing on his fundamental concepts and the ways in which they keep influencing modern scholarship. How did Ibn Khaldun's concept of Asabiya and analysis of rising and falling civilizations contribute to understanding the evolution of international relations? How have Ibn Khaldun's ideas regarding leadership and social cohesion influenced the study of international relations?

2. Social Legacy of Ibn Khaldun

Ibn Khaldun (1332–1406) a North African Arab historian, philosopher, and thinker who is regarded as the founder of sociology, economics, and historiography. His works are known for their emphasis on practical analysis and observation, and criticism of ideological and theoretical approaches to knowledge, especially his epic masterpiece "The Muqaddimah" (Ibn Khaldun, 1967). *Al Muqaddimah* is a great illustration of his book the world history, in which he codified innovative approaches to event comprehension, critique, and historical analysis. His ability to discern between fact and fiction while chronicling historical events along with his astounding sociology is his work's finest advantage (Ibn Khaldun, 1967).

During the nineteenth century, Ibn Khaldun's legacy gained notoriety in the western region, and his distinctive history and prolegomena were warmly embraced by academics and translated into numerous languages (Katsiaficas, 1999). The key theories of Ibn Khaldun's sociology are Asabiya, Urban and Rural society, and Social Change. All of these theories were developed by Ibn Khaldun in the fourteenth century, and the subsequent sociologists recognize him as the founding father of sociology (Sümer, 2012).

2.1. Al Asabiya (Social Cohesion)

Asabiya is the characteristic of someone who defends his people or society from aggression, or it is the shared cause that unites people and receives their recognition and support, or it is the natural instinct of all individuals to speak up for their fellow

citizens. Asabiya is also referred to as "team sentiments" or "social cohesion." Hence, we might identify it as having the notion of social solidarity with a strong emphasis on unity, group awareness, and the sense of shared destiny and social harmony (Binti Ismail & Binti Abdul Rahim, 2018). Ibn Khaldun divided Asabiya into Cause Asabiya, or "legal Asabiya," and Pedigree Asabiya, or "blood relationship." He argues that Cause Asabiya has a wider impact than Lineage Asabiya because Cause Asabiya creates a society that creates the state, whereas Bloodline Asabiya functions as a particular group within society (Say, 2011).

Ibn Khaldun believed that humans depend on one another and behave like animals when left unfettered which would arise problems in society. Asabiya thus has a major influence on the creation and dissolution of societies and civilizations. On the one side, it can advance society and bring people together in order to foster social harmony and promote peace. On the other side, when people reject the concept of Asabiya it has a detrimental effect that disintegrates society. Ibn Khaldun has identified certain key characteristics of Asabiya, including correlative sentiments, unification of purpose, sharing of economic and social concerns, and unity of emotion and feelings (Soyer & Gilbert, 2012).

Ibn Khaldun Asabiya is founded on humanity and civilization. Asabiya explains how modern civilization and social structure function, and it tells individuals how to draw themselves to join the society. It is the foundation of sovereignty from which the state ascends and decays. He claims that people create society and are capable of structuring social interactions. Asabiya evolves society from one phase of civilization to the next and from rural to urban life. Asabiya can play a significant part in the decline and rise of civilization by causing birth, growth, maturity, decadence, senility, and death (Soyer & Gilbert, 2012).

The decisive role of Asabiya in the rise and fall of states can be seen in the cases of Turkey and Afghanistan. The Turkish nation bravely resisted external aggression on July 15, 2016 and saved Turkey from a military coup. Meanwhile, war-torn Afghanistan is the most glaring example of a weak Asabiya that forced the nation to confront severe obstacles and opened the door for the Soviet Union and the United States to invade Afghanistan.

2.2. Urban and Rural Society

Urban and rural societies focus on the inhabitants of the city and the desert. In Ibn Khaldun's view, human society is superior to animal society because humans are

endowed with wisdom and need a leader to guide and facilitate them. Humans are always struggling to find how to survive, they live together to coordinate and cooperate which leads to the creation of the state (Ibn Khaldun, 1967).

There are two types of societies: Badavi, who live in the countryside, and Hazri, who live in the cities. The Badavi people have the fearsome power of Asabiya because they are powerful and live in deserts where it is extremely difficult to find basic necessities. However, they still fight for their lives and try to meet all their demands. On the contrary, the Hazri people who live in urban civilization are completely different from the Badavi people. They depend on state security because they are unable to defend themselves against any external threat due to their weakness. Therefore, Asabiya is more prevalent in rural life than in urban life (Ibn Haldun, 2016).

2.3. Cyclical Theory

The cycle of history is rooted in the powerful Asabiya, which is crucial to the rise and fall of sovereign states. It illustrates how they come into being, grow stronger, lose power, and are overthrown by another strong power (Önder & Ulaşan, 2018). It should be noted that recurring patterns in social structure and culture are the focus of the cyclical theory of social change. As societies mature and move through three major stages of life: birth, development, and decay. The key foundations of social transformation are religion, leadership, and power. Society resembles human life as it passes through the primary stages of existence. According to him, the maximum age of a human being is 120 years, and the average age is 80 years. As a result, every community goes through a cycle of development in which each stage lasts for 40 years, which is half of the human life span. Thus, social change in the same civilization proceeds in a clockwise rhythm that can repeat itself every 120 years (Omonijo & Anyaegbunam, 2020).

In this context, Ibn Khaldun asserted that there is a cyclical relationship between the past and present as stated in his words: "The past and the present are alike as water is alike water, water falls down on the earth as rain, then goes to the river, then evaporates, and becomes rain again" (Sümer, 2012). In Ibn Khaldun's view, history is based on a circular process in which there is a descent and an ascent over time. Each society begins, grows, loses dominance, and is replaced by its successor. The fall of civilizations is a natural, unstoppable process; it happens, but Asabiya, which governs the process, is the primary cause (Önder & Ulaşan, 2018).

3. Ibn Khaldun in the Discipline of International Relations

It should be noted that Ibn Khaldun's ideas did not directly influence any existing theory of international relations, as his works and social theories predate the birth of the current field of international relations by centuries. Nevertheless, Ibn Khaldun's theories and observations have had an impact on scholarly discussions of how social and economic variables influence the growth and decline of civilizations and world order. Thus, some leading scholars have credited Ibn Khaldun with indirectly advancing the field of IR and consider his ideas to have begun realism.

IR is a Western invention that developed from a Western perspective and referencing Western thinkers such as Machiavelli, Kant, and Grotius. On the other hand, Ibn Khaldun, a non-Western philosopher who pre-dated and influenced Machiavelli and other Western philosophers in the 14th Century, has been ignored, and there is no non-Western IR theory. Seyfi Say has argued that there is no non-Western IR theory, which is at odds with Western intellectuals who have been influenced by Ibn Khaldun.

Say contends that Ibn Khaldun's ideas are tied to IR concerns rather than to IR theories themselves. He claims that his discipline of *Umran* can be compared to civilization more broadly, including all aspects of social life that belong to all human beings and not just to Islamic or Christian civilizations. However, his *Mulk* or power establishes a sovereign state as the embodiment of civilization, consisting of rural and urban life. Nevertheless, his *Asabiya* is the main impetus that urges each individual to participate in building society (Say, 2011).

In Ibn Khaldun's view, civilizations will be transformed on the basis of the environment, and *Asabiya* is a good example of this transformation. This drives a peer group to fight to dominate its own territory. Thus, the change caused by nature and the physical environment teaches us how to really understand international relations. Say continues that Ibn Khaldun's thought tracks both internal and external components of sovereignty, as in the case of a state's internal affairs and its defense against external enemies, which may perceive IR as transcending the national-international division (Say, 2011).

Say claims that historicism has already begun to replace positivism in IR which allows scholars to move beyond state-centric analysis. Ibn Khaldun's historical perspectives on adaptations are based on specific circumstances and can be considered an essential reference to show change, dynamics, and regenerate IR. His *Umran* will also lead us to consider civilization as a key element in studying international affairs. Ibn Khaldun's

beliefs can combine idealism and realism by embracing the importance of power from a realistic perspective and differentiating between loyal and unfaithful, and fair and unfair powers (Say, 2011).

Studying international relations is used to explain Ibn Khaldun in two ways. First, sociology encompasses all kinds of systems and procedures that relate to people and society, including peace, war, diplomacy, trade, and intercultural engagement. Second, Asabiya builds nations, ethnic minorities, and civilizations that achieved internal integration and struggled for sovereignty alongside other societies and nations to depict events under international relations. It also reflects elements recognized as influencing international relations such as national psyche, morality, and societal perceptions of national identity (Say, 2011).

Ibn Khaldun's assessment examines the relationship between foreign policy and global relations in terms of four different variables such as social framework (Badavi–Hadari, Rural–Urban), national spirit (Asabiya), political regime structure (democracy, autocracy, bureaucratic oligarchy), and economic development (Umran). Hence, any state may pursue imperialism, status quo, or prestige–based strategies against other nations (Say, 2011).

According to Strange, Ibn Khaldun should be considered a distinctive motivational source and fundamental textual author in the IR discipline to Machiavelli. Ibn Khaldun made history a science by considering the factors that led to political reform in social and economic structures, his views emphasize the scientific aspect of frameworks and formations (Strange, 1995).

Pasha cites Ibn Khaldun's work as a solid link between hegemony and history in Western IR, showing that internal Islamic debate predates Western imperialism. However, he presented the Islamic world to be understood in the context of world history, and the scope of his thought extends to all of human civilization, anticipating post–positivism as current historicism. Ibn Khaldun's theory, in Pasha's view, adds to the humanist heritage in the field of international affairs freed from the Europeanizing rhetoric of the Renaissance. This means that his views on culture, civilization, politics, and society offer insights into how to build a new world order and how to deal with the issue of transforming Islamic countries in a globalized world (Pasha, 2017).

According to Cox, contemporary neorealism and Khaldun's ideology have little in common, but both envision post–Western societies. Khaldun provides a starting point

from which to understand Islamic civilization, which is relevant to the formation of any future international system. Ibn Khaldun tells us to consider how to deal with problems involving individuals of various ideologies, their primary causes, and appropriate solutions (Cox & Sinclair, 1992).

According to Stephen, Ibn Khaldun's classic work falls under the genre of "critical realism" in international relations theory. This is because his assessment is based on a profound realism that comes from political activity, experience, and knowledge of history. Rosenthal agrees that Ibn Khaldun's way of looking at social processes reveals an understanding of realism (Stephen & Mittelman, 1997).

Kalpakian argues that Ibn Khaldun's *Asabiya*, historical cycle, and ideas about the interplay of religion and power influence international relations. He also claims that a major re-evaluation of his theoretical frameworks will show how the contemporary identity, the hegemonic cycle, and the clash of civilizations have existed in the past. In addition, he contends that *Muqqaddima* has three distinct implications for international politics in the contemporary and post-modern eras. First, his ideas about cycles and economics remain relevant. Second, the discussion surrounding colonialism and anticolonialism is examined as it relates to *Muqqaddima*'s views. Finally, his methods are treated and examined from a theoretical point of view (Kalpakian, 2008).

3.1. Realism, Idealism and Nationalism

Ibn Khaldun was a realist, but he also embraced idealism to some extent as he noted that "slavery degrades human dignity and is against nature." Some scholars argue that Ibn Khaldun accepted the idea that idealism and realism should be judged in their own contexts and not be conflated. In fact, his political and social theories are based on the reality of the present situation rather than an idealized past or future. His theory combines politics and religion, and he is of the opinion that only the work of civilization does not oppress the people in terms of state welfare and prosperity (Say, 2011).

Even though nationalism and *Asabiya* cannot be considered identical phenomena, they are often similar and functional counterparts that push individuals to conduct the same purpose in separate ways. Thus, some scholars argue that *Asabiya* encompasses all nationalisms that represents Morgenthau's national universality. Moreover, *Asabiya* can be seen as related to the basic processes and manifestations of ethnic nationalism (Say, 2011).

Asabiya can emerge and serve as a sense of comradeship that eventually encompasses other societies, as Ibn Khaldun stated, "Asabiya will bring together many Asabiya's", much as distinct groups adopt Asabiya to create society. Modern nationalism is also able to operate within a specific community, which is defined as a nation. In this context, D. Hocaoglu claims that Ibn Khaldun's concept of Asabiya is in relation to the definition of nationalism, while Lahbabi claims that Asabiya is a dynamic bond and soul of the nation (Say, 2011).

3.2. Asabiya and Identity

Several philosophers have developed Asabiya in various forms, and they agreed with Ibn Khaldun under certain circumstances that the cohesiveness of society produces collective desires that lead to the pursuit of power. According to Robert Cox, Asabiya is the greatest intersubjective component that paves the way for a powerful collective society for establishing the State (Cox, 2002). In Lacoste's view, Asabiya is an imitation of military unity, which functions well with a class system. He suggests that it is the growth of a coherent group based on kinship ties between rural and urban societies (Yalvaç, 2016).

In Cox's view, Ibn Khaldun's Asabiya can be seen as a crucial technical tool in the examination of the concept of change in the global scene. Cox relies on Khaldun's theories for a re-evaluation of conventional concepts in the light of international relations (Cox & Sinclair, 1992). Moreover, Ibn Khaldun's Asabiya is rooted in two important principles: kinship and loyalty, referring to both royal power and blood ties or anything related. He asserts that the first is social cohesion, manifested in military power, and the second is wealth, which supports military power to make the whole structure bow to the king's sovereignty (Ibn Khaldun, 1967).

Hence, to construct a state, a leader must win the loyalty of the community through a strong Asabiya since the state crumbles anytime the Asabiya is weak. When a state falls, it loses its identity and is shunned by the international community. Asabiya can be seen as the state's engine since it is the primary cause of the state's rise and fall. Asabiya encourages states to collaborate with the international community by playing a significant role in international relations. In this way, the royal authority enhances society, and it lasts until all of the social groups and social cohesion have been dissolved.

3.3. History Cycle

The Khaldunian Cycle, in the view of the realists, revises the heritage of the Ancient Greeks and identifies the primary causes of state failure and the evolution of this cycle

over time (Ashworth, 2008). Ibn Khaldun's cycle of dynastic change differs from the idea of change found in liberalist and, to some extent, Marxist ideas. However, it is similar to the cycle of realist theory in the context of global change, making it the most vital component in the context of IR theory (Burchill et al., 2005).

According to Yalvaç, Ibn Khaldun's sociohistorical writings can fill the gaps left by some postpositivist and positivist approaches hampered by social change and social relations. Ibn Khaldun's work has implications for contemporary IR in three ways. First, it is difficult for Western scholars to theorize about critical forms of IR by referring to a non-Western study of IR. Second, historical sociology, emphasizing the constitutive role of internal social change, has become a major source of IR. Third, this recent development relies on historical materialism in international relations, which already lacks Marxism's conceptual extension of geopolitics (Yalvaç, 2016).

Consequently, Ibn Khaldun's historical and social work is considered relevant to all three IR debates, and his notion of rural and urban societies can be reflected a non-Western historical sociology of the modern world that can assess the uniformity of development and social change. His theory of history can also be seen as a technical tool for the understanding of IR theory, especially in relation to sedentary and nomadic societies (Yalvaç, 2016).

According to Ibn Khaldun, the state is comparable to a human being that has a limited life span of 120 years. There are two main factors that contribute to the collapse of the state and speed up the completion of the cycle to provide a conduit for the new state. The first is external and occurs when mercenaries commandeer the military to serve foreign clients and to facilitate the intervention of the state. The second is internal when the royal family begins overspending, which is undermining the nation's economy and breeding governmental and popular disloyalty (Kalpakian, 2008).

It should be emphasized that the primary goal of the dynastic struggle is to seize the throne by any means necessary, which drives governments to compete to establish a hegemony capable of making bids for global leadership. However, George Modelski has also noted that the cyclical theory of global hegemony departs from the Marxist tradition. According to him, the world has a dominant state system rather than a unified structure where all states function as one. He also constructs five long cycles of hegemony, each of which lasts for a maximum of 130 years and an average of one hundred years. In Modelski's view, the two main supporters of the cycle are descriptive

history and the intentions of power shifts. He affirms that the scope of a state is always limited for others by *Asabiya* and backs Ibn Khaldun (Modelski, 1978).

In this regard, Kalpakian asserts that the realist concept of change is cyclical and based on history and that Ibn Khaldun's cycle achieves the same goals as those discussed by Modelski. Ibn Khaldun also analyzes social change like other realists, but there are some discrepancies between Modelski, Western, and Khaldunian states. He believes that Ibn Khaldun's cycle is related to global relations and that the tradition of realism is also based on cycles in the past. Consequently, Ibn Khaldun's state cycle achieves the same realist goals. Ibn Khaldun's and Modelski's descriptions of the state are examples of related concepts, although the realists reasoning differs in key respects (Kalpakian, 2008).

4. Conclusion

Ibn Khaldun is the sole Muslim philosopher whose works have been excavated by Western thinkers and who has had a significant impact on Western political and social thoughts. Ibn Khaldun exceeds his forebears and Western thinkers with his own techniques and accepted reasoning that his history is not merely a tale but discerns truth from lies. Ibn Khaldun's writings are grounded on actual events since he virtually documented all of the heights and depths of North African monarchs. His work has greater value because it covers all social, economic, and political facets of people, society, power, and the state.

Ibn Khaldun's social concepts, especially his *Asabiya* and the cycle of change, which had never been proposed before him, were highly praised by his followers and continue to serve as models in modern sociology. On the one hand, his *Asabiya* is the cornerstone of society and unity that compels individuals to unite through social cohesion and defense against external aggression leading to the establishment of a state to govern society. On the other hand, his study of the cycle of change, commonly called the rise and fall of a state, is an extremely important empirical work that cannot be neglected. His idea is that the rise and fall of a state are similar to those of people, who have a limited life span and follow a clockwise pattern that ends their cycle and begins it again from the same point. *Asabiya*, which can be thought of as the engine driving all structures and activities, from urban to rural, as well as the rise and fall of a state, is the main factor in his sociological theory, which is actually interrelated and support each other.

Ibn Khaldun's ideas have undoubtedly invigorated the field of international relations and significantly influenced Western IR theory. Western academics have incorporated his work and used it as a technical instrument for the comprehension and examination of their theoretical conceptions. In this regard many academics agree that Ibn Khaldun's theories could serve as the foundation for non-Western philosophy. Ibn Khaldun has been overlooked as a thinker whose work contributed to Western philosophy, or there is no non-Western IR theory to reveal world order, which is regrettable because modern scholars interpret IR via Western lenses. Moreover, Ibn Khaldun's works contribute to the global problems of war, peace, diplomacy, trade, and foreign policy in terms of the social structure, the morals of the populace, the political framework of the system, and the economic growth of the state.

References

- Ashworth, Lucian M. (2008). Ibn Khaldun Origins of State Politics. In P. Nalini (Ed.), *Postcolonialism and Political Theory* (37–56. pp.). Lexington Books: Pennsylvania.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, R. J., Paterson, M., Reus-Smit, C. and True, J. (2005). *Theories of International Relations* (3rd ed.) London: Palgrave Macmillan.
- Burton, J. W. (1972). *World Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126–155.
- Cox, R. W. and Schechter, M. G. (2002). *The Political Economy of a Plural World*. London: Routledge.
- Cox, Robert W. and Sinclair, T. J. (1992). *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dare Ojo, O. and Anyaegbunam, M. C. (2020). Exploring the Concept of Social Change in the Thought of Ibn Khaldun. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9 (5), 292–303.
- Fadhilah, Nurul Binti Ismail and Adibah Binti Abdul Rahim (2018). Ibn Khaldun's Theory of Asabiya and Its Impact on the Current Muslim Community. *Journalism and Mass Communication*, 8 (6), 287–294.
- Gill, S. and Mittelman, J. H. (Ed.). (1997). *Innovation and Transformation in International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ibn Haldun (2016). *Ibn Khaldun Mukaddime I*. (Trans. A. Tekin). İstanbul: İlgi Kültür Sanat yayıncılık. (Original air date,1958)
- Ibn Khaldun (1967). *The Muqaddima: An Introduction to History*. (Trans. Franz Rosenthal). New Jersey: Princeton University Press.
- Kalpakistan, J. (2008). Ibn Khaldun's Influence on Current International Relations Theory. *The Journal of North African Studies*, 13(3). 363–376.
- Kang, D. C. (2015). *East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*. Columbia: Columbia University Press.

- Katsiaficas, G. (1999) Ibn Khaldun: A Dialectical Philosopher for the 21st Century. *New Political Science*, 21(1), 45–57.
- Modelski, G. (1978). The Long Cycle of Global Politics and the Nation–State. *Comparative Studies in Society and History*, 20 (2), 214–235.
- Önder, M. and Ulaşan F. (2018). Ibn Khaldun's Cyclical Theory on the Rise and Fall of Sovereign Powers: The Case of Ottoman Empire. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 8 (2), 231–266.
- Pasha, Mustafa K. (2017). *Islam and International Relations*. London: Routledge.
- Say, S. (2011). *İbn Haldun Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınları.
- Soyer, M. and Gilbert, P. (2012). Debating the Origins of Sociology: Ibn Khaldun as a Founding Father of Sociology. *International Journal of Sociological Research*, 5 (1), 13–30.
- Strange, S. (1995). *Political Economy and International Relations*. Cambridge: Polity Press.
- Sümer, B. (2012). Ibn Khaldun's Asabiyya for Social Cohesion. *Electronic Journal of Social Science* 11(41), 253–267.
- Sune, E. (2016). Non–Western International Relations Theory and Ibn Khaldun. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 5 (1), 79–88.
- Wallerstein, I. (2004). *World–Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
- Yalvaç, F. (2016). Ibn Khaldun's Historical Sociology and the Concept of Change in International Relations Theory. In D. Abdelkader et al (Eds.), *Islam and International Relations*. London: Palgrave Macmillan.

The Role of Presumption in Affirmation of Punishment for Inebriety

Sarhoşluk Suçunun Cezasının İspatında Karinenin Rolü

 Jibril Swalleh Mawejje

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Jibril.mawejje@stu.ihu.edu.tr

Received: 24 April 2023

Accepted: 28 May 2023

Published: 03 July 2023

Abstract: Given the tragedies and absurdities caused by inebriety, different strategies are laid by different legal frameworks to enforce rules intended to curb its negative repercussions. There is a need for approaches to affirm drunkenness. Among these approaches is using presumptions to prove or disapprove of inebriety. Therefore, this paper's relevancy lies in postulating the roles of presumptions in affirming the crime of inebriety and its respective prescribed punishment in the Islamic criminal courts. By scanning various Islamic jurisprudence literature and previous academic articles concerning presumption in Islamic law and critical analysis of them, this paper was put together to target a specific aspect of presumption effect in Islamic criminal law: inebriety. The paper illustrated that even though Presumptions may not yield irrefutable proof, they might have legal implications in the Islamic courts of law.

Keywords: Islamic Criminal Court, Role of Presumptions, The Crime of Inebriety

Öz: *Sarhoşluk tarafından neden olunan trajediler ve kazalar göz önüne alındığında, olumsuz sonuçlarını sınırlamak için kuralları uygulamayı amaçlayan farklı yasal çerçeveler tarafından farklı stratejiler belirlenmektedir. Böylece sarhoşluğu doğrulamak için yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bu yaklaşımlardan biri, sarhoşluğu kanıtlamak veya çürütmek için karinelerin kullanılmasıdır. Bu nedenle, bu makalenin amacı, İslam ceza mahkemelerinde sarhoşluğun suçunu ve buna ilişkin hükmedilen cezayı doğrulamada karinelerin rollerini tartışmaktır. Bu makalede, çeşitli İslam hukuku literatürü ve önceki akademik makaleler taranarak, İslam hukukunda karinenin etkisini ele almak amacıyla sarhoşluğun suçunu doğrulamada karinenin rolünü ele alan bir çalışma yapılmıştır. Makale, karinelerin kesin kanıtlar üretmese de İslam hukukunun mahkemelerinde yasal sonuçları olabileceğini göstermiştir.*

Anahtar Kelimeler: *İslam Ceza Mahkemesi, Karinelerin Rolü, Sarhoşluk Suçu*

1. Research Background and Introduction

Twenty-eight people die daily, and nearly 113,000 deaths were recorded in a decade in the United States due to drunk driving. In efforts to minimize road accidents and the

fatal deaths related to lousy driving that is sometimes caused by inebriety, drivers are warned across the globe in different countries about the dangers of driving while in a drunken state. They do this by enacting laws and framing legal procedures against drinking while driving or driving in a condition of inebriety, which affects the driver's cognitive abilities. As a result, their mental judgment about driving guidelines is impaired, resulting in an accident that might result in fatal death. However, given the addictive nature of alcohol and similar toxicants, drivers tend not to abide by the legal directives and guidelines implicated in these warnings. Therefore, to enforce these laws, different law enforcement officers' resort to applying presumptions in affirmation or disaffirmation of this crime. As Muslims under a religion famously known to be against drinking alcohol, we are challenged to query whether such presumptions conform with the legal system, especially under the Islamic criminal courts. And if they are, to what extent can a judge employ presumption to accord the respective punishment? Also, suppose such presumptions are not considered irrevocable evidence in such scenarios. What are the implications –whether a lesser sentence, as opposed to the prescribed punishment of drunkenness, can be served by the culprit? With such latter queries, this paper gains its relevancy. Different pieces of literature have been written concerning this notion. The earliest among the compiled ones was the works of Prof. Davut Yayli from Uludag university in Bursa in the article titled, the presumption in Islamic law in 1988, Both Yusuf Sen and Fatih Turan following the work of Davut have extensively written on the same topic in the year 1997, and 2011 respectively. Whereas the above writings target the broad spectrum of presumption in criminal court, this article focuses specifically on the correlation of presumption and affirmation of the crime of drunkenness plus the respective punishment. The paper will begin by shedding light on what presumption refers to, and then we will discuss the core of the topic.

1.1. Presumption concept and its categorizations

A presumption comes from the Arabic word 'Qarina,' which can also refer to an indication, clue, sign, hint, and similar meanings. In Islamic jurisprudence, the word presumption can be understood as indications that allow a deduction from a known incident due to the absence of legal facts. In other words, the Presumption is the hints drawn from a specific event for another unspecified event. The strengths of proofs deduced from presumptions vary. Therefore, they can yield weak or strong evidence for an event, just as ash or smoke indicates the existence of fire. Suppose the relation between Presumption and what it signifies is rational, if the Presumption is solely based on logical premises, then such presumptions are considered reasonable or rational Presumptions. For example, if the stolen property is found with the person accused, the rational Presumption indicates that the person seen with the property is the thief. If the

relation between the Presumption and the element it is trying to prove depends on people's customs, it is called customary Presumption (Davut, 1988). If we examine the works of Islamic jurists closely, scholars do not dispute whether customary presumptions are legally binding or not. Since almost all of them extensively utilize them in their corpora. To give an example of customary presumptions, Islamic scholars state that when a sales agreement is made, it will be perceived according to what meaning is extracted from material expressions such as money and lira, which are the means of exchange between the buyer and the seller. Therefore, all other meanings will be exempted.

Therefore, a note of 100 Lira is valued per an agreed interpretation of the reigning customs. Also, when someone says, 'I will respect and honor whoever enters my house, it is understood from this statement that the thief is out of the scope of it by applying Presumption (Mawardi, 1990). Just as a Muslim's purchase of a sheep at the time of Eid al-Adha indicates that he intends to sacrifice an animal. Physical Presumption concerns the belongings of the offender and the items at the place where the crime was committed. For example, in a theft case, the thief's fingerprints or anything belonging to the thief at the place where the crime was committed is a material presumption (Turan, 2011). Circumstantial Presumption is derived not from the speaker's words but from the circumstances related to the speaker. For example, suppose someone says, "I have seen people." Although the word "people" is generic, it refers to certain people if we apply the circumstantial Presumption because it is impossible for him to have seen everyone. In the same way, if someone says, "I learned this fatwa from the scholars," it is presumed that the term scholars refer to a limited number of scholars, even though it is a general word. Qarafi says: If a man says that I have had a conversation with all the scholars, but I have never seen a scholar more conversant than Zaydi, scholars here is not a general word. Because the circumstantial Presumption indicates that he only conversed with the scholars of his time and that he could not meet with all past and future scholars (Qarafi, 1285).

Decisive Presumptions are conclusive indications that yield strong evidence for an incident. For example, if someone comes out of a particular house with a bloody knife in his hands. Then immediately, a person is found killed with a knife from the same house, and there is a strong presumption that the person who had just exited the house is the murderer. Usually, the probability that the person may have killed himself or that someone else came, killed him, and fled somewhere else after committing the murder is not considered. However, the judge is supposed to be very careful in reaching a decision, and the case must be investigated thoroughly. Such a case took place during

the time of Hazrat Ali. It turned out that the person with the bloody knife in his hand was a butcher and went home on a need, and he had nothing to do with this incident (Davut, 1988). Hypothetical presumptions are usually the kind of presumptions that can be considered when making decisions but do not yield concrete evidence to pin the culprit. Some customary Presumptions can be categorized under these types of presumptions. They are not definitive and are not taken as a basis for the final judgments of Islamic jurists. However, judges can benefit from these presumptions. The use of these presumptions in judicial situations, as in other presumptions, depends on the judge's intelligence, knowledge, and competence (Şen, 1997). Legal presumptions are proof indications derived from the Holy Qur'an and the Sunnah of our Prophet (PBUH) based on the paradigm of Islamic law. For example, if a virgin woman remains silent in the case of a marriage inquiry, it is a presumption that she has given consent. The reason is grounded in a hadith where the prophet clarifies that; 'An Adult woman should not be married unless she is consulted, and a girl is not married unless her permission is obtained'. The companions asked: O Allah's Apostle! How the girl's permission would be? He says: 'By her silence' (Ahmed, 15/371, 2001). Under rationale Presumptions, jurists have explained that these types of presumptions arise from the principles set forth to achieve an objective. For example, children and those who possess mental deficiency are outside the legal responsibility spectrum under Islamic jurisprudence because they cannot fulfill the legal obligations as required by the law. In the Holy Qur'an: 'The pilgrimage of the House by those who can afford it is a (right) of Allah over men.' The word man mentioned here is general, but an insane person and the child are outside legal obligation since they will not fully understand the concept of pilgrimage. In addition, in the Qur'an, Allah says: 'O people! Serve your Lord, who created you and those who came before you, so that you may be protected from (Allah's) torment.' The word man here is restricted only to those who are qualified to do so by the Presumption of reasoning. Also, Allah says in the Holy Qur'an: 'Pray, give zakat, bow down with those who pray (bow before Allah)'. Another verse 'O you who believe! Fasting has been prescribed to you as it was prescribed to those before you so that you may refrain from going against Allah.' all the above verses are some of the verses we should be interpreted on rational grounds (Farrah, 1990).

Judicial presumptions are the indications that the Jurists and judges can utilize to reach a verdict by themselves concerning the details of the cases raised before them in court. In a narration during the time of Prophet David, a young woman took her child for a walk. They found a green place to rest and sat there. Meanwhile, another woman with a child came to them. The children were almost the same age. The women met. The woman who came later was older than the other woman. She was like her older sister. While they

were talking among themselves, the children were playing. The older woman's child disappeared behind the bushes. His mother was unaware of this. A hungry wolf snatched him away by his dress with its mouth. The woman heard her child cry and looked in the direction where the voice came from, but it was too late. The wolf grabbed the child and ran away. Even if the woman ran after the wolf, she could not catch up with it. The young woman was also very upset about this incident. The older woman was malicious. She immediately took the young woman's child in her arms and said, 'This child is mine,' she said. Young woman, 'what are you doing'? You know that boy is mine. Ok, you are very upset; I understand, but I cannot let you have my child, she said. The older woman insisted and kept saying that the wolf took your child. This situation stirred an argument between them that was about to turn into a fight when those present told them to take the matter to the prophet David. They went before David. The older woman did not hesitate to tell all kinds of lies. She even swore. At the same time, she was accusing the young woman of lying and slandering her. She did not stop at that. She also brought false witnesses to persuade David. She was successful. According to the information conveyed to him, Prophet David made a judgment and said that the child's mother was an older woman. The young woman felt devastated. She has lost her child. The older woman continued, 'If you want, let us go to Prophet Solomon.' She thought she could also persuade Solomon to judge in her favor. Hz. Solomon listened carefully to both women. The older woman was indeed a language acrobat. His persuasiveness was very good. She could easily disguise herself in the eyes of the person in front of her. The actual owner of the child, the young mother, was incapable of defending her right. Hz. Solomon said to the people next to him: – Bring me a knife immediately. I will divide this child in two and divide it among these two women. When the young mother heard this verdict, she immediately rushed forward with maternal affection stressing that the child should not be bisected. She thought that Hz. Solomon was going to slaughter her child. She would not want any pain for her child. She said in tears: – All right, sir. I am abandoning my claim. Do not harm the child. In this way, Hz. Suleiman understood who the birth mother of the child was. Because no situation could cause discomfort in the other woman, he gave the child to the young mother, and the good-hearted mother had her child" (Nasai, 2001). As seen in the incident above, Hz. David and later Hz. Solomon also ruled based on some presumptions. Hz. Suleiman asked for a knife to divide the child among the women for caution purposes because he wanted to see which of the women was more compassionate towards the child. In this and similar cases, Hz. David and the decisions that Hz. Solomon took and the evidence he used to reach their respective decisions are examples of judicial presumptions.

1.2. The legality of utilizing presumption in the Islamic criminal court system between proponents and opponent

There are varying opinions concerning the legality of presumptions. Some scholars argued that presumptions yield binding legal proof, while others supported contradicting opinions.

1.2.1. The proponents of presumptions in the Islamic judicial system

Some Muslim scholars, including the Shafi school of thought, clarified that presumption cannot be utilized to make adjudications in Islamic judicial law. They base their stance on several shreds of evidence from the Quran and the Sunnah. In the Qur'an, in the chapter of Yusuf, Yusuf (A.S) 's brothers stated that they brought a bloody shirt that did not have actual human blood to their father Yakub (A.S) in order to prove that they were telling the truth and that a wolf ate Yusuf (A.S.). False blood, apparently staged as kid's blood is presented as a presumption showing the truthfulness of Yusuf's (A.S.) brothers. The fact that Yusuf (A.S) 's shirt was not ripped indicates that the wolf did not eat him; He had Yakub (A.S.) say, 'What kind of a wolf eats Yusuf (A.S), but his shirt does not fall apart?' and finally concluded that Yusuf (A.S) 's brothers were lying. When we look at the practices of the Prophet (A.S), we see that he acted in line with presumptions. In another instance, according to narration, Sad ibn Abi Waqas, and Abd argued over the lineage of a boy. Thereupon, they came to the Messenger of Allah. Sa'd: 'O Messenger of Allah! This boy is the son of my brother Utba Ibn Abi Waqqas. He willed him to me that he was his son. Look at the resemblance to him!' He spoke. Abd b. Zam'a: 'O Messenger of Allah! He is my brother. He was born on my father's bed by his concubine.' The Messenger of Allah (PBUH) looked at the child's likeness and saw an unmistakable resemblance to Utba. Then: 'O Abd! He belongs to you because the child belongs to the bed's owner. From the above incident, we can induce that using the presumption of bed; the Prophet stated that the child belongs to Abd. In addition, Ibn Mas'ud, Hulefa-i Rashidin, and Imam Malik agree that judgment can be made with presumptions. Hz. Omar ruled that if a woman without a wife was pregnant, that woman committed adultery based on the apparent indication that she would not be able to become pregnant without a man. Hz. Umar and Ibn Mas'ud ruled that Hadd will be applied to someone who smells of alcohol or vomits it (Şen, 1997).

1.2.2. Opponents to the utilization of presumption as proof

Those who think that presumption cannot be a resort when searching for legal proof draw upon different pieces of evidence, among them is hadith. In a narration, Prophet (PBUH) said: 'If I were to stone someone without proof, I would stone such and such

(woman). Because she aroused suspicion in her speech, her demeanor, and the situation of those who visited her'. In this hadith, if the Prophet (S.A.V) had deemed it permissible to act according to the presumptions, he would have stoned the woman. Such a woman was perceived as not a good person and could be labeled as a prostitute in society. However, the woman's situation must definitely be proven by either concrete evidence or her own confession. The judgment of Hadd is not given only by apparent presumptions or by society's recognition of women-wrenching character. Proof or confession is required for the verdict of punishment to be given. This evidence reveals that no action would be taken against a person based on presumption. Moreover, other, Islamic jurists disagreed when a woman's pregnancy without a man is liable to summoning, whether it is irrevocable evidence. Many scholars, including the preponderant view from the Shafi school of thought, stress that pregnancy without a confession and witness is not a conclusive presumption of adultery (Mawardi, 1999).

2. Legal Presumptions for Drunkenness Punishment

The religion of Islam has strictly forbidden alcohol (Hamr) because it has considered it the source of all kinds of evils and seen it as the destroyer of health, mind, life, and property. Therefore, there are several warnings about alcohol in the Qur'an and the Sunnah. Allah says: 'O Believers! Alcohol, gambling, idols, and fortune-telling arrows are the work of the devil, avoid them so that you may attain happiness' (Quran: 5/90). 'Surely, Satan wants to stir up enmity and hatred among you because of alcohol and gambling and to hinder you from the remembrance of Allah and prayer. Now you will give up on these, right?' (Quran: 5/91). In the Sunnah, Hz. The Prophet says: 'Verily, Allah has cursed alcohol, those who drink it, distribute it, sell it, buy it, make it, have it made, carry it, and take it to desirer' (Ahmed: 10/9). According to some jurists, a small quantity of every intoxicating drink is also haram. Evidence for this view is profound from the tradition of the Prophet saying: 'Everything that intoxicates is considered Hamr. Every Hamr is also haram' (Mawardi, 1999).

Examining different details books of Islamic jurisprudence like al-Ḥavi'l-Kebîr, we can learn that the crime of drinking can be proved by only confession and binding evidence – Beyyine as the case in all illegal criminal cases. Confession is when someone states in court that he has been drinking. Beyyine is witnessing that a person is drunk by drinking alcohol by at least two witnesses. Therefore, there is no legal verdict that necessitates prescribed punishment that would be made based on the presumption of the smell of alcohol. Prophet (A.S) said, 'exonerate culprits with dubitation' (Beyhaki, n.d.). There are

also statements from the Prophet directing that 'exonerate defendants from prescribed punishments as much as you can when there is doubt in proofs (ibn Majah, "hudud", 5 (No. 2545)).

Such traditions reveal that the smell of alcohol is not concrete enough to make the defendant liable for the prescribed punishment of alcohol. In addition, there could be other smells close to the smell of alcohol that exists in nature. Therefore, in this scenario, all reasonable doubts and reservations are considered. The reason is that the person thought to be drinking may have gargled the drink or drank it assuming it was another drink or was forced to drink (Nawawi). Accordingly, all of the cases in question create doubt, and when the evidence is doubtful, the verdict is loosened. Jurists also articulate that vomiting alcohol cannot be used as irrevocable evidence in the crime of drunkenness, arguing that the person may have vomited after eating one of the fruits used in the production of liquor. In another narration reported by Ibn Abbas, when a man was drunk and walking on the road staggering, people noticed him and decided to take him to Hz. Muhammad, but when the drunken man approached Abbas' house, he somehow escaped and took refuge in his house. Later, this event was narrated to the Prophet. After hearing the incident, the Prophet laughed and said, 'So he did it' (Mawardi, 13/410, 1999). As mentioned above, the Prophet's ambivalence and lack of interest in digging into the person's case depict the weakness of presumptions in affirming such a crime.

Those who maintain that the crime of drinking can be affirmed with the presumptions state that the person will be punished for drinking alcohol after two just witnesses testify in the presence of the judge. They cite Yazid's narration as evidence for their views: 'Hz. Umar came to us one day and said, 'I found the smell of alcohol in so-and-so. He claims it boiled grapes. I am going to ask what he is drinking and investigate. If it makes him drunk, I will whip him'. He investigated the case, and when he learned that there was alcohol, he lashed him eighty. Scholars of this opinion, as seen in the narration, stated that Umar made a judgment based on the smell of alcohol. Again, according to these scholars, Ibn Masud similarly punished a man based on alcohol's smell with the penalty of lashing. According to those who hold this view, if someone is seen drinking something, it cannot be clearly understood whether it is wine or something else. However, it is better understood from his smell that he is drinking alcohol, and this presumption of smell replaces a kind of confession they expressed (Ibn Rushd; Ibn Qayyim & Turan). Some scholars under Malik's school of thought express that if two people testify that someone vomits alcohol or that there are signs of alcohol in his vomit, the person will be punished based on such testimony. They mention the following

hadith: Munzir Abu Sasan said: 'Osman b. Walid was brought to ibn Affan. Because Walid led the morning prayer with two rak'ahs and said, 'Shall I give you more?' he said. Two people testified against him. One testified that he drank wine, and the other saw him vomit. Thereupon, Hz. Osman 'If this man had not drunk wine, he would not have vomited!' He said, 'O Ali! Get up and beat him!' requested. Hz. Ali said, 'O Abdullah b. Ja'far! Get up and beat him up! While he was beating him, Hazrat Ali was counting as well. When the number reached forty, he said 'stop and said the following. The Prophet (PBUH) struck forty sticks' (Hadd) (Ibn Qudamah). These scholars express that if two people testify that someone has vomited alcohol, it is deemed evidence because one cannot vomit without drinking.

3. Conclusion

The role that presumption plays in asserting or dismissing the manifestation of the crime of inebriety and the consequent prescribed punishment is explicitly underscored through the above paragraphs. Different jurists, more especially those that subscribe to the Malik school of thought, maintained that presumptions that indicate drunkenness plays a vital role in the affirmation of crime and the resultant verdict for servicing the corresponding punishment. Indicators like smelling and vomiting alcohol are taken into account and posed as evidence for confirming such criminal cases. Although most jurists conformed with the idea that witnesses and self-conviction - witnessing upon oneself - are the core shreds of evidence that can pin the culprit in criminal courts, the scholars, as mentioned above, stressed that such presumptions mentioned above can substitute the confession of the malefactor. On the other hand, other scholars, most especially the adherents of the Shafi school of thought, disagreed with the idea of substituting confession with presumption. They maintained that under criminal cases, the misdemeanant could not be convicted on the grounds of criminal indicators. Without confession or witnesses, verdicts concerning criminal cases cannot be adjudicated towards the servicing of fixed punishment by the culprit maintaining that presumptions do not yield concrete evidence in criminal cases.

However, we can infer from the Presumption arguments and discussions raised among the mentioned jurists who adhered to varying opinions that presumptions can be legally valuable. Even though presumptions may not be used as irrevocable evidence to convict the culprit, they can help give hints and clues for further investigation of whether the crime manifested. Moreover, with the realization of these presumptions from the culprits, they may stand for further summoning, questioning, and investigation, and warnings or lesser punishments, as opposed to fixed ones, can be served.

References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (2001). *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût Murşid – 'Âdil. Beyrut: Mu'essestü'r-Risâle.
- Bejhakî, A. H. (2011). *es-Sünenü's-şuğrâ*. Hacer Araştırma ve Arap ve İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (öl. 204/820), *el-Umm li's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 6, 244-250.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), 3/54
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (öl. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan 'Abdulmun'im eş-Şelebî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2001), "Kada", 29 (No. 5920)
- Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' (öl. 458/1066), *el-Udde fî uşûli'l-fıkḥ*, thk. Ahmed b 'Alî el-Mubârekî (b.y.: y.y., 1990), 2/468
- Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî (öl. 684/1285), *el-İkdu'lmanzûm fi'l-ḥuşûş ve'l-umûm* (Masr: Darül-Kutbi, 1999)
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî (öl. 620/1223). *el-Muğnî*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh b. Yezîd (öl. 273/887). *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdilbâkî. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye; Fayşal 'İsa el-Bâbî el-Ḥalebî, ts.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. (1999). *el-Ḥâvi'l-Kebîr fî fikhî mezhebi'l-İmâm's-Şâfiî ve huve Şerḥi Muḥtaşar el-Muzenî*. thk. Şeyḥ 'Alî Muhammed Mu'avviḍ ve Dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Mawejje , J. S. (1997). *El-Mâverdî'nin el-Hâvi'l-Kebîr isimli eseri esasında İslam ceza hukukunda hadd ve kısas gerektiren suçların ispatında karine* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (1991). *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'lmuttaḳîn*. thk. Zuheyr eş-Şâşî. Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî.
- Şen, Yusuf. (1997). *İslam Muhakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak Karine*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Turan, M. F. (2011). *İslam Hukukunda Karine* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi). 244-245.
- Yaylalı, D. (1988). İslâm Hukukunda Karine. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 54-60.

A Simple Approach to Overcoming Euro-Specific Feudalism

Avrupa'ya Özgü Feodalizmin Üstesinden Gelmek İçin Bir Yaklaşım

 Ibrahim Mulushewa Eshete
İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
ibrahimfsmu@gmail.com

Received: 14 April 2023

Accepted: 25 May 2023

Published: 03 July 2023

Abstract: In debates over the nature of the Ottoman social formation, most 20th century Turkish historians have tended to argue that it was “not feudal.” I argue that this is mostly because of the extent to which they have unconsciously imported and internalized Eurocentrism. In particular, it is because they have been using a Euro-specific notion or definition of feudalism as their yardstick. Also involved is a methodological, indeed philosophical failure to differentiate between genus and species, between the specific and the general. What is common to most agrarian states and societies in pre-modernity is the existence of a fief-system. But once a royal power-center resorts to fief-distribution, different power configurations can result. It is this revisionist approach to taxonomy that is proposed in this article, derived from my recently completed PhD thesis on civilizations’ common structures.

Keywords: Feudalism, Power-configuration, Oriental Despotism, Asiatic Mode of Production, Ottoman

Özet: Osmanlı toplumsal oluşumunun doğasına ilişkin tartışmalarda, 20. yüzyıl Türk tarihçilerinin çoğu bunun “feodal olmadığını” iddia etme eğilimindediler. Bunun Avrupa merkeziliğinin bilinçsizce ithal edilerek içselleştirmelerinden kaynaklandığını iddia edilmektedir. Bunun nedeni özellikle Avrupa'ya özgü bir feodalizm kavramını veya tanımını kıstas olarak kullanıyor olmalarıdır. Ayrıca cins ve tür arasında, özel ve genel arasında ayırım yapma konusundaki metodolojik, aslında felsefi bir başarısızlık da söz konusudur. Modernite öncesi tarım devletlerinin ve toplumlarının çoğunda ortak olan şey, bir tımar sisteminin varlığıdır. Ancak bir kraliyet güç merkezi, tımar dağıtımına başvurduğunda, farklı güç konfigürasyonları ortaya çıkabilir. Bu makalede önerilen, uygarlıkların ortak yapıları üzerine yakın zamanda tamamladığım doktora tezimden türetilen, taksonomiye yönelik bu revizyonist yaklaşımdır.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Güç Yapılandırması, Doğu Despotizmi, Asya Tipi Üretim Tarzı, Osmanlı

1. Introduction

We keep talking about overcoming the adverse effects of Eurocentrism and Orientalism as part of a broader task of reconstructing the humanities and social sciences, but this cannot be achieved through general observations or blanket condemnations. Instead, it can only be done through in-depth critiques of specific cases where Eurocentrism manifests itself in a peculiar way, leading to proposals for alternative solutions. One such area is Ottoman land tenure. Was the timar system, including the entirety of social relations it embodied, feudal or not? Generations of Turkish historians have posed this question, mostly to answer it in the negative.

Early in the 20th century, many European Medievalists, too, would have agreed, though this may no longer be the case.¹ This is not merely a cold and dry classification problem. It is the underlying arguments that are more interesting. To a large extent they have to do with intellectual history and historiography, with the history of historical ideas. I would argue that the fundamental problem is the uncritical yet still hugely widespread use of a Euro-specific notion or definition of feudalism. For a start, it is European historians who have conceptualized feudalism in a peculiarly narrow way. Parallel to the ascendancy of Europe from c.1500 onward, the modern discipline of History also developed in Europe, in the hands of European historians, reflecting European elites' gaze on themselves (including their own past) as well as on the past and present of other societies around them. In time, this vision of history, including a comprehensive vocabulary as well as the four-part conventional periodization of Antiquity, the Middle Ages, the Early Modern Era and the Modern Era that we still keep using, became part and parcel of an emerging European ideological hegemony that shaped education, schools, universities, textbooks, curricula and scholarly translations in many countries. It was in this context, as part of this global process, that Turkish (and probably other non-European) historians and social scientists, too, adopted these concepts, and started to

¹ For European Medievalists, this would have been a matter of Western superiority over the East. The Orientalistic view was that feudalism was better than non-feudalism. Feudalism implied or embraced: decentralization, limited kingship, the autonomy of cities, contractual rights, hence guarantees for private property. Together, these were taken to constitute the foundations of Western progress and development (into democracy and a market economy). Conversely, the absence of feudalism was taken as having made all such development impossible. For a summary of such arguments, see Ernest Gellner, *Plough, Sword and Book* (Chicago, 1988), Chapter 6, *The Coercive Order and its Erosion*, esp. 158–170. In contrast, Turkish nationalist historians like Ömer Lütfi Barkan adhered to an Occidentalistic view. He and his followers argued that Ottoman non-feudalism was better and more advanced than European feudalism. Feudalism meant an arbitrary and oppressive lordship. The Ottoman system represented a just and fair imperial régime of taxation by law. On all this, see Halil Berktaş, *The "Other" Feudalism: A Critique of 20th Century Turkish Historiography and Its Particularisation of Ottoman Society* (unpublished PhD thesis, University of Birmingham, 1990).

use them indiscriminately and in uncritical fashion. It is my hope to suggest an alternative -- indeed not so much to suggest it from scratch as to elaborate and reinforce it, since it already exists in the scholarly literature.

2. Remunerating the State Apparatus

In a path-breaking new approach to world history that entails a major effort to break away from Eurocentrism, Clive Ponting has noted that societies acquire greater civilizational distinctiveness at elite levels and texts (Ponting, 2000). Conversely, as we go further and further down the social scale, the more similar do they appear. It is with these basic structures that I begin. I try to combine empirical history with social theory. If there is going to be a state, first there has to be an economy capable of surplus production in order to sustain this state. This means reminding ourselves of the universality of peasant economies and societies. Secondly, if there is going to be a state, there must be a sustainable state apparatus. That is to say, there must be what Jared Diamond refers to as non-economic specialists, i.e. specialists in governance, administration and warfare (Diamond, 1999). There must, in other words, be a ruler (a king or sultan), and around him and below him, an army, a central administration, and a provincial administration (comprising a hierarchy of governors and sub-governors or their equivalent). In fact, this was just about what early states had.² Then the key question becomes remuneration. All people in these and similar positions must somehow be compensated for their work and loyalty. Most fundamentally, as semi-tribal war-leaders grow through chiefs into founders of dynasties, they have to be able to hold on to their fighting force, whether (like themselves) of a semi-tribal or a more orderly nature. Up to some point, this can be done by customarily redistributing movable booty. This can be done relatively easily as long as we are talking of small communities and small spaces. But when the spoils of war acquire the form of territory, or land with peasants living on it and cultivating it, a new form of institutionalization becomes necessary.

So the question of how to pay for the state apparatus becomes crucial. In turn, this gives rise to a broad contrast between cash-based states and fief-based states. It depends on (a) the level of monetization, and (b) transport and communications technology (Berkta, 1987; Berkta and Faroqi, 1992). In brief, modern states are cash-based states

² As described by Clive Ponting, *World History*, p. 143: "The functions of these early states and empires were extremely limited. They had only very small bureaucracies to carry out government functions, and there was often little distinction made between the activities of the ruler's private household and the state. Their main aim was to collect taxes and maintain an army for external and internal control."

because the existence of a developed market economy, where money is the accepted medium of exchange and there is plenty of it in circulation, enables them to collect cash taxes and pay cash salaries. In contrast, most pre-modern states in Antiquity or the Middle Ages were unable to do so. Instead, they had to rely on payment by land or payment through grants of tax collection rights. This gave rise to the fief-based state. Ancient Egypt, Mesopotamia, China and India, the Middle East, Byzantium, Medieval Europe, the Islamic Caliphate or subsequent Turkish-Islamic states all fall in this category because sooner or later, in one way or another, they created and ran a fief system ((Berktaý,1987).

3. The Universality of Fief-System

As Clive Ponting (2000, p.145) puts it with regard to the common morphology and pattern of Early Empires in Eurasia:

In new empires the initial rulers had to solve three linked problems -- how to reward their followers, how to control the newly conquered areas and how to maintain an army. The solutions had to be based on a fundamental constraint -- land was almost the only asset and form of wealth. The solutions adopted were nearly always the same -- the grant of conquered land to individuals within the elite so that they could use it to support a given number of soldiers to be provided to the ruler when required. (This system is called 'feudalism' in European history but it is merely one form of a phenomenon that was common across Eurasia for several millennia.)

What is interesting here is that Ponting takes note of both a general category and also differences within it. In one way, all these varieties of conditional land grants (or fiefs or fief-systems) are functionally equivalent; that is to say, they fulfill the same basic need or requirement. But this is not to say that they are the "same" in every way. Of course they have differences, and in the course of time, as a result of further development in various geographies and cultural settings, some of these differences become more obvious. As a result, seemingly disparate states, forms of government, and power structures emerge. So when we jump centuries, even a few thousand years ahead, and come to c.1000 - 1500, for large parts of the European Middle Ages we encounter a system of government characterized by relatively weak kings and a strong, hereditary land-owning blood nobility. As Ponting notes, this is what has come to be accepted as feudalism. It is taken as equivalent to decentralization. But in more or less the same time period, when we look at the Ottoman East, for example, we see relatively strong sultans coupled with the absence of hereditary land-owning blood nobility.

4. Power Configuration in Medieval Europe and Non-European States and Empires

The difference in power configuration in the fief-systems of Western Europe and the non-European states gives rise to a series of questions, and has attracted the attention of many thinkers throughout the Early Modern and Modern Eras. Why is this so? Why is there such a difference between Medieval Europe as the West and the Ottoman Empire (or China, or India) as the East? Is equating feudalism to the concrete visage of the European Middle Ages a satisfactory conceptualization? Could this concept be softened and broadened, in line with Ponting's suggestion, to include other fief-systems and fief-based states? Alternatively, if feudalism is only and only what existed in the European Middle Ages, what are we going to call (or how should we classify) roughly similar or comparable societies (in the Pontingian sense) outside Europe? Are they also feudal, or non-feudal? If non-feudal, what else can we call them? Can we give them an appropriate name of their own? Furthermore, can this question of feudalism vs. non-feudalism have had something to do with the subsequent emergence (or non-emergence) of capitalism? In other words, is there really a necessary connection between feudalism and capitalism? Was it because feudalism existed in Medieval Europe that capitalism was able to come out of it; alternatively, was it the absence of a fertile womb of feudalism in the East that prevented capitalism from being born? More crudely put, was there something in the "nature" of the East that served to block this transition from pre-modernity to capitalism or modernity?

These are some of the main questions or problems in this regard that have arisen and been debated at various times at least since Niccolo Machiavelli. Meeker notes that from the early-16th century, European observers had begun to perceive the Ottoman Empire as "a remarkable example of the centralism and exclusivity of sovereign power." (Meeker, 2002) What especially impacted on them, he says (following Inalcik's identification of Mehmed II as the true founder of the Ottoman Empire (Inalcik, 1973)) was the new imperial system that Mehmet developed after his conquest of Constantinople in 1453. Typical in this regard, he argues, is Machiavelli's 1515 comparison of the French and Ottoman governments of his time (Meeker, 2000):

The entire monarchy of the Turk is governed by one lord, the others are his servants; and, dividing his kingdom into sanjaks [sub-provinces], he send there different administrators, and shifts and changes them as he chooses. But the King of France is placed in the midst of an ancient body of lords, acknowledged by their own subjects, and beloved by them; they have their own prerogatives, nor can the king take these away except at his peril. Therefore, he who considers both of these two states will recognize great difficulties in seizing the state of the Turk, but, once it is conquered, great ease in holding it.

This is already a classical statement about the difference, striking at first sight, between the Ottomans' relative centralism and the relative decentralization of Medieval Europe. Since then, such debate has not been smoothly continuous, but has tended to peak at different points, with the way the question is put, as well as the answers given, tending to change over generations (Gellner, 1988).

5. Essentialist Eurocentrism Approach to Feudalism

What is striking in the debate on the relatively centralized Ottoman state and the relatively decentralized European one is the extent to which the contrast, as perceived at a certain point in time, for example in 1500 (re: the presence/absence of feudalism) or 1850 (re: the presence/absence of capitalism), has tended to be ascribed to a fundamental civilizational difference. It is this enduring supposition that, in line with other scholars' universalizing approaches, I am proposing to challenge by suggesting the possibility of an alternative, *historical* explanation -- that is to say, an explanation rooted not in the way essences have deterministically unfolded but in the way actual, concrete history has accidentally happened.

Yet this perspective was not there for a long time. Instead, from a very early date there was a tendency to look for a monocausal explanation. There had to be, so it was thought, an essential difference that was the great secret of history. This was taking place in a Eurocentric and strongly Orientalistic intellectual atmosphere. Furthermore, for a long time legal-political history was dominant. So from Machiavelli through Montesquieu to Hegel, a whole series of European thinkers sought for the answer in the political sphere. This led to the idea of Oriental Despotism. Already from the 16th to the 18th centuries, the West was said to have had (or developed) limited kingship, unlike the East, which was said to have Oriental Despotism (see Venturi, 1963 pp.134-142; Gellner, 1988). Subsequently, with the further development of an industrial capitalist market economy, attention began to shift from political to economic (and social) history. Economic explanations became widespread, and in this context it was Karl Marx who came up with a most comprehensive theory of economic determinism. Within his economic base and superstructures model, he tried to find an economic (capitalism-based) explanation for everything. He also applied the same logic to the East; there must have been something different about Oriental societies at the economic level that disabled capitalism. For Marx, this was what he called the Asiatic Mode of Production (AMP).³ In the West,

³ This idea was initially and most comprehensively outlined in an unpublished work called *Pre-Capitalist Economic Formations* (1857), also known as the *Formen*, which was part of much bigger manuscript (left as a manuscript) titled *Foundations of a Critique of Political Economy*, also known as the *Grundrisse* (1857-1861;

primitive communism (read: tribal society) had led to the slave mode of production, which had led to the feudal mode of production, out of which had come capitalism. In contrast, in the East primitive communism had evolved only a little into the Asiatic Mode of Production, which then lasted forever, causing stagnation and blockage (until the arrival of dynamic Western capitalism from the outside). So here, Marx was either substituting the AMP for Oriental Despotism, or putting the AMP as an economic base under the political superstructure of Oriental Despotism (O'Leary, 1989; Bhadra, 1989). But whether political or economic, it was still an essentialist approach.

After the 19th and early-20th centuries, there was a long interval before the 1960s and 70s, when all these AMP-vs.-feudalism debates came back into mainstream scholarship in a big way. There were several reasons for this. It was a time of decolonization and the search for national development on the part of newly independent Third World countries. This led to explorations in the historical origins of what had come to be called underdevelopment. Simultaneously, within Western Marxism, intellectual circles around the French and Italian Communist Parties were asking similar questions in an attempt to break away from what they regarded as Stalinist models of unilinear development. All this resulted in an explosion of fresh interest in what were broadly referred to as questions of imperialism, underdevelopment, and pre-capitalist modes of production. On the one hand, many anthologies were published on what Marx and Engels had said about the AMP, or the Orient in general (Bailey and Llobera, 1981). On the other hand, in circles of American, English, French and Italian Marxist historians and economists there took place a major debate about the Transition from Feudalism to Capitalism (so-called) (Hilton, 1976). This was triggered by a book written by the British Marxist economist Maurice Dobb called *Studies in the Development of Capitalism*, (Dobb, 1946) which was reviewed by the American Marxist economist Paul Sweezy (1976). Dobb wrote a rejoinder: others came in, and suddenly, over the 1950s and the 60s there was a pile-up of article after article that created considerable excitement at the time, and may have inspired a few generations of young scholars taking their first steps in the social sciences to turn to history or historical sociology (see Hindess and Hirst, 1975; Haldon, 1993). The AMP debate was largely Orientalistic from the start, because people were building so much on Marx's authority. As for the Transition debate, it was neither explicitly about the East nor about East-West comparisons. Yet it was Eurocentric by implication, first because they were looking at the West all the time and debating just how it was that

published in German in 1939-1941; Eng. trans. by Martin Nicolaus, Penguin, 1973). For a separate edition of the former, see: Karl Marx, *Pre-Capitalist Economic Formations*, translated by Jack Cohen, with an Introduction by E. J. Hobsbawm (Lawrence and Wishart, 1965).

capitalism had happened in the West, whether it was through the role of big merchant capital or of small producers rising from the ranks to become industrialists. It was all supposed to be within the scope of Marxist theory.

What they missed (in fact, what the AMP theorists also missed) was the Euro-specific nature of the definition of feudalism that everybody was using. As previously indicated, like most other agrarian state-societies there had arisen a fief-system in Europe, too, with the first Germanic kingdoms in the Age of Migrations. Then over the next four or five centuries, it developed in a hereditary direction, which as Clive Ponting says was quite general with the Early Empires (Ponting, 2000). Hence by AD 1000 it acquired the decentralized, weak-kings-strong-fief-holders power configuration already mentioned. Then in the 19th century, European Medievalists, who knew only Europe and did not know anything else outside Europe, looked at its familiar face, together with all its concrete, specific, acquired traits, including the powerful hereditary landed nobility, and called all of it feudalism. Otherwise put, it was the specific Medieval power configuration, and not the basic fact of a fief-system, that was defined and identified as feudalism. This made it very difficult to find anything else that could be recognized and accepted as feudal in the same way. Instead, what happened was a very large category of non-feudalism that came to accompany and complement it. This was what Marx called the Asiatic Mode of Production. It wasn't really something in itself; it was a residue, catch-all, a by-product of Eurospecific feudalism. It was useless as a way of trying to escape Eurocentrism and Orientalism. For it was just as Eurocentric and Orientalistic as its supposed opposite, Euro-specific feudalism.

Is it possible to get rid of this trap? Is it possible to step outside the Western feudalism vs. Eastern non-feudalism (or AMP) dichotomy? Can both European feudalism, and together with it the Ottoman timar system, be reduced to their bare essentials? This can only be done by taking both the Medieval European and Ottoman power configurations, and marching them back to their origins. I would like to pose a double question about these political trajectories: If they both begin with the necessity to distribute land and create a fief-system, just how is it that in one (Medieval Europe) there emerges a weak-kings-strong-fief-holders kind of power configuration, while in the other, a strong-kings-weak-fief-holders kind of power configuration emerges? In the first case, after some time kings will be trying to recover the rights and prerogatives they have lost. This is an effort that stretches over several centuries. As Machiavelli already recognized, there were limits to how much they could encroach on the nobility's entrenched rights and privileges, and especially their hereditized private property (Meeker, 2000). Gradually they succeed in centralizing more and more, and this leads into what is called

Absolutism. This European Absolutism makes sense only against a background of European Feudalism (or the European type of feudal monarchy). Kings do become more powerful, and they do curtail, subdue and subordinate their nobilities. But they didn't, they could not, dispossess them (they cannot take away their lands which have become hereditary private property).

In the Ottoman Empire, in contrast, the struggle of the center, the sultan, is not to take away the excessive rights and privileges of his fief-holders but to prevent them from developing such rights in the first place -- i.e. to obstruct and delay those tendencies of privatization and hereditization that make such headway in Medieval Europe. So here, perhaps, we cannot say that Absolutism develops against Feudalism. In a sense, Ottoman Absolutism is there from an early stage. Perhaps this is what creates the essentialistic illusion of a timeless Oriental Despotism.

6. Conclusion

Be that as it may; my fundamental points are the following: (1) These two different kinds of power configurations of the Ottomans and the Europeans are not there from the start (whatever that start may be). Instead, once fief-distribution begins they develop and emerge over time. Furthermore, there is nothing in the general nature of a fief-based state that dictates only one possible development and none other. Hence they are historical accidents in the fullest sense of the word -- the outcome of complex, non-deterministic historical processes unfolding over several centuries.

(2) What European Medieval History specialists did in the course of the 19th century institutionalization and professionalization of History as an academic discipline may be described in the following way: They knew only one fief-system, which they saw only in the form of the power configuration it had eventually acquired. Hence they conflated the two. They made no methodological distinction between a fief-system in general, and the specific visage of the Medieval European power configuration. Hypothetically speaking, they could have detached the notion of a fief-system in general from its specifically Medieval European garb. They did not do that. It was as if they just took one still shot of the Middle Ages, and they called it feudalism. This meant that all the specific details of the Medieval European power configuration that we are familiar with, including a hereditary nobility, weak-kings-and-strong-fief-holders, relative decentralization, or contractual vassalage, were written into this notion of feudalism.

(3) This created a very narrow category of feudalism from the outset -- so narrow that if treated as a genus (to borrow a term from biology) it cannot possibly accommodate any species other than itself. So virtually by definition, it became extremely difficult to force other fief-systems arising elsewhere in the world into this category. Hence the Ottoman timar system, for example, comes to be regarded as non-feudal virtually by default because as a power configuration, it displays various characteristics that are different from the Medieval European power configuration.

(4) But the situation changes entirely if we treat the bare fact of a fief-system, or a fief-based state, as the genus, and all these or other (possible) power configuration outcomes as so many species. Whether Ottoman, or Seljuk, or Arabo-Islamic, or Chinese, or Mughal, or Byzantine, it is now possible to fit them all into this broad genus, along with European feudalism. This is not to say that they are all the same, but to say that they share a strong commonality at a higher level that overrides their (now admittedly secondary) differences.

References

- Bailey A. M., and Llobera J. R., (1981) (eds), *The Asiatic Mode of Production. Science and Politics* Routledge and Kegan Paul.
- Berkday, H., (1987) "The Feudalism Debate: The Turkish End: Is 'Tax-vs-Rent' Necessarily the Product and Sign of a Modal Difference?"; *The Journal of Peasant Studies*, vol. 14, no. 3, 291 – 333; *idem.*,
- Berkday, H., (1990) *The "Other" Feudalism: A Critique of 20th Century Turkish Historiography and Its Particularisation of Ottoman Society* (unpublished PhD thesis, University of Birmingham).
- Berkday, H., and Faroqhi, S., (1992) (eds), "The Search for the Peasant in Western and Turkish History/Historiography"; in Cass, F., *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History*, (109–184 pp).
- Bhadra, B., (1989) *Materialist Orientalism: Marx, 'Asiatic' Mode of Production and India* (Calcutta: Panti Pushtak).
- Diamond, J., (1999) *Guns, Germs, and Steel*, W. W. Norton & Company.
- Dobb, M., (1946) *Studies in the Development of Capitalism* International Publishers.
- Gellner, E., (1988) *Plough, Sword and Book*, Chicago
- Gellner, E., (1994) *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Penguin.
- Haldon, J., (1993) *The State and the Tributary Mode of Production* Verso.
- Hall, J., (1986) *Powers and Liberties: The Causes and Consequences of the Rise of the West*, Penguin.
- Hilton, R. H., (1976) (ed), *The Transition from Feudalism to Capitalism* London: Verso.
- Hindess B., and Hirst, P. Q., (1975) *Pre-Capitalist Modes of Production* London: Routledge and Kegan Paul.

- İnalcık, H., (1973) *The Ottoman Empire: The Classical Age* (Chapter 4, The Definitive Establishment of the Ottoman Empire, 1453–1526) Weidenfeld and Nicolson.
- Machiavelli, N., (1515) *The Prince*, in manuscript from 1505, in print from 1515; quoted by Meeker, loc. cit..
- Meeker, M. E., (2002) *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, ch 4, Ottoman Centralism and Exclusivity, University of California Press.
- O’Leary, B., (1989) *The Asiatic Mode of Production*, Blackwell.
- Ponting, C., (2000) *World History: A New Perspective*, Pimlico.
- Sweezy, P., (1976) “A Critique”, in R. H. Hilton (ed), *The Transition from Feudalism to Capitalism* (33–36 pp.).
- Venturi, F., (1963) “Oriental Despotism”, *Journal of the History of Ideas*, vol 24, no. 1 (January–March 1963), 133–142.

İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Yalnızlık

Digital Game Addiction and Loneliness in Primary and Middle School Students

 Ekrem Erden⁽¹⁾, Sefa Bulut⁽²⁾

^(1,2)İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

⁽¹⁾ekrem.erden@stu.ihu.edu.tr, ⁽²⁾sefabulut22@gmail.com

Geliş Tarihi: 11 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 15 Haziran 2023

Yayın Tarihi: 03 Temmuz 2023

Öz: Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, teknolojik cihazların artan üretimi ve yaygınlaşması, dijital cihazlara erişimi kolaylaştırmıştır. Artık günlük yaşamın birçok alanında vazgeçilmez haline gelen dijital araçların eğlence alanında da aynı konuma geldiği söylenebilir. Dijital oyunlar günümüzde yaygın bir şekilde her yaş grubundaki insan tarafından oynanmaktadır. Ancak ilkokul ve ortaokul çağındaki öğrenciler bu oyunların ilk sırada gelen tüketicileri arasındadır. Dijital oyunların bağımlılık yapma potansiyeli ise yapılan çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur. Dijital oyun bağımlılığının, birçok problemin yanında yalnızlığa yol açabileceği bilinmektedir. Bu çalışma, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları ve yalnızlık arasındaki ilişki ile ilgili yapılan çalışmaları incelemek ve konuyu genel hatlarıyla tartışmak amacıyla yapılmıştır. Dijital oyun bağımlılığının tanımı ve kriterleri, etiolojisi, kız ve erkek öğrenciler arasındaki farklılıklar, yalnızlık, koruyucu faktörler ve risk faktörleri güncel araştırmalar ışığında tartışılmış ve ailelere öneriler sunulmuştur. Konuyla ilgili araştırmaların incelenmesi sonucunda dijital oyun bağımlısı olan ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Dijital Oyun Bağımlılığı, Yalnızlık, İlkokul Öğrencileri, Ortaokul Öğrencileri

Abstract: Technological developments in recent years, increased production, and the proliferation of technological devices have facilitated to reach digital devices. It is possible to say that digital devices that have become indispensable in many areas of daily life have attained the same location in the entertainment field. Digital games are widely played by people of all age groups today, but primary school and middle school students are the foremost consumers of these games. The addictive possibility of digital games has been revealed by the studies. It is known that digital game addiction can lead to loneliness as well as many problems. This study aimed to examine the studies in relation to the relationship between digital game addiction and loneliness in primary school and middle school students and to discuss the issue in general terms. As a result of the

examination related to the issue, it has been concluded that primary and secondary school students who addicted to digital games have higher levels of loneliness.

Keywords: *Addiction, Digital Game Addiction, Loneliness, Primary School Students, Middle School Students.*

1. Giriş

Günümüzde dijitallik giderek artmakla birlikte, artık yaşamımızın çoğu alanında önemli yer tutmaktadır. Eğitim, ulaşım, ticaret, eğlence, iletişim, sosyal ilişkiler ve arkadaşlık ilişkileri vb. gibi birçok alanda teknolojinin etkisinin giderek arttığı görülmektedir. Teknolojinin bu gibi alanlarda hâkim olmasıyla birlikte, bu alanlardaki dijitalleşme de giderek artmaktadır. Dünya üzerinde aktif internet kullanıcısı olan kişilerin sayısı 2022 yılında 4,95 milyara ulaşmış durumdadır. İnternet kullanıcılarının sayısında bir önceki yıla göre %4 oranında artış görülmektedir. We are Social Dijital 2022 raporuna göre, mobil telefon kullanıcı sayısı 5,32 milyara erişmiştir ki bu rakam dünya nüfusunun %67'sine denk gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2022 yılında Türkiye'de internet kullanım oranının %85'e ulaştığı görülmektedir (TÜİK, 2022). Önceki yıla göre %2,4 oranında artış olduğu görülmektedir. İnternet kullanımında görülen bu artışlar beraberinde dijital araçların kullanımını ve dijital ortamlarda daha fazla vakit geçirmeyi getirmektedir. Dijital ortamlardan biri olan dijital oyun dünyası, çeşitli yaş grubundan insanların fazlasıyla vakit geçirdiği bir alan olmuştur. Özellikle çocuklar arasında dijital oyunlara ayrılan sürenin fazlaca arttığı görülmektedir. Oyunlara ayrılan sürenin giderek artması kontrol altına alınmazsa işin sonu bağımlılığa kadar gidebilir.

Dijital oyun oynama davranışının bağımlılık olarak değerlendirilme kriterlerinden birisi oyunlara ayrılan vaktin giderek artmasıdır (Griffits, 2005). İnternette ve dijital oyunlarda geçirilen süreler göz önüne alındığında, dijital oyun bağımlılığının da artışa geçmesi beklenebilir. Dijital oyun bağımlılığının artışı etkileyen faktörlerden bazıları dijital araçlara daha kolay erişilebilmesi, anne ve babasının çalışması sebebiyle çocuğun evde uzun süre yalnız kalması (Küçük & Çakır, 2020) ve çocuğun arkadaşlarının etkisinde kalmasıdır (Gunuç, 2017). Dijital oyun bağımlılığın artışı etkileyen bu faktörlerin yanında, dijital oyun bağımlılığının hem bireye hem de topluma birçok zararı vardır. Bunlar; çoğunlukla oyun oynamaktan dolayı eklem ağrıları gibi fiziksel problemler (Aziz & Nordin, 2021), vücut işlevlerinde bozukluk (Männikkö, Billieux & Kääräinen, 2015), uykusuzluk, depresyon (Mentzoni vd., 2021), yetersiz iletişim becerileri (Kanat, 2019) ve sorumlulukları aksatmak (Zhong & Yao, 2013) bu hastalığın bireyin kendi yaşantısını doğrudan etkileyen problemlerdir. Dijital oyun bağımlısı olan bireylerin saldırgan davranışlar (Jeong, Kim, Lee, D. M. & Lee, H. R., 2016) sergilemeleri, yalnızlaşmaları

(Ekinci, Yalçın & Ayhan, 2019), verimli bireyler olamamaları (Montag & Walla, 2016), dijital oyun bağımlılığının toplumsal açıdan getirdiği problemlerden bazılarıdır.

Bu problemlerden biri olan yalnızlık ise, kişinin sosyal ilişki ağlarında hem niteliksel hem de niceliksel olarak anlamlı derecede azalma olduğunda yaşadığı acı bir deneyimdir. (Perlman & Peplau, 1984). Yalnız bir yaşantı sürmek esasen insanoğlu için uygun ve sağlıklı bir yaşayış biçimi değildir (Seeman, 1996). Bununla beraber, insanın hayata hazırlanmasında çevresindeki insanların rolleri oldukça önemlidir. Özellikle çocuklar için sosyal bir yaşam sürmenin, onların daha işlevsel bir biçimde yaşamaları için ne kadar önemli olduğunu dikkatli bir gözlemci olan insanlar anlayabilirler. Ailesiyle, arkadaşlarıyla ve çevresiyle kaliteli bir iletişime sahip çocukların daha sağlıklı gelişim gösterdikleri görülmektedir (Karacaoğlu, 2019; Salieva, 2022). Bununla birlikte, alanyazında dijital oyun bağımlılığıyla ilgili yürütülen bazı çalışmalar, dijital oyun bağımlılığı ve yalnızlık arasında anlamlı derecede ilişkinin bulunduğunu göstermektedir (Kök Eren & Örsal, 2018; Ekinci vd., 2019; Wang, Sheng & Hai-Zen Wang, 2019). Bu nedenle, son yıllarda gittikçe artan dijital oyun akımından çocukların olumsuz olarak etkilenmemesi, bu oyunlara bağımlı olmamaları ve giderek yalnızlaşmamaları için daha fazla araştırma yapılması, öneriler geliştirilmesi ve önleme çalışmaları yürütülmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, ilkokul ve ortaokul çağındaki çocuklarda dijital oyun bağımlılığı ve yalnızlıkla ilgili yapılan çalışmaları inceleyip bu konunun önemine dikkat çekmek ve konuyla ilgili genel bir çerçeve çizmektir.

2. Bağımlılık kavramı ve Dijital Oyun Bağımlılığı

Bağımlılık, kişinin psikolojik ve fizyolojik sağlığına veya sosyal yaşamına zarar vermesine rağmen belli bir maddeye veya davranışa karşı tekrarlayıcı şekilde ve önlenemez bir istek duyma durumudur (Spekman, Konijn, Roelofsma & Griffiths, 2013; Arslan, Kırık, Karaman & Çetinkaya, 2015). Bağımlı olan kişi zorunlu olarak yapması gerekenlerin dışında kalan vaktinin büyük çoğunluğunu bağımlı olduğu şeye harcamaktadır. Bağımlılık geliştikten sonra irade ortadan kalkar ve kişi istese de istemese de bağımlı davranışlarını sürdürür (Dinç, 2015).

Bağımlılık, kendi arasında alt alanlara ayrılır. Madde, alkol, kumar ve teknoloji bağımlılığı bu alanlardan bazılarıdır. Bunlar da kendi arasında temel olarak kimyasal ve eylemsel bağımlılıklar olmak üzere ikiye ayrılır. Dijital oyun bağımlılığı, bir eylemsel bağımlılık olan teknoloji bağımlılığının bir alt alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kodaman & Dinç, 2021). Dijital oyun bağımlılığı Ruhsal Hastalıkları Tanılama El Kitabı'nda (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders [DSM V]) ruhsal bir hastalık olarak görülmemiş,

oyun oynama bozukluğu olarak ifade edilmiştir. Bunun hastalık olarak tanımlanabilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (APA, 2013).

Bununla birlikte, Griffiths'e (2005) göre herhangi bir davranış altı tane kriterle uyduğu takdirde bağımlılık olabilir. Bunlar: 1) Belirginlik (oyun oynamanın düşünce, duygu ve davranışlara hakim olması); 2) Duygudurum değişikliği (oyun oynamayı duygudurum değiştirmek için bir baş etme stratejisi olarak kullanma); 3) Tolerans (benzer seviyelerde duygudurum değişikliği elde etmek için daha uzun süre oyun oynama ihtiyacı); 4) Geri çekilme belirtileri (oyun oynayamadığı zaman psikolojik ve fizyolojik olarak rahatsız hissetme); 5) Çatışma (oyun oynama davranışından dolayı kişisel ve/veya kişilerarası çatışma); 6) Nüksetme (bir süre uzak kaldıktan sonra eski oyun oynama davranışlarına geri dönme)'dir. Bu kriterler DSM V'teki internet oyun oynama bozukluğu kriterleri ile uyum göstermekle birlikte, DSM V'te bu kriterlere ilave olarak üç kriter daha bulunmaktadır. DSM V'te bu bozukluğu tanılamak için dokuz adet kriter belirtilmiş ve bu kriterlerden beş veya beş üzeri kriterin en az on iki ay boyunca devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. DSM V'te yukarıda bahsedilen altı tane kriterle ilave olarak 7) İnternet oyunlarını kontrol etmede başarısız girişimlerde bulunma; 8) İnternet oyunlarının sonucunda önceki hobilere ve eğlencelere karşı ilgi kaybı; 9) Psikososyal problemlerin bilinmesine rağmen aşırı oynamaya devam etme kriterleri bulunmaktadır.

2.1. Dijital Oyun Bağımlılığının Etiyolojisi

Dijital oyunlarla ilk tanışmadan itibaren, dijital oyun bağımlısı olmaya kadar giden süreçte, çocukların dijital oyun bağımlısı olmalarına sebep olabilecek birçok tehlike unsuru vardır. Bunlar hem fiziksel hem de duygusal alanlarda karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin; Ektiricioğlu, Arslantaş ve Yüksel'in (2020) çalışmasında çocukların duygusal problemlere sahip olmasının, sosyalleşme ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle, ilgi ve alakaların dijital oyunlara yönelmesi ve ihtiyaçların dijital oyunlar vasıtasıyla giderilmeye çalışılmasının önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili yapılan diğer bir çalışmada, çocukların yalnız olmalarının dijital bağımlılığıyla yakından ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Jeong vd., 2016). Dolayısıyla çocukların dijital oyunlarla çok fazla vakit geçirmeleri ve bağımlı olacak kadar uzun süre oyun başında vakit harcamaları, çocuklar için çok fazla önem arz eden sosyalleşme çabalarının bir göstergesi olduğu ve çocukların yalnızlıklarını gidermek amacının uzun süre oyun oynama davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, sosyal kaygı ve yalnızlığın dijital oyun bağımlılığının bir başka sebebi olabileceğini gösteren çalışmalar vardır (Mentzoni vd., 2011; Myrseth, Skouverø, Hetland, & Pallesen, 2011; Männikkö vd., 2015; Wang vd., 2019).

Ebeveynlerin çocuklarına karşı beslediği şefkat, acıma, sevgi gibi çok kıymetli duygular, çocuk henüz dünyaya gelmeden önce başlar ve çocuğun hayatı boyunca da devam eder. Ebeveynler şüphesiz çocuklarını maddi tehlikelerden korur, gerekli önlemleri almaya çalışır. Aynı bunun gibi ebeveynlerin, çocukları için manevi olarak tehlikeli olabilecek, fiziksel ve duygusal olarak zarara yol açabilecek durumlar için de teyakkuz halinde olmaları gerekir. Küçük & Çakır'ın (2020) yaptığı çalışmanın sonuçları, dijital oyun için herhangi bir sınırlamayla karşılaşmayan, kolayca dijital oyunlara erişebilen ve denetimsiz şekilde bırakılan çocukların dijital oyun bağımlısı olma riskinin çok fazla olduğunu göstermektedir. Dishkova & Papancheva'nın (2019) yaptığı çalışma da bu sonucu destekleyici niteliktedir. Bu nedenle, ebeveynlerin dijital aletleri küçük yaştan itibaren çocuklarına doğru ve fayda sağlayacak şekilde kullanmalarını öğretmeleri gerekir. Bunu yaparken şüphesiz en başta iyi bir rol model olmak gelir. Çünkü çocuklar özellikle küçük yaştan itibaren, en az söylenen şey kadar ebeveynlerin yaptıkları davranışları gözlem yoluyla izler ve kendisine model olarak alır. Oyunlar çocuklar için önemli bir öğrenme aracıyken, özellikle dijital oyunların yanlış kullanımından dolayı monotonlaşma, aşırı sinirlilik hali, akademik başarıda düşüşler, günlük hayattan kendini soyutlama, görme kaybı, zihinsel gerilikler hatta oyun süresiyle ilgili yalan söylemeye yol açtığı görülebilmektedir (Öncel & Tekin, 2015; Kaymak, 2020). Dolayısıyla, ebeveynlerin bu konuda bilinçli olmaları, çocukları dijital oyunlarla denetimsiz şekilde baş başa bırakmamaları, çocukların dijital becerilerini faydalı bir şekilde kullanmayı öğretmeleri; dijital bağımlılığın sebeplerini ortadan kaldırmak anlamına gelir.

2.2. Kız ve Erkek Öğrenciler Arasında Dijital Oyun Bağımlılığı

Literatürdeki ilgili çalışmalar incelendiğinde, ilkökul ve ortaokul öğrencileriyle yapılan çalışmaların çoğunda, erkek ve kız öğrencilerin dijital oyun bağımlılığı seviyelerinin birbirinden anlamlı derecede farklı olduğunu görülmektedir. Bu farklılık çoğu araştırmada, erkek öğrencilerin dijital oyun bağımlılığı seviyeleri, kız öğrencilerin dijital oyun bağımlılığı seviyelerinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Örneğin, Kök Eren ve Örsal (2018) tarafından yapılan çalışmada, çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı ve yalnızlık seviyeleri araştırılmış ve sonuçlar erkek öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılık seviyelerinin kız öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde bu sonucu destekleyen çalışmalar oldukça fazladır (Aydoğdu, 2018; Balıkçı, 2018; Çetin, Adanaş & Güler, 2018; Ekinci vd., 2019; Küçük & Çakır, 2020; Kaymak & Hergüner, 2021). Ancak bu sonuçlarla birlikte, bazı araştırmalarda ise bu sonuç kızların lehine yüksek olarak bulunduğu görülmektedir (Öncel & Tekin, 2015; Wang vd., 2019; Çakır, Kocagöz & Karakuş, 2021).

Erkekler ve kadınlar yaratılış özellikleri açısından tamamen aynı değildir. Erkekler ve kadınlar fiziksel olarak farklı özelliklere sahip oldukları gibi, duygusal olarak da farklı özelliklere sahiptirler. Dolayısıyla, erkeklerin ve kadınların ilgi alanları ve kendilerine cazip gelen unsurlar da tamamıyla aynı olmayacaktır. Dijital oyun bağımlılığı düzeylerinin kız ve erkek öğrenciler arasında farklı olmasının çeşitli sebeplerinden bir tanesi, erkek ve kız öğrencilerin ilgi alanlarıdır. Çocukların dijital oyun bağımlılıkları ile yalnızlık düzeylerini inceleyen bir araştırmada, kızların ve erkeklerin bilgisayarı farklı amaçlar için kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, kızlar bilgisayarı daha çok web sitelerinde gezinmek ve mesajlaşmak için kullanırken, erkekler ise bilgisayarı daha çok oyun amaçlı kullanmaktadır (Kök Eren & Ünsal, 2018; Dishkova & Papancheva, 2019). Ayrıca, oyun üreticilerin daha çok erkek kullanıcılara yönelik oyunlar üretmesi (Balıkçı, 2018) ve oyunların, özellikle şiddet içerikli oyunlarda, oyunda başarılı görevler için pekiştirici görevi gören puanların fazlaca verilmesi (Küçük & Çakır, 2020), erkeklerde oyun bağımlılığına sebep olabilen etkenler arasında yerini almaktadır. İlave olarak, dijital oyunlara erişimin son yıllarda oldukça kolaylaşmış olması ve imkanların artmasının, dijital oyunlara bağımlılık riskini daha da artırdığını söyleyebiliriz.

Geçmiş yıllarda, özellikle erkek çocuklar yoğun olarak internet evlerine (internet kafeler) giderler, dijital oyunları çoğunlukla orada belli bir süre oynarlardı. Kız çocuklarının ise bu ortamlara gitmeleri aileleri ve çevreleri tarafından hoş karşılanmazdı. Ancak, son yıllarda teknolojik aletlerin son derece yaygınlaşması ve teknolojik araçlara erişimin kolaylaşmasının, bu farkın azalmasında olumlu katkısının olduğunu söyleyebiliriz. Yine de dijital oyun bağımlılık düzeyinin erkek çocuklar arasında daha dikkat çekici şekilde fazla olduğu yapılan araştırmaların sonuçlarını incelediğinde görülmektedir.

2.3. Dijital Oyun Bağımlılığında Koruyucu Faktörler ve Risk Faktörleri

Hastalık henüz ortaya çıkmadan önce tedbir almak, hastalık ortaya çıktıktan sonra hastalığa tedavi aramaktan önce gelir. Önleyici yaklaşımlar zamansal, finansal, bireysel ve toplumsal açıdan daha avantajlı bir yaklaşımdır. Herhangi bir alanda tedbir alınırken, tedbir alınacak şeyin sebeplerine iyi dikkat edilmesi gerekir. Muhtemel sebepler tespit edildikten sonra, bunların yerine önleyici faktörlerin yerleştirilmesi, problemi henüz ortaya çıkmadan önlemede bize yardımcı olacaktır. Koruyucu faktörler, zorlayıcı zamanlarda olumsuz etkileri azaltma yönündeki yeterlilik durumunu artırmaya yönelik faktörlerdir. Risk faktörleri ise bu olumsuz durumların ortaya çıkmasına etki edebilen faktörlerdir. (Demircioğlu & Yoldaş, 2019). Ailelerin çocuklarına küçük yaştan itibaren teknolojiyi nasıl doğru ve faydalı bir şekilde kullanabileceklerini öğretmeleri, çocuğun dijital becerini geliştirmeleri anlamına gelir. Bu becerinin öğretilmesi dijital ortamı daha

verimli ve amaca dönük kullanmalarında etkili olmaktadır. Ayrıca, ailelerin çocuklarına daha fazla vakit ayırmaları, çocuğun kullanacağı araçların kullanım sürelerini ve içeriklerini denetlemeleri dijital oyun bağımlılığı açısından koruyucu faktörler arasında sayılabilir (Dishkova & Papancheva, 2019; Ekinci vd., 2019; Küçük & Çakır, 2020).

Diğer taraftan, yalnızlık da kendi başına dijital oyun bağımlılığında bir risk faktörü olarak görülebilir. Çünkü yalnız olan bir çocuk, akranlarıyla birlikte oynamak yerine dijital oyunlarla vaktini geçirecektir. Ayrıca; DEHB, depresyon, kaygı bozukluğu gibi psikopatolojik rahatsızlıklara sahip olan bireylerin dijital oyun bağımlısı olma riskinin daha fazla olduğu ifade edilmiştir (Kırcaburun, Jonason & Griffiths, 2018). Dolayısıyla, bu risk faktörleri, dijital oyun bağımlılığını önleme sürecinde mutlak olarak ilgilenilmesi gereken faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, önceki bölümlerde, dijital oyun bağımlılığı düzeylerinin erkek öğrenciler arasında daha fazla olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla, cinsiyetin bir risk faktörü olduğunu söyleyebiliriz.

3. Yalnızlık

Yalnızlık, Perlman ve Peplau'ya (1984) göre kişinin sosyal ilişki ağlarında hem niteliksel hem de niceliksel olarak anlamlı derecede azalma olduğunda yaşadığı acı bir deneyimdir. Bu acı deneyim günümüzde birçok insan tarafından yaşanmaktadır (Mann vd., 2021). Artan yalnızlaşma oranlarına karşı gerekli tedbirler alınmazsa önümüzdeki yıllarda bu oranın daha da artacağını kestirmek zor olmasa gerek. Herhangi bir durum (sonuç) için tedbir almak için öncelikle tedbir alınması gereken durumun (sonucun) hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığını tespit etmek gerekir. Dolayısıyla, yalnızlık da kişilerin hayatında bazı nedenlerin bir sonucu olduğuna göre, bu sonuçlara uygun şekilde tedbir alınmalıdır. Yalnızlığın sebepleri arasında bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kentleşme, toplumsal yapıda yaşanan farklılaşma ve dijital bağımlılıklar yer almaktadır (Karaman, Sayın & Çiçekdağı, 2021).

Her yaş grubundan insanlar yalnızlık yaşayabilir. Yalnızlık duygusunu yaşayabilecek kişiler arasında çocuklar da yer almaktadır. Çocukluk dönemi bireyin hem fiziksel hem de duygusal gelişimi açısından çok önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun ailesi ve arkadaşlarıyla olan sağlıklı ilişkileri önem teşkil etmektedir. Ancak, yalnızlığın bu ilişkileri önemli derecede bozduğu çok açıktır. Bu aşamada, sağlıklı bir şekilde yaşanması gereken bu ilişkileri nelerin bozduğunu tespit etmek çok önemlidir. Dijital oyunların bağımlılık yapma ihtimalini biliyoruz. Literatür incelendiğinde, dijital oyun bağımlılığı ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösteren birçok çalışma vardır. Örneğin, Yalçın & Ayhan'nın (2019) yaptığı çalışmada, ortaokul öğrencilerinin dijital oyun

bağımlılıkları arttıkça yalnızlık düzeylerinin de arttığı ifade edilmiştir. Bunu destekler nitelikteki diğer çalışmalarda ise dijital oyun bağımlılığı ile yalnızlık arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Yani araştırmanın sonucuna göre, dijital oyun bağımlılığı arttıkça yalnızlık düzeyi de artmaktadır (Wang vd., 2019; Savci & Aysan, 2017; Kök Eren & Ünsal, 2018). Lemmens, Valkenburg & Peter'in (2011) yaptığı çalışmada ise dijital oyun bağımlılığı, yalnızlığın bir sebebi olarak ifade edilmiştir.

Gerçekten de dijital oyunlara bağımlı bir çocuğun sosyal ilişkiler ve yakın bağlar kurmaktan ziyade, dijital oyunlarla vakit geçirmek istediğini görmekteyiz. Arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmek yerine, zamanının çoğunu dijital oyunlarla geçirmeği tercih eden bir çocuk, zamanla yalnızlaşmış olacaktır. Çünkü çevresindeki sosyal ilişkilere gereken özeni gösteremeyecek duruma gelmiştir (Akt. Dishkova & Papancheva, 2019). Ancak bu öyle bir paradokstur ki çocuk yalnızlık duygusundan kurtulmak için daha çok oyun oynar fakat bu, onu daha da yalnız olmaya doğru götürmektedir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Toplumlar, bireylerden oluşur. Toplumu oluşturan bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal olarak sağlıklı olması, şüphesiz ki o toplumun huzurunun sağlanmasına ve gelişmesine olumlu yönde katkı sağlar. Bunun tam tersi de bir o kadar mümkündür. Toplumu oluşturan bu bireylerin sağlıklı olarak yetişmeleri için aileler çocuklarını nasıl ki fiziksel hastalıklardan koruyorsa, öyle de ruhsal hastalıklardan ve bağımlılıklardan da korumaları bir o kadar elzemdir. Bu araştırmanın önceki bölümlerinde açıklandığı gibi, son yıllarda dijital cihazların son derece yaygınlaştığını ve dijital oyunların özellikle çocuklar arasında çok fazla oynanır hale geldiğini, son yıllarda yapılan çeşitli araştırmalardan görmekteyiz.

Dijital oyun bağımlılığı, yalnızlığın bir sebebi olarak ifade edilmektedir (Lemmens vd., 2011). Her yaş grubundan insanın bağımlılıktan kurtulması son derece önemlidir. Ancak, özellikle ilkököl ve ortaokul çağındaki çocuklarımızın dijital oyun bağımlılığından korunmaları son derecede önem arz etmektedir. Çünkü, bu yaş grubundaki çocuklar oyun çağında olduğu için dijital oyun bağımlısı olma ihtimalleri daha fazladır. Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişenler açısından incelendiği bir çalışmada ise yaşlar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yaşı daha küçük olan çocukların bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çetin, 2018). Hatta dijital oyun oynayan annelerin çocuklarının dijital oyun bağımlılığının daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar görmekteyiz (Aydoğdu, 2018). Bu bulgular bize iyi bir rol model olmanın ve sağlıklı gelişim için denetimli kullanımı sağlamanın önemini

göstermektedir. Bu bulguların yanında, bazı çalışmalarda ise yaş ilerledikçe bağımlılığın da ilerlediğini gösteren sonuçlara ulaşılmıştır (Küçük & Çakır, 2020).

Bir bireyin kritik yaş dönemlerini de kapsayan en erken yaştan itibaren yetiştirilmesi önemlidir. Hatta “Ağaç yaşken eğilir” atasözü, bunun ne kadar kritik olduğunu açıkça ifade etmektedir. Çelik ve Ulusoy’un (2019) yürüttüğü bir çalışmanın sonuçlarına göre, bilgisayar oyunu oynayan çocukların %51,3’ünün kendilerini hiç yalnız hissetmediğini, ancak araştırmada velilerin %67,4’ü bilgisayar oyunlarının, çocuklarının sosyal yaşamını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Buradan hareketle, çocukların bilgisayar oyunları ile olan ilişkilerini sadece kendilerinin belirlemesine müsaade etmek, çocuğun dijital bağımlısı olmasına müsaade etmek anlamına da gelebilmektedir. Bu nedenle, velilerin, dijital dünyanın içerisine çocuklarını yalnız başlarına bırakmamaları, çocukları yalnız hissettirmemeleri son derece önemlidir. Oyunların içeriğini kontrol etmekten, oyun oynama süresinin belirlenmesine kadar çocuklarıyla yakın bir diyalog halinde olmaları gerekmektedir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarının oynadığı oyunlar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Hatta çocukları şiddet içerikli oyunlardan ziyade sosyal içerikli oyunlara yönlendirmeleri daha yararlı olacaktır.

Son yıllarda ülkemizde şehirlerin büyümesiyle müstakil evlerin yerini apartmanlar almaya başlamış, yüksek katlı binalar çoğu insanın yaşam alanı haline gelmiştir. Bu durum komşuluk ilişkileri ve insanî münasebetlerden, çocukların oyun alanına varıncaya kadar birçok farklı alanda değişikliklere sebep olmuştur. Önceden mahallede çocukların arkadaşlarıyla birlikte geleneksel oyunlar oynadığı, birlikte güzel vakit geçirdiği günlerin; giderek yüksek katlı binalar içerisinde dijital ortamdaki iletişime geçilen zamanlara dönüştüğünü görmekteyiz. Çocuklara da hak vermek gerek. Çünkü, oyun alanlarının kısıtlı olmasından dolayı sosyalleşmeleri daha zor olabilmektedir. Bu durumda çocuklar sosyalleşme ve oyun oynama ihtiyaçlarını dijital ortamlardan gidermeye çalışacaktır. Yapılan bir çalışmada çocukların farklı aktiviteler yapmak istedikleri ancak koşulların yetersiz olması sebebiyle bunu yapamadıkları ifade edilmektedir (Dishkova & Papancheva, 2019). Dolayısıyla, çocuklara farklı alternatifler oluşturmak önem arz etmektedir. Çocukların birlikte oynayacağı ortamlar oluşturmak, farklı kurs veya faaliyetlere kaydolmasını sağlamak gibi girişimlerde bulunmak faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının, yalnızlık düzeyleri üzerinde genel olarak etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların oyun ihtiyacı yadsınamaz bir gerçektir. Hem çocukların oyun ihtiyacı giderilmeli hem de zarar

görmeleri ve yalnızlaşmaları önlenmelidir. Bu çalışmada bunun nedenlerine, sonuçlarına ve ilgili önerilere yer verilmiştir.

Kaynaklar

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.
- Arslan, A., Kırık, A. M., Karaman, M., & Çetinkaya, A. (2015). Lise ve üniversite öğrencilerinde dijital bağımlılık. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 34-58. <https://doi.org/10.17361/uhive.2015813153>
- Aydoğdu, F. (2018). Dijital oyun oynayan çocukların dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(31), 1-18. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-06-31-01>
- Aziz, N., Nordin, M. J., Abdulkadir, S. J., & Salih, M. M. M. (2021). Digital addiction: Systematic review of computer game addiction impact on adolescent physical health. *Electronics*, 10(9), 996. <https://doi.org/10.3390/electronics10090996>
- Balıkçı, R. (2018). *Çocuklarda ve ergenlerde çevrimiçi oyun bağımlılığı ve agresif davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Çakır, M., Kocagöz, E., & Karakuş, F. N. (2021). Çocuklarda dijital bağımlılık: Ebeveynlerle nicel bir araştırma. *Online International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (e-ICEESS'21)*. (ss. 71-93).
- Çelik, S., & Ulusoy, B. (2019). Bilgisayar oyunlarının ortaokul öğrencilerinin sosyal yaşamına etkisi. *The Journal of Social Science*, 3(5), 46-60. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.522570>
- Çetin, H., Adanaş, E., & Güler, Ç. (2018). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıkları düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Anadolu I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*. (ss. 1112-1117). <https://doi.org/10.33689/spometre.647313>
- Demircioğlu, H., & Yoldaş, C. (2019). Çocukluk ve ergenlik döneminde psikososyal risk faktörleri ve koruyucu unsurlar. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 18(1), 40-48.
- Diñç, M. (2015). Teknoloji bağımlılığı ve gençlik. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 31-65.
- Dishkova, M. & Papancheva, R. (2019). Digital skills and the cyber addiction at primary school. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 6(2), pp 022-031. <https://doi.org/10.18844/prosoc.v6i2.4279>
- Ekinci, N. E., Yalçın, I., & Ayhan, C. (2019). Analysis of loneliness levels and digital game addiction of middle school students according to various variables. *World Journal of Education*, 9(1), 20-27. <https://doi.org/10.5430/wje.v9n1p20>
- Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H., & Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı: Teknoloji bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 29(1), 51-64. <https://doi.org/10.17827/aktd.498947>
- Eren, H. K., & Örsal, Ö. (2018). Computer game addiction and loneliness in children. *Iranian Journal of Public Health*, 47(10), 1504-1510.

- Griffiths, M. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance use*, 10(4), 191–197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Gunuc, S. (2017). Peer Influence in Internet and Digital Game Addicted Adolescents: Is Internet / Digital Game Addiction Contagious? *International Journal of High Risk Behaviors and Addiction*. 6(2): e33681. <https://doi.org/10.5812/ijhrba.33681>.
- In L. A. Peplau & S. Goldston (Eds.) (1984). Preventing the harmful consequences of severe and loneliness. (pp. 13–46). U.S. Government Printing Office, DDH Publication No. (ADM) 84–1312.
- Jeong, E. J., Kim, D. J., Lee, D. M., & Lee, H. R. (2016). A study of digital game addiction from aggression, loneliness and depression perspectives. In 2016 49Th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), (pp. 3769–3780). IEEE. <https://doi.org/10.1109/hicss.2016.470>
- Kanat, S. (2019). The relationship between digital game addiction, communication skills and loneliness perception levels of university students. *International Education Studies*, 12(11), 80–93. <https://doi.org/10.5539/ies.v12n11p80>
- Karacaoğlu, D. (2019). Çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı ile aile ilişkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Karaman, A., Sayın, K. & Çiçekdağı, M. (2021). Yalnızlık Turizmi. Eğitim Yayınevi. İstanbul.
- Kaymak, B. (2020). Liselerde öğrenim gören öğrencilerin dijital oyun bağımlılıkları ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.
- Kaymak, B., & Hergüner, G. (2021). The relation between digital game addictions of high school students and their levels of loneliness. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 10(4), 1–11. <http://doi.org/10.22282/ojrs.2021.88>
- Kircaburun, K., Jonason, P. K., & Griffiths, M. D. (2018). The Dark Tetrad traits and problematic social media use: The mediating role of cyberbullying and cyberstalking. *Personality and Individual Differences*, 135, 264–269. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.07.034>
- Kodaman, U., Dinç, M. (2021). Teknolojiye Yeterince. Yeşilay TBM Alan Kitaplığı Dizisi: 9, İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Küçük, Y., & ÇAKIR, R. (2020). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Primary Education*, 5(2), 133–154.
- Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Psychosocial causes and consequences of pathological gaming. *Computers in Human Behavior*, 27(1), 144–152. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.07.015>
- Mann, F., Wang, J., Pearce, E., Ma, R., Schleif, M., Lloyd–Evans, B., & Johnson, S. (2021). Loneliness and the onset of new mental health problems in the general population: A systematic review. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiology* 57, 2161–2178. <https://doi.org/10.1007/s00127-022-02261-7>
- Männikkö, N., Billieux, J., & Käariäinen, M. (2015). Problematic digital gaming behavior and its relation to the psychological, social and physical health of Finnish adolescents and young adults. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(4), 281–288. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.040>

- Mentzoni, R. A., Brunborg, G. S., Molde, H., Myrseth, H., Skouverøe, K. J. M., Hetland, J., & Pallesen, S. (2011). Problematic video game use: estimated prevalence and associations with mental and physical health. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(10), 591–596. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0260>
- Montag, C., & Walla, P. (2016). Carpe diem instead of losing your social mind: Beyond digital addiction and why we all suffer from digital overuse. *Cogent Psychology*, 3(1), 1157281. <https://doi.org/10.1080/23311908.2016.1157281>
- Öncel, M., & Tekin, A. (2015). Ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı ve yalnızlık durumlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 7–17.
- Salieva, D. A. (2022). The impact of a healthy family environment on the upbringing of children. *Middle European Scientific Bulletin*, 22, 220–223.
- Savci, M., & Aysan, F. (2017). Technological addictions and social connectedness: predictor effect of internet addiction, social media addiction, digital game addiction and smartphone addiction on social connectedness. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 30(3), 202–216.
- Seeman, T. E. (1996). Social ties and health: The benefits of social integration. *Annals of Epidemiology*, 6(5), 442–451.
- Spekman, M. L. C., Konijn, E. A., Roelofsma, P. H. M. P. & Griffiths, M. D. (2013). Gaming addiction, definition, and measurement: A largescale empirical study, *Computers in Human Behavior*, 29, 2150–2155. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.015>
- TÜİK, T. İ. (2022, 26 Ağustos). Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Wang, J. L., Sheng, J. R., & Wang, H. Z. (2019). The association between mobile game addiction and depression, social anxiety, and loneliness. *Frontiers in Public Health*, (7)247. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00247>
- We are Social. (2022). Digital 2022 global overview report. <https://wearesocial.com/us/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>
- Zhong, Z. J., & Yao, M. Z. (2013). Gaming motivations, avatar-self-identification and symptoms of online game addiction. *Asian Journal of Communication*, 23(5), 555–573. <https://doi.org/10.1080/01292986.2012.748814>

Kavramsal ve Kuramsal Olarak İş Doyumu

Conceptual and Theoretical Explanation of Job Satisfaction

 Mehmet Faruk Ladikli⁽¹⁾, Hüseyin Arslan⁽²⁾

(1, 2) İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye

(1)mfladikli@hotmail.com, (2)harslan@ticaret.edu.tr

Geliş Tarihi: 23 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 30 Haziran 2023

Yayın Tarihi: 03 Temmuz 2023

Öz: Bu makale, alanyazında iş tatmini olarak da sıkça karşılaşılan iş doyumunu, kavramsal ve kuramsal olarak açıklamak üzere hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır. Çalışanların görev ve sorumlulukları ile fiziksel ve sosyal çalışma ortamlarından etkilenmeleri dolayısıyla işleri hakkında hissettikleri olumlu duygular (Sattar, Khan, & Nawaz, 2010) olarak tanımlanan iş doyumunu, kuramsal açıdan içerik ve süreç yaklaşımları olarak iki ana grupta ele alınmaktadır. Makale çerçevesinde başlıca içerik yaklaşımları; Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, Herzberg'in çift faktör teorisi, McClelland'ın başarı motivasyon teorisi, Alderfer'in varoluş teorisi ve McGregor'un X – Y teorisi ile süreç yaklaşımlarının başlıcaları olarak ise; Vroom'un beklenti teorisi, Adams'ın eşitlik teorisi ve Latham & Locke'un hedef belirleme teorisi açıklanmıştır. Kuramlardan hareketle iş doyumunu etkileyen faktörler ve iş doyumunun etkilerinin de tanımlanmasıyla makale son halini almıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Doyumu, İş Tatmini, İş Doyumu Teorileri, İş Doyumu Etkileri

Abstract: This article is a compilation study prepared to explain conceptually and theoretically job satisfaction, which is also frequently encountered as job satisfaction in the literature. Job satisfaction, which is defined as the positive emotions that employees feel about their jobs due to their duties and responsibilities and being affected by their physical and social work environments (Sattar, Khan, & Nawaz, 2010), is theoretically discussed in two main groups as content and process approaches. The main content approaches within the framework of the article; Maslow's hierarchy of needs theory, Herzberg's two-factor theory, McClelland's achievement motivation theory, Alderfer's existence theory and McGregor's X and Y theory and process approaches are; Vroom's expectancy theory, Adams's equality theory and Latham & Locke's goal setting theory are explained. Based on the theories, the article took its final form by defining the factors affecting job satisfaction and the effects of job satisfaction.

Keywords: Job Satisfaction, Theories of Job Satisfaction, Job Satisfaction Effects

1. Giriş

Dünya'da insan ömrünün ortalama 73 yıl (WHO, 2023) olduğu günümüzde, ortalama çalışma hayatı süresi 36 yıl (Union, 2023) olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaşamın

vazgeçilmezleri arasında bulunan iş ve çalışmak, insan hayatındaki önemli bir zaman dilimini ifade ederken kişilerin psikolojik ve fiziksel sağlığını da etkilemektedir (Aşık, 2010). Örneğin Türkiye’de ortalama insan ömrü 78,6 yıl (TÜİK, 2020) iken, sektöre ve kişisel şartlara göre değişiklik göstermekle birlikte emeklilik hakkı elde edebilmek için ortalama 25 yıl sigortalı olarak çalışmış olmak gerekmektedir (Mevzuat, 2006). Böylece iş ve iş doymu, kişinin mutluluk ve haz duyguları ile yaşam doymunu da doğrudan etkilemektedir (Aşık, 2010). Çalışanların iş yaşantısından sağladıkları psikolojik fayda ve yapılan işe karşı davranışları, iş doymu olarak ifade edilebilmektedir (Silah, 2002). İş doymu hakkında yapılan diğer tanımlamalar; çalışanların işleri ile ilgili düşünce ve hislerini tanımlayan iki kelimedir (Unanue, Gomez, Cortez, Oyanedel, & Mendiburo-Seguel, 2017); çalışanların görev ve sorumlulukları ile çalışma ortamlarının fiziksel ve sosyal imkanlarından etkilenecek işleri ile ilgili olarak hissettikleri olumlu duygularının tümüdür (Sattar, Khan, & Nawaz, 2010); çalışanın işinden memnun olma ya da olmama durumudur (Aşık, 2010); çalışanların yaptıkları işten beklentileri ile işten edindiklerinin birbiriyle olan ilişkisidir (Locke, 1969).

İş doymu, kelime anlamı olarak incelendiğinde, Güncel Türkçe Sözlüğe göre iş: “Bir değer yaratan emek.”, “Birinden istenen emek veya birine verilen görev.”, “Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü.”, doymu ise: “Elindekinden hoşnut olma durumu, doyma işi, yetinme, kanma, kanaat.”, “Bazı istekleri giderme, tatmin.” anlamlarını yansıtmaktadır (TDK, 2023).

Nüfus, teknoloji, imkanlar ve iletişim her ne kadar gelişmiş ve artmış olsa da günümüzde halen 1933 yılında gerçekleştirilmiş, adeta çalışma hayatı sosyal biliminin temelini oluşturan Hawthorne Araştırmalarının (Carey, 1967) bulgularından elde edilen, başlıca; örgütsel gelişim, motivasyon, iş tatmini ve liderlik başlıklarından oluşan kavram ve kuramlardan istifade edilmektedir (Franke & Kaul, 1978) Çalışmada; iş doymu, kavramsal ve kuramsal olarak ele alınmış, etkileri ve etkileyenleri başlıklarında, literatür çerçevesinde ayrı ayrı açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Kavramsal Olarak İş Doymu

İş doymu, bir diğer eş değer anlamdaki kelime “iş tatmini” olarak da sıkça kullanılmaktadır. Bu kavram ile ilgili çalışma ve tanımların 1920’li yıllarda yapılmaya başlandığı görülmektedir (Gafa & Dikmenli, 2019). Tam olarak iş doymu kavramı, Fisher ve Hanna tarafından yürütülen örgütsel araştırma ve alan çalışmaları neticesinde 1930 yılında ilk defa resmen kullanılmıştır. Locke, çalışanların kişilik ve kabiliyetleriyle uyumlu işlerde çalıştıklarında kolayca başarılı olma durumlarından yola çıkarak, bu durumu

duygu durumlarıyla ilişkilendirmiş ve memnun olma ya da keyif alma durumu olarak tanımlamıştır (Locke, 1969). Konu ile ilgili kaynaklar incelendiğinde bu tanımlama hala geçerli ve güncel olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok boyutu ve değişkeni olan kavram hakkında endüstriyel ilişki ve iletişim alanlarında da incelemeler bulunmaktadır. Örgütlerin ve kuramcılarının, çalışanların işlerini etkileyen duygu ve tutum ilişkisini anlamaya çalışmak üzere araştırma çabaları görülmektedir (Silah, 2002). Örgütlerin ulaşmak istedikleri hedefler için iş gücü verimliliğinin artırılması ve örgüt kültürünün sürekliliğinin sağlanmasından etkilendiği görülmüş, çalışanların iş doyumunu ile olan ilişkisine dair örgütsel davranış, sosyal ve endüstriyel psikoloji alanında araştırmalar yapılmıştır (Özpehlivan, 2018). Temelde iş doyumunu; yetenek, görev türü, görev önemi, özerklik ve geri bildirimden oluşmaktadır (Spector, 1985). İş doyumunu, çalışanın işi istediği gibi yapma biçim ve yönteminden, çalışma koşullarından, diğer çalışanlar ve yöneticilerle olan ilişkilerinden, iş yükü, ücret ve terfi imkanlarından etkilenmektedir (Çelikkalp, Temel, & Bilgiç, 2019). Çünkü iş doyumunun, işin özellikleri ile çalışanların hedef ve arzularının ortak bir noktada bulunması halinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. İş doyumunun gerçekleşmediği örgütlerde stres artarken, uyum, istek, performans ve üretkenlik azalmaktadır (Aşık, 2010). İş doyumunun yüksek olduğu çalışanlarda iş, performans ve memnuniyette artış gözlemlenirken, devamsızlık ve işten ayrılmada azalma görülmektedir (Spector, 1985). Günümüz işletmelerinde yöneticiler, teknolojinin modernleştirilmesi ve ergonomik iş ortamının oluşturulması ile kuramsal ve stratejik yönetim becerilerinden istifade ederek etkinlik ve verimliliği dolayısıyla iş doyumunun artırılmasını sağlayabilmektedir (Silah, 2002). Bu yöntemlerle, çalışanların içsel (duygusal) ve dışsal (ifadesel) tepkilerinin takip ve yönlendirilmesi ile olumlu etkili ya da etkisiz iş doyumlarının temeli sağlanır (Locke, 1969). Buraya kadar yazılı bulunan, kavramsal iş doyumunu tanımlamalarının yanı sıra tarihsel bir özet ile toparlamak gerekirse; 1964 yılında Vroom: İş doyumunu, kişinin çalışma ortamındaki görev ve sorumlulukları ile örgütte edindiği yerle ilgilidir demiştir. 1974 yılında Hackman ve Oldham: Kişisel tatmine odaklanarak, çalışanın işi dolayısıyla edindiği memnuniyet olarak açıklamıştır. 1982 yılında Davis: İş doyumuna olumlu ve olumsuz olarak değerlendiren bir bakış açısı ile yaklaşarak çalışanın işi ile ilgili tatmin olma ya da tatmin olmama durumu şeklinde tanımlamıştır. 1985 yılında Feldman: İş doyumunu hakkında, çalışanın işi ve çalıştığı yer ile ilgili olumlu duygular bütünü ifadesini kullanmıştır. 1987 yılında Siegal ve Lance: Çalışanların yaptıkları işlerini sevme derecesi olarak tanımlamıştır. 1997 yılında Spector: Çalışanın işi ile ilgili farklı yönlerde geliştirdiği duygu ve hisler olarak ifade etmiştir. Bir tarihsel süreç çerçevesinde açıklanmaya çalışılan iş doyumunu kavramı çalışan, iş ve işten elde edilen memnuniyet durumu olarak ifade edilebilecek bir çerçeve tanım ortaya çıkarmaktadır. Birbirini tamamlayan ve doğrulayan

tanımlamalar neticesinde iş doyumu, çalışanın yaptığı işten olumlu duygular edinmesi demektir. İş doyumu edinmiş kişilerin, işlerini isteyerek ve severek yaptıkları ve olumlu duygular besledikleri gözlenmiştir (Özpehlivan, 2018). Tüm insan ve toplum bilimi araştırmacıları ile kuramcılar en verimli ve etkili örgütü, üyeleri için aynı anda tatmin ve kendini gerçekleştirme imkânı sağlayan örgütler olarak tanımlamıştır (Newton, 1980).

3. Kuramsal Olarak İş Doyumu

Bireylerin, yaşamın gereği olarak iş hayatına girmesi ile işin çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırılacağı, gönüllülüğün sağlanması, performansın artırılması ve etkileyenleri, alandaki araştırmacıların ve kuramcılarının odağına oturmuştur (Sağlam, 2007). On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren sosyal bilimciler, çalışanların performans ve başarısını psikolojik bir yapı olarak incelemeye başlamıştır (Castenell, 1984). İş doyumu, ilk olarak 1920'lerde ortaya çıkmış olsa da bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını, dolayısıyla yaşam doyumunu ve üretkenliğini etkilediği görülmüş ve 1940'larda önemini daha da arttırarak gelişimini sürdürmüştür (Spector, 1985). İş doyumu ile üretkenlik arasında doğrudan bir ilişki olmasa da iş doyumunun oluşmadığı çalışanlarda gözlemlenen stres, dikkat dağınıklığı ve birlikte çalışma isteksizliği dolayısıyla konu önem kazanmaktadır. Çalışan performansının, genel anlamda çalışanların işleri ile duygusal ilişkilerinin sonucu olarak tanımlanan iş doyumundan etkilendiği, iş doyumunun ise kişilerin motivasyon düzeyleri ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Çoban & Özdemir, 2020). İş doyumu, motivasyon ile ayrılmaz bir etkileşim halindedir. Motivasyon arttıkça, iş doyumunun arttığı, aynı şekilde motivasyon azaldıkça iş doyumunun oluşmadığı bilgisi geçerliliğini korumaktadır. Bu iki kavram, bireyin başarıya, becerme duygusu ile ilişkilendirilmiş ve motivasyon teorilerinin aynı zamanda iş doyumunu kapsamında da kabul edildiği ifade edilmiştir (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Çağdaş yönetim biçimlerinin önemli etkileyenlerinden olan iş doyumu, yukarıda belirtilen gerekçeleri ile kuramcılar tarafından incelenmiştir. Kuramcılar çalışmalarını kişisel, davranışsal ve yönetsel faktörler ile ilgili olarak yürütmüş ve teorileri, içerik ve süreç yaklaşımları olarak iki ana başlık altında ele alınmıştır (Tekin & Görgülü, 2018). Başlıca içerik yaklaşımları; Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, Herzberg'in çift faktör teorisi, McClelland'ın başarı motivasyon teorisi, Alderfer'in varoluş teorisi ve McGregor'un X ve Y teorisidir (Sumanasena & Nawastheen, 2022). İçerik yaklaşımları incelendiğinde, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisinin birçok araştırmacının iş tatmini değerlendirmeleri için temel oluşturduğu dikkat çekmektedir (Ngimbudzi, 2009). Başlıca süreç yaklaşımları ise; Vroom'un beklenti teorisi, Adams'ın eşitlik teorisi ve Latham & Locke'un hedef belirleme teorisinden oluşmaktadır (Kian, Yusoff, & Rajah,

2014; Sumanasena & Nawastheen, 2022). Kuramcıların ve araştırmacıların, teori geliştirme çabalarının temel hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aithal & Kumar, 2016);

- Kişilerin çeşitli koşullar altında nasıl davrandıklarını sistematik olarak açıklamak.
- Kişilerin davranışlarını etkileyen nedenleri anlamak.
- Çalışanların gelecekteki davranışlarını tahmin etmek.
- Çalışanların davranışlarını mümkün olduğunca kontrol etmek ve etkinliğini geliştirmek.
- Örgütün üretkenliğini ve verimliliğini arttırmak üzere, çalışanların iş doyumlarını ve performanslarını arttıracak, motive edecek etkenleri tespit edip, uygulanabilirliğini sağlamak.

3.1. İçerik Yaklaşımları

İçerik yaklaşımı başlığında ayrılan teoriler, çalışan performansının yanı sıra kişilerin davranışsal dürtülerini tetikleyen, teşvik eden ve ilham veren ihtiyaçlara vurgu yapan kuramlardır. İçerik yaklaşımı teorileri, çalışan kişilerin çalışma davranışlarına enerji veren ve onları yönlendiren içsel faktörlere odaklanmaktadır (Sumanasena & Nawastheen, 2022).

İnsan sürekli olarak tatmin isteyen bir canlıdır. Ayrıca hiçbir ihtiyaç ya da güdü, yalıtılmış ya da ayırılmış gibi ele alınmamalıdır. Her bir dürtü, diğer dürtülerin doyum ya da doyumsuzluk durumuna bağlıdır. Motivasyonlar, tahrik edici dürtülere ya da motive edilmiş davranışlara değil, amaç ve hedeflere dayanmaktadır (Maslow, 1943). İçerik yaklaşımı teorileri altında kategorize edilen iş doyum ve motivasyon teorileri çalışanları, iş doyum için içsel ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmeye zorlar. Bu kapsamda anılan teoriler, organizasyondaki tüm çalışanların aynı ihtiyaçlara sahip olduğunu kabul ederek tüm çalışanların doyuma ulaşması için algıladıkları dürtülere temas etmeyi hedeflemektedir (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Başlıca içerik yaklaşımı teorilerinin açıklanması;

3.1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı

1924 yılında başlayıp 1933'e kadar devam eden Hawthorne deneyleri, çalışma hayatı sosyal bilimin temelini oluşturmaktadır (Carey, 1967). Bu deneylerden derlenen içgörüler, insan ilişkilerindeki güncel çalışmaların çoğu için kaynak oluşturmasının yanı sıra ayrıca örgütsel gelişim, liderlik, motivasyon ve hatta örgütsel tasarım gibi alt alanlar için de temel sağlamıştır. Görsel inceleme ve anekdot niteliğindeki yorumların yanı sıra, Hawthorne deneylerinden sekiz yıl boyunca elde edilen karmaşık verileri hiçbir zaman kapsamlı bir bilimsel analize tabi tutulamamıştır (Franke & Kaul, 1978). Nitekim Carey

tarafından belirtildiği üzere istatistiksel analiz için gerekli veriler bilimsel literatürde bulunmamaktadır. Hawthorne verilerini sistematik olarak yorumlamak ve sonuçlardan çıkarım yapmak birçok araştırmacının alana yönelmesini sağlamıştır (Carey, 1967). Hawthorne Araştırmalarının tamamlanmasının ardından, birçok akademisyen ve araştırmacı, motivasyon ve insan ihtiyaçlarının karşılanması konularını daha derinden incelemeye başlamış olsa da bu alandaki en yaygın ve işlevsel çıkarım Maslow tarafından sağlanmıştır (Carson, 2005). Abraham H. Maslow, alanda sağlıklı veri bulunmaması sebebiyle motivasyon çalışmalarını tartışmanın ve eleştirmenin, onları düzeltip yön vermekten çok daha kolay olduğunu dile getirmiş ve bu gerekçe ile eksikliğin öncelikle geçerli bir motivasyon teorisi olduğunu öne sürerek beş farklı başlıktan oluşan ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisini oluşturmuştur (Maslow, 1943). Maslow (1954) tarafından geliştirilen ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, insan güdülerini sınıflandırmak için halen yaygın olarak kullanılan bir teoridir. Daha üst düzey ihtiyaçlar devreye girmeden önce tatmin edilmesi gereken alt düzeydeki ihtiyaçları tanımlar. Hiyerarşik yapısıyla belli bir sıra içerisinde tatmin edilmesi öngörülen beş temel ihtiyaç alanı, gerçekleşme sırası dolayısıyla bir üçgen prizma şeklinde gösterilmektedir;

Şekil 1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Pardee, 1990).

Maslow'a (1943) göre bireylerin ihtiyaçları, bir üstünlük hiyerarşisi içerisinde ortaya çıkar. Başka bir deyişle, bir ihtiyacın ortaya çıkışı genellikle daha baskın olan başka bir ihtiyacın önceden tatmin edilmiş olmasına dayanır. Yani sıra bir eylemin birden fazla motivasyonu bulunabilir. Motive edilmiş herhangi bir davranış ve doyum sağlanmış

herhangi bir ihtiyaç, birçok temel ihtiyacın aynı anda karşılanmasıyla oluşmaktadır (Maslow, 1943). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, insan motivasyonu literatüründe yaygın olarak bilinmesine rağmen, tatmin ve iş tatminine de önemli katkılar sağlayan temel teorilerdendir (Brown ve Lent, 2004). Motivasyon alanında çokça kullanılmasının yanı sıra iş doyumuna da kaynak olma özelliği taşıyan ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde tabloda da görüldüğü gibi, kişi eğer tatmin olursa; ihtiyaçları karşılanır ve istediğini elde eder. İstedikini elde edemezse tatmin oluşmaz (Chand, 2014). Tatmin ile ihtiyaçlar hiyerarşisi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Maslow, 1954). Bu teori çalışan davranışını anlamada kullanılmıştır. Bu teori aracılığıyla Maslow, insanın tatmin ve motivasyon ihtiyacını tetikleyen unsurları beş farklı ihtiyaç başlığında ortaya çıkarmıştır. Belirli bir önem hiyerarşisinde ortaya çıkan fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları olarak sıralanmaktadır (Fiore, 2009). Teori, bireyin bir ihtiyaç basamağını tatmin ettiğinde, bir sonraki ihtiyaç adımının karşılanmasına ihtiyaç duyacağını açıklar. Teoriye göre bir sonraki adımın tatmini, mevcut ihtiyaç grubu karşılanana kadar talep edilmemektedir (Maslow, 1954). Nihai hedef kendini gerçekleştirmek olsa da alt düzey ihtiyaçların her biri karşılanmadan bu hedefe ulaşamamaktadır (Maslow, 1943). Böylece insan, fizyolojik ihtiyaçları yeterince veya kısmen karşılandıkça, diğer basamaklardakilere ihtiyaç duyacaktır. Bunlar yerine getirildikçe, insan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışacak ve bu, ihtiyaçlar hiyerarşisinde yukarılara doğru devam edecektir. Genel olarak insan, sürekli olarak bazı ihtiyaçlarını karşılamamanın peşinde olmuştur (Worlu, 2012). Kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının açık bir şekilde ortaya çıkması fizyolojik, güvenlik, sevgi ve saygı ihtiyaçlarının önceden tatmin edilmiş olmasına bağlıdır. Bu ihtiyaçlardan tatmin olan insanlara temelde tatmin olmuş insanlar denebilir ve en sağlıklı çalışmalar o bireylerden elde edilir (Maslow, 1943).

Fizyolojik ihtiyaçlar

Motivasyon teorisi için genellikle başlangıç noktası olarak kabul edilen fizyolojik dürtülerdir. Bireyim tüm ihtiyaçları karşılanmamışsa ve bünye fizyolojik ihtiyaçlar tarafından uyarılıyorsa, diğer tüm ihtiyaçların tamamen ortadan kalkabilir ya da ertelenebilir olduğu kabul edilir. Bu durumda tüm organizmanın basitçe "aç" olduğunu söyleyerek karakterize etmek doğru olacaktır. Çünkü bilinç neredeyse tamamen açlık tarafından engellenecek ve tüm çabalar, açlığın tatmin edilmesinin hizmetine sunulacaktır. Açlık ifadesi burada metabolizma, zekâ, hafıza, alışkanlıkların ihtiyaçları olarak tanımlanabilir. Belli bir ihtiyacın egemenliği altındayken insan organizmasının bir başka özelliği de tüm gelecek felsefesinin değişme eğiliminde olmasıdır. Örneğin; fizyolojik ihtiyaçları karşılanmamış bir bireyin, şiir yazma dürtüsü, bir otomobil edinme arzusu, yeni bir çift ayakkabı arzusu unutulur ya da ertelenir hale gelebilir (Maslow, 1943). Bahsi geçen fizyolojik ihtiyaçların başlıcaları yiyecek, su, temel giyecek, barınma,

seks olarak belirtilmektedir (Maslow, 1954; Pardee, 1990). Ekmek bolken ve karnı sürekli tokken insanın arzuları ne olur? Hemen başka ve daha yüksek ihtiyaçlar ortaya çıkar ve organizmaya fizyolojik açlıklardan ziyade bunlar hükmeder. Bunlar sırasıyla karşılandığında, yeniden yeni ve yine daha yüksek ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bu böyle devam ederek kişinin beklentilerini karşılaması, olmak istediği yerde olması sağlanır (Maslow, 1943). Böylece özellikle çalışanların motivasyonu dolayısıyla doyumunu, performansı ve verimliliği etkilenir (Chand, 2014).

Güvenlik ihtiyaçları

Fizyolojik ihtiyaçlar nispeten iyi karşılanırsa, kabaca güvenlik ihtiyaçları olarak kategorize edebilen yeni bir ihtiyaçlar dizisi ortaya çıkar. Tıpkı tok bir adamın artık aç hissetmemesi gibi, güvenli bir adam da artık kendini tehlikede hissetmeyecektir. Güvenlik ihtiyaçları yalnızca fiziksel korunmadan ibaret değildir. Örneğin, kadrolu ve korumalı bir iş, bir tasarruf hesabı ve tıbbi, işsizlik, sakatlık, yaşlılığa karşı tedbirler içeren çeşitli türlerde sigorta da bu kapsamdadır (Maslow, 1943). Tehlike, tehdit ve mahrumiyete karşı korunma, istihdamın devamına ya da maaş kaybına ilişkin belirsizlikler ile kamu politikalarının öngörülemez yönetimi de güvenlik ihtiyaçlarının güçlü unsurlarından olarak ifade edilmiştir (Pardee, 1990).

Sevgi ihtiyaçları

Bireyin hem fizyolojik hem de güvenlik ihtiyaçları yeterince karşılanırsa, o zaman diğer bireylerle yakın ilişkiler geliştirme, sevgi, şefkat ve ait olma ihtiyacı ortaya çıkar ve yukarıda açıklanan tüm döngü bu ihtiyaca odaklanarak kendini tekrar eder. Bu evrede birey, arkadaşlarının, sevgilisinin, karısının veya çocuklarının yokluğunu daha önce hiç olmadığı kadar hissedecektir. Genel olarak insanlarla sevgi dolu ilişkilere, ait olmaya, yer edinmeye aç olacak ve bu amaca ulaşmak için büyük bir yoğunlukla çaba gösterecektir. Sevgi ihtiyacının, sevgiyi hem vermeyi hem de almayı içerdiği de göz ardı edilmemelidir (Maslow, 1943; Pardee, 1990).

Saygı / İtibar ihtiyaçları

Toplumdaki tüm insanlar (birkaç patolojik istisna dışında), kendileri hakkında istikrarlı, sağlam temelli, genellikle yüksek değerde öz saygıya ve başkalarının saygısına ihtiyaç duyar veya arzu ederler. Bu ihtiyaçlar iki başlıkta sınıflandırılabilir; birincisi güç, başarı, yeterlilik, hayata güvenme, bağımsızlık ve özgürlük arzusudur. İkincisi ise itibar, prestij yani diğer insanlardan saygı ya da takdir görme, statü, tanınma, dikkat çekme, önemli olma veya başkasını takdir etme arzusudur. Araştırmalarda, çalışanların takdir edilmeye daha fazla önem verdikleri de yaygın bir şekilde görülmektedir (Maslow, 1943; Pardee, 1990).

Kendini Gerçekleştirme İhtiyaçları

Tüm bu ihtiyaçlar karşılanırsa bile, kişi kendisine uygun olanı yapmadığı sürece her zaman olmasa da sıklıkla yeni bir hoşnutsuzluk ve huzursuzluğun oluşmasını bekleyebilir. Nihayetinde mutlu olacaksa bir müzisyen müzik, bir ressam resim yapmalı, bir şair ise yazmalıdır. Bir insan ne olabilir, o olmalıdır. Bu güdüye, kendini gerçekleştirme ihtiyacı denilmiştir (Maslow, 1943). Kişisel gelişim yoluyla kendini gerçekleştirme ve başarı fırsatları olarak özetlenmiştir (Maslow, 1954). Modern endüstriyel hayat şartları, kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması için yalnızca sınırlı fırsatlar sunsa da kişinin sürekli kendini geliştirme potansiyellerini fark etme ihtiyacı dolayısıyla arayışta olması, bireyin ne olduğu ya da mesleki gelişimi açısından ne olabileceği konusunda yol alma arzudur (Pardee, 1990).

Kendini gerçekleştirme kavramı ilk olarak Kurt Goldstein tarafından 1934'te kullanılmıştır. Goldstein bu kavramı, insanlarda bulunan ve kişinin Allah'ın verdiği yetenekleri geliştirmeye motive eden bir "türetme gücü" olarak tanımlamıştır. Kendini gerçekleştirme arzusuna, yani potansiyel olarak olduğu şeyde gerçekleşme eğilimine atıfta bulunur. Bu eğilim, kişinin giderek daha çok neyse o olma, kısacası olabileceği her şey olma arzusu olarak ifade edilebilir. Bu ihtiyacın alacağı özel biçim elbette kişiden kişiye büyük ölçüde değişecektir. Bir kişide ideal bir anne olma arzusu biçimini alabilir, bir başkasında atletik olarak ifade edilebilir ve yine başka bir kişide resim yaparak ya da başka başarılarla ve icatlarla ifade edilebilir. Bu ihtiyacın açık bir şekilde ortaya çıkması fizyolojik, güvenlik, sevgi ve saygı ihtiyaçlarının önceden tatmin edilmesine bağlıdır (Maslow, 1943; Maslow, 1954; Pardee, 1990).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde bulunan ve aşağıdan yukarıya doğru devam eden düzen çerçevesinin geliştirilmesine dair argümanlar olsa da bazıları, bireyin yalnızca Maslow'un hiyerarşisinde belirttiği şekilde ilerleyebileceğini varsaymanın yanlış olduğunu da savunmaktadır. İnsanların, ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan daha düşük seviyedeki ihtiyaçları karşılamadan önce daha yüksek seviyedeki ihtiyaçları elde ettiği durumların olduğu da görülmüştür (Brown & Lent, 2004; Fiore, 2009; Carson, 2005). Maslow bu konuda bir not düşmüştür; "*şimdiye kadar olan teorik tartışmamız, bu beş ihtiyaç kümesinin bir şekilde birbiriyle kademeli, hep-hiç ilişkisi içinde olduğu izlenimini vermiş olabilir. Oysa şu gibi ifadelerle açıklamıştım: Bir ihtiyaç giderilirse, o zaman bir başkası ortaya çıkar. Bu ifade, bir sonraki ihtiyaç ortaya çıkmadan önce bir ihtiyacın yüzde 100 karşılanması gerektiği gibi yanlış bir izlenim vermiş olabilir. Oysaki, toplumun normal olan çoğu üyesi, aynı anda temel ihtiyaçlarının tümünü kısmen karşılar ve tatmin edebilir*" (Maslow, 1943; s.388-389).

3.1.2. Alderfer'in Varoluş Kuramı

Clayton Alderfer'in 1972'de geliştirdiği Varoluş Kuramı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin bir uzantısı sayılabilir. Bir bireyin ihtiyaçlarını karşılamamın, onu motive etmek için hayati önem taşıdığına dikkat çeker. Alderfer'in Varoluş Kuramı, Existence (E) Varoluş, Relatedness (R) İlişki ve Growth (G) Gelişme olmak üzere kısaca E.R.G kuramı olarak da adlandırılır (Caulton, 2012). Türkçe kaynaklarda; Varoluş, İlişki ve Gelişme kelimelerinin baş harfleri olmak üzere V.İ.G kuramı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu üç başlık; var olma ihtiyaçları, ilişkili olma ihtiyaçları ve gelişme ihtiyaçlarıdır. Bu kuram ile Alderfer, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında bulunan fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, saygınlık ile kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını daha da basitleştirerek gerçek hayata daha uygun bir hale getirmeye çalışmıştır (Tekin & Görgülü, 2018). Maslow ve Alderfer'in ihtiyaçları sınıflandırması benzer olsa da bakış açılarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Maslow, ihtiyaçların verilen hiyerarşik modeldeki sırası ile karşılanması gerektiğine kesin bir görüş ile inanır. Ancak Alderfer, bir bireyin aynı anda birden fazla ihtiyacı karşılaması gerekebileceğini ve bunun da iki farklı ihtiyaç türüne ait olabileceğini öne sürmektedir. Alderfer ayrıca ERG teorisi ile uyumlu bir yaklaşımı ortaya çıkararak daha ileri bir kategorideki ihtiyaçların karşılanmaması halinde, bireyin bunun yerine daha düşük kategorideki bir ihtiyacı için gerçekleştirdiği çabasını iki katına çıkaracağını tespit etmiştir. Yanı sıra Maslow ve Alderfer, ihtiyaçların her zaman bireylere güç ve enerji verdiği konusunda hem fikirdir (Fiore, 2009; Kwok, 2014).

Existence (E) Varoluş İhtiyaçları

Varoluş ihtiyaçları, ihtiyaçlar hiyerarşisinin temelinde bulunan, fizyolojik gereksinimleri karşılayan faktörlerden oluşur. İnsanın varoluş özelliklerinden yola çıkarak varlığını sürdürmesini sağlayan beslenme, hava, su vb. ihtiyaçlar ile ücret, iş ortamı, çalışma şartları vb. maddi etkenlerden memnun olma ihtiyacıdır. Korku, tehlike, tehdit ve korunma gibi güvenlik ihtiyaçları ile boş zaman geçirme, giyim, egzersiz ve uyku gibi ihtiyaçlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Çoban & Özdemir, 2020; Arnolds & Boshoff, 2002). Bu ihtiyaçlar Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramındaki fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarına karşılık gelmektedir. Çalışanlar, bu teoride belirtilen ihtiyaçlarını maaş tutarı, ergonomik ve ferah çalışma ortamı, işletme tarafından sağlanan diğer imkan ve haklar ile iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinden sağlanması mümkündür (Tekin & Görgülü, 2018).

Relatedness (R) İlişki İhtiyaçları

İlişki ihtiyaçları, insanın kendisi için önemli kişilerle olan ilişkilerini sürdürme gereksinimini ifade eder. Bunlar insanın sosyal kabul görme, ait olma ve statü arzularıdır

(Arnolds & Boshoff, 2002). Anlamli sosyal ilişkiler ve kişilerarası ilişkinin, etkili iletişim yontemleriyle duygu, duşunce ve tecrube paylaşımı yapılmasının bireyi motive ettiğini ve iş doyumunu oluşturduğunu savunan kuramdır. Bu ihtiyaç kapsamında ifade edilen ilişki; guvenlik, ait olma ve saygi goermeyi icermektedir (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında bulunan sevgi ve ait olma ihtiyaçlarına benzerliği ile dikkat çekmektedir. İlişki ihtiyacının, çalışanların iş arkadaşları ve yoneticileri ile olan ilişkilerinin yanı sıra aile ve arkadaşlarından duygusal destek, saygi, tanınma ve ait olma gereksinimlerini giderecek şekilde karşılanmasının motivasyonun dolayısıyla iş doyumunun gerçekteşmesine olumlu etkisi ifade edilmektedir (Tekin & Gorgulu, 2018; Çoban & Özdemir, 2020).

Growth (G) Gelişme İhtiyaçları

Alderfer'in ERG kuramındaki son ihtiyaç grubu, insanın kişisel gelişim, kendini gerçekteşirme ve kendini gerçekteşirme gereksinimini temsil eden gelişme / buyume ihtiyaçtır (Arnolds & Boshoff, 2002). Kişilerin yetkinlik, guvenilirlik, sorumluluk ve başarı gibi olumlu gelişimine yonelik ihtiyaçlarını ifade eder. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında bulunan kendini gerçekteşirme ihtiyacına karşılık olduğu gozlemlenmektedir (Tekin & Gorgulu, 2018). Benlik bilinci ve oz saygısı yuksek, ozverili, kişilik sahibi, yenilikçi, uretken, ozgur ve başarı odaklı bireylerde doyum eşiği daha yuksek bir ihtiyaç duygusudur (Çoban & Özdemir, 2020).

3.1.3. Herzberg'in Çift Faktör Kuramı

Frederick Herzberg'in çift faktör kuramı, Herzberg'in Motivasyon – Hijyen Teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Herzberg ve arkadaşları tarafından 1959 yılında gerçekteştirilen bir araştırmanın sonucu olarak literatürde yerini almıştır. Neredeyse tamamen iş tatmininin uygulanmasına dayalı olarak geliştirilmiştir (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Bir çalışanın çalışma ortamında hangi faktörlerin iş doyumuna ya da iş doyumunun oluşmamasına neden olduğunu anlamak üzere yapılmış araştırmalar dizisinin çiktısıdır. Bu araştırmaların birincisi, işçi, ofis çalışanı, mühendis ve muhasebecilerden oluşan 13 kişiyi, ikincisi orta düzey yoneticilerden oluşan 39 kişiyi kapsamaktadır. Bu iki pilot araştırmanın sonuçlarına göre teori daha da geliştirilmiş ve genişletilerek hangi faktörlerin işçinin çalışmasını etkilediğini, iş doyumunun oluşmasına ya da doyumun oluşmamasına neden olduğunu belirlemek için Amerika Birleşik Devletleri'nin Pittsburgh bölgesindeki dokuz fabrikada çalışan 203'ten fazla muhasebeci ve mühendis üzerinde çalışılmıştır (Herzberg, Mausner, & Snyderman, The motivation to work, 1959). Çalışanların iş doyumları ve memnuniyetleri üzerine gerçekteştirilen bu kapsamlı araştırma çalışmalarının sonucunda Herzberg, bir dizi faktörden oluşan motivasyon–

hijyen kuramını ortaya çıkarmıştır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramına daha makul bir alternatif olarak öne sürülen çift faktör teorisi, çalışanların iş doyumunun oluşmasını sağlayan motivasyon faktörleri ile iş doyumunun oluşmasına katkısı bulunmayan hijyen faktörleridir. Herzberg'e göre işteki tatmin veya tatminin oluşmaması hali birbirinin tersi değildir, çalışan tarafından gerçekleştirilen işe karşı farklı tutumların ortaya çıkmasıdır (Sumanasena & Nawastheen, 2022).

Herzberg'in teorisinde de Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde olduğu gibi tatminin oluşması için gereken ihtiyaçlar alt düzeyden üst düzeye doğru değişmektedir. Bir ihtiyaç yeterince veya kısmen karşılandıkça birey bir sonraki üst düzeye ihtiyaç duymaktadır (Worlu, 2012). Motivasyon faktörleri başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme ve büyüme olasılığını içermektedir. Hijyen faktörleri ise, tatminsizlikten kaçınma ihtiyacı ile ilgilidir. Hijyen faktörleri arasında şirket politikaları ve yönetimi, amirlerle ilişkiler, kişilerarası ilişkiler, çalışma koşulları ve ücret yer almaktadır. Çift faktör teorisinin özünde, motivasyon ve hijyen ya da içsel ve dışsal olarak ifade edilen faktörler arasındaki farkın incelenmesi vardır. Herzberg, motivasyon faktörlerini işe özgü, hijyen faktörlerini ise işin dışındaki faktörler olarak tanımlamıştır. Böylece motivasyon faktörleri sadece iş tatminini arttırmak ve iyileştirmek için çalışırken, hijyen faktörleri ise iş doyumunun oluşmasını engelleyen faktörleri azaltmak için çalışmaktadır. Gerçekleştirilen araştırmalardan elde edilen verilere göre motivasyon faktörleri olumlu iş tutumlarına yol açmış, hijyen faktörleri de işin yerine getirilmesini, yapılmasını sağlamıştır (Herzberg, 1987). Herzberg, motivasyon ve hijyen faktörlerinin iş tatmininin ayrı yönlerini etkileyen iki boyuta ayrıldığını anlatmıştır. Hijyen faktörlerinin, doyumsuzluğu önlediğini ancak doyuma yol açmadığını ifade etmiştir. Hijyen faktörleri hakkında, çalışmada oluşacak olumsuz duygu ve durumlardan kaçınmak için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan motivasyon faktörleri başlığında ifade edilen faktörlerin, çalışanların iş doyumunu oluşturan gerçek ve geçerli motivatörler olduğunu kabul etmektedir (Herzberg, 1968). Hijyen faktörleri, çalışanın kabul edebileceği düzeyin altına düştüğünde iş doyumsuzluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak bunun tersi geçerli değildir. Hijyen faktörlerinin varlığı iş doyumunu gerçekleştirilmemektedir. Kısacası motivasyon faktörlerinin varlığı iş doyumunu oluştururken, hijyen faktörlerinin varlığı tatminsizlik ve memnuniyetsizliğin yaşanmamasını sağlar ancak doyumun oluşması için pek bir katkısı bulunmaz (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Zaman içerisinde hijyen faktörleri ile motivasyon faktörleri arasında nasıl ayırım yapılacağına dair kapsamlı yorumlar da ortaya çıkmıştır. Bazı faktörlerin, yerlerini ve anlamlarını bulduğu açıkça kanıtlanmış olsa da özellikle ücretin,

motive edici mi yoksa hijyen faktörü mü olduğu konusundaki tartışmalar sürmektedir (Teck-Hong & Waheed, 2011).

Tablo 1. Herzberg'in Çift Faktör Teorisi

Motivasyon Faktörleri	Hijyen Faktörleri
Başarı	Şirket Politikaları
Tanınma	Yönetim ve Amirlerle İlişkiler
İşin Kendisi	Kişilerarası İlişkiler
Sorumluluk	Çalışma Koşulları
İlerleme	Ücret
Büyüme	

Kaynak: (Alshmemri, Akl & Maude, 2017)

3.1.4. McClelland'ın Başarı İhtiyacı Kuramı

McClelland, davranışı / deneyimi motive eden ve doyumı gözetken, kişiliğin kalıcı ve altta yatan boyutlarını incelemiştir. Bulgularını üç temel güdü sistemi olarak ifade ederek, başarı, güç/etki ve bağlılık/yakınlık olarak tanımlanmaktadır (McClelland D. C., 1988). David McClelland'a göre kişinin doyum ve motivasyonu "bireyin davranışını yönlendiren, ölçülebilir bir hedef, durum ya da koşul için tekrarlayan bir endişe güdüsüdür". McClelland 1940'larda Henry Murray ile çalışarak üç özel güdüye odaklanmıştır; Başarı İhtiyacı (Need for Achievement / N Ach), Bağlılık İhtiyacı (Need for Affiliation / N Aff) ve Güç İhtiyacı (Need for Power / N Pow) (McClelland & Johnson, Learning to Achieve, 1984). Kuram geliştirme çalışmalarında 1940'ların sonlarından 1960'lara kadar başarı ihtiyacına, 1960'ların sonlarından 1990'lara kadar ise güç ihtiyacına odaklanmıştır (Boyatzis, 2016). Başarı motivasyonu kavramını geliştirmeye yönelik ilk sistematik yaklaşım, 1947'de David C. McClelland ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. McClelland ve diğerleri, başarı motivasyonunu, doğası gereği istemdişi ve belirli bir davranış için ödül veya cezadan kaynaklanan öğrenilmiş bir güdü olarak tanımlamıştır. Böylece başarı motivasyonunun erken çocukluk deneyimlerinden oluştuğu, bağımsız hareket edebilmeyi ve rekabet duygusunu öğreten davranışları ödüllendiren ebeveynlerin çocuklarına bilmeden başarı eğitimi verdikleri savunulmuştur (Castenell, 1984). Başarı motivasyonu, başarıma ihtiyacı olarak adlandırılır. Bireyler, kendilerine meydan okunduğunda ve sonucun kişisel başarılarının veya başarısızlıklarının bir yansıması olacağına farkında olduklarında başarmak için motive olurlar (Smith, 2015). Başarı Motivasyonu Teorisi, kişinin başarı, güç ve bağlılık ihtiyacına dayalı olarak doyum ve performansını açıklamaya çalışır. Başarı Motivasyonu Teorisi, Edinilmiş İhtiyaçlar Teorisi veya Öğrenilmiş İhtiyaçlar Teorisi olarak da adlandırılır. Richard L. Daft; Edinilmiş İhtiyaçlar Teorisini "Belirli ihtiyaç türlerinin (başarı, bağlılık, güç) bireyin yaşamı boyunca edindiğini öne süren McClelland teorisi" olarak

tanımlamıştır. Başarı Motivasyonu Teorisi, McClelland'ın 1940'ların sonunda başladığı çalışmalar ile gelişmiştir. 1958'de McClelland, Atkinson'ın *Motives in Fantasy, Action ve Society* adlı kitabının *Methods of Measuring Human Motivation* bölümünde insan güdülerini tanımlamıştır. Bu noktada McClelland, başarı güdüsü, bağlılık güdüsü ve güç güdüsü olarak insan güdülerini açıklamıştır. Ancak daha sonraki çalışması *The Achieving Society*'de McClelland, dikkatini yalnızca başarı ihtiyacına, bağlılık ihtiyacına ve güç ihtiyacına odaklamıştır. Özünde, McClelland'ın teorisi, insanların başarı, bağlılık ve güç ihtiyaçları tarafından değişen derecelerde motive edildiğini ve bu ihtiyaçların bireyin yaşamı boyunca edinildiğini veya öğrenildiğini varsayar. Başka bir deyişle, çoğu insan üç ihtiyacın bir kombinasyonuna sahiptir ve bunu sergilemektedir (McClelland D. C., 1961). McClelland, ayrı güdülerin ötesinde, kişinin görelî güdü gücünün örüntüsünü de vurgulamıştır. Herkesin belirli düzeyde güdülere sahip olduğunu, ancak görelî hakimiyetin değiştiğini iddia etmiştir. Mesleki performansın göstergesi olarak bir kişinin motivasyon ve doyumundan hareketle oluşturulan modelde; yüksek N Ach, düşük N Aff ve orta N Pow'un dünya çapında başarılı girişimcilerin ortak karakteristik özelliği olduğu, orta N Ach, orta ve düşük N Aff ve yüksek N Pow'un etkili liderler ile orta ve üst düzey yöneticilerin ortak özellikleri olduğu ifade edilmiştir (Boyatzis, 2016).

Başarı İhtiyacı

McClelland, Atkinson, Clark ve Lowell; Başarı İhtiyacını "bazı mükemmellik standartları ile rekabette başarı" olarak tanımlamıştır. Bazı bireylerin amacı ve doyum noktası; belirli bir mükemmellik standardı ile rekabet çevresinde başarılı olmaktır. Birey bu hedefe ulaşmakta başarısız olabilir, ancak bir mükemmellik standardı ile rekabet etme kaygısı, yine de kişinin aranan hedefi bir başarı hedefi olarak tanımlayarak tatmin sağlar (McClelland D. C., 1961). Bu teori, belirli bir standarda sahip rekabet ortamında, çalışma alanında bir çalışanın diğer çalışanlarla doğrudan ya da dolaylı olarak (bilinç altında) rekabet halinde olması, o kişinin en dikkatli ve verimli zamanları olduğunu kabul eder. Ancak aynı zamanda nasıl olursa olsun, bir kişinin bir görevi ne kadar iyi şekilde yerine getirdiğine ilişkin kaygısının açıkça izlenebildiğini de vurgular. Başarı ihtiyacı, Herzberg'in motive edicileri ve Maslow'un üst düzey ihtiyaçları ile aynı olmasa da bazı benzerlikler taşımaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde özel olarak belirtilmemiş olmasına rağmen başarı ihtiyacı, kendini gerçekleştirmenin özünde de bulunmaktadır. Yanı sıra Herzberg'in motivasyon-hijyen teorisi ile de ilişkilidir. Başarı motivasyonu yüksek olan insanların, doyuma ulaşma ve motive edici diğer faktörlerle ilgilenme eğiliminde olduğu ifade edilmektedir (Pardee, 1990). Lussier ve Achua'ya göre başarı ihtiyacı, mükemmellik için istem dışı bir güdüdür. Benzer şekilde, Daft başarı ihtiyacının "zor bir şeyi başarma, yüksek bir başarı standardına ulaşma, karmaşık görevlerde

ustalaşma ve diğerlerini (rakipleri) aşma arzusu” olduğunu belirtmiştir. Başarı ihtiyacı sergileyen bireylerin, gerçekçi ama zorlu hedeflere ulaşmaya çalışarak doyum elde ettikleri ve performans artışı gösterdikleri görülmüştür (Moore, Grabsch, & Rotter, 2010). Başarı İhtiyacı, bir mükemmellik standardına doğru, daha iyisini yapmaya yönelten dürtüdür. Güçlü Başarı İhtiyacı olan insanlar kendilerini belirli hedefleri baz alarak sınırlar. Orta düzeyde riskleri tercih ederler. Bireysel aktiviteleri, bowling gibi puan almayı içeren etkinlikleri ve satış gibi bireysel performans verileri göz önünde olan meslekleri tercih ederler (Boyatzis, 2016).

Başarı ihtiyacı yüksek olanların özellikleri (Ziegler, Schmukle, Egloff, & Bühner, 2010):

- Zorlu hedefler koyma ve bunları gerçekleştirme konusunda güçlü bir ihtiyaç duyar.
- Hedeflerine ulaşmak için hesaplanmış riskler alır.
- İlerlemeleri ve başarıları hakkında düzenli geri bildirim almayı sever.
- Genellikle yalnız çalışmaktan hoşlanır.

Bağlılık İhtiyacı

Bağlılık / yakınlık ihtiyacını tanımlarken McClelland, başka bir kişiyle olumlu duygusal ilişki kurmak, sürdürmek ya da eski haline getirmek ifadesini kullanarak bu ilişkiyi en uygun şekilde “arkadaşlık” kelimesiyle tanımlar (McClelland D. C., 1961). Lussier ve Achua’ya göre bağlılık ihtiyacı, yakın kişisel ilişkileri geliştirmek, sürdürmek ve yeniden kurmak için istem dışı bir güdüdür. Daft, bağlılık ihtiyacını yakın kişisel ilişkiler kurma, çatışmadan kaçınma ve sıcak arkadaşlıklar kurma arzusu olarak tanımlamıştır. Ait olma ihtiyacı sergileyen bireylerin, diğer insanlarla etkileşim arayışında olduğu, etkileşim halinde bulduklarında iş ve yaşam doyumu elde ettikleri, performans artışı sergiledikleri görülmektedir (Moore, Grabsch, & Rotter, 2010). Bağlılık İhtiyacı, arkadaşlıklar gibi sıcak, yakın ilişkilerin bir parçası olmayı tercih eden bir dürtüdür. Güçlü N Aff’si olan kişiler: yakın arkadaşlarla veya önemli kişilerle zaman geçirmeyi seçerler, mektup yazmaya, arkadaşlarına ya da ailelerine telefon etmeye alışkındırlar. Grup halinde çalışmayı tercih ederler ve diğerlerinin tepkilerine duyarlıdırlar. İlkokul öğretmenleri ve danışmanlar gibi başkalarıyla yakın çalışabilecekleri işbirlikçi faaliyetleri ve meslekleri tercih ederler (Boyatzis, 2016).

Bağlılık / aidiyet ihtiyacı yüksek olanların özellikleri (Ziegler, Schmukle, Egloff, & Bühner, 2010):

- Bir gruba ait olmak ister.
- Beğenilmek ister ve genellikle grubun geri kalanının yapmak istediği her şeye katılır.

- Rekabet yerine iş birliğini tercih eder.
- Yüksek riskten ve belirsizlikten hazzetmez.

Güç İhtiyacı

McClelland (1961), Güç ihtiyacını "etkileme ve kontrol etme ile ilgili bir güdü" olarak tanımlamıştır. Lussier ve Achua, güç ihtiyacını "başkalarını etkilemek ve otoriter pozisyonlarda yer almak üzere bir güdü" olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Daft; güç ihtiyacını "başkalarını etkileme veya kontrol etme, başkalarından sorumlu olma ve başkaları üzerinde otoriteye sahip olma ihtiyacı" olarak ifade etmiştir. Güç ihtiyacı sergileyen bireyler, etkili olma arzusuna sahiptir ve bir etki yaratmak isterler (Moore, Grabsch, & Rotter, 2010).

Güç ihtiyacı, başkalarını etkilemek üzere bir dürtüdür. Güçlü N Pow'a sahip kişiler genellikle liderlik pozisyonları olarak, kumar oynayarak, alkollü içkiler içerek ve agresif eylemlerde bulunarak kendilerini gösterirler. Genellikle heyecanlıdır ve yüksek tansiyonları bulunmaktadır. Futbol gibi kişilerarası rekabete dayalı sporları tercih ederler. Başkalarına prestij kazandıran şeyleri ellerinde toplamayı severler. Öğretmenler ya da liderler gibi başkalarını etkileyebilecekleri ya da yardım edebilecekleri meslekleri tercih ederler (Boyatzis, 2016).

Güç ihtiyacı yüksek olanların özellikleri (Ziegler, Schmukle, Egloff, & Bühner, 2010):

- Başkalarını kontrol etmek ve etkilemek ister.
- Tartışmaları kazanmaktan hoşlanır.
- Rekabetten ve kazanmaktan hoşlanır.
- Statü ve tanınmanın tadını çıkarır.

Özet olarak, Başarı Motivasyonu Teorisinde McClelland (1984), insanlarda baskın olan üç kritik ihtiyaç / güdüyü aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

- Başarı İhtiyacı: Yüksek bir standart seviyesine ulaşma arzusu.
- Bağlılık / Ait Olma İhtiyacı: Kişiler arası yakın bir ilişkiye sahip olma arzusu.
- Güç İhtiyacı: Başkaları üzerinde kontrol sahibi olma ihtiyacı.

Bir bireyin ihtiyaçları arttığında, bunun bireyi ihtiyacı karşılamak için davranışta bulunmaya yönlendireceğini ya da motive edeceğini savunur. Bu teoriyi uygulayan yöneticiler ve kuruluşlar, çalışanlarını öne çıkan ihtiyaçlarına uygun işlere yerleştirerek çalışan doyumunu ve performansını artırmayı hedefler (Sumanasena & Nawastheen, 2022).

3.1.5. McGregor'un X ve Y Kuramı

Douglas McGregor, profesyonel yönetim faaliyeti yürüten herkesin aşına olduğu araştırmacıların başında gelir (Newton, 1980). 1960 yılında yayınlanan *The Human Side of Enterprise* isimli kitabıyla, yönetim düşüncesinin ve uygulamalarının yönünü değiştirmiştir (Aithal & Kumar, 2016). John B. Miner (2005), literatürde yer alan 73 örgütsel davranış teorisini incelemiş ve X-Y Teorisinin bilinirlik açısından ikinci sırada yer aldığını tespit ederek McGregor'un etkisinin bir göstergesi olarak ortaya koymuştur. McGregor, bireylerin örgüt içerisindeki davranışlarıyla ilgili bazı temel varsayımları inceleyerek, yöneticiler için yeni rollerin ana hatlarını; astları komuta / kontrol etmek ve onlara inisiyatif ve sorumluluk vererek potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olmak şeklinde belirlemiştir (Kopelman, Prottas, & Davis, 2008).

Çağdaş yönetim düşüncesinin atalarından biri (Noland, 2014) olarak kabul edilen McGregor'un, yönetim bilimine yön veren birçok katkısı bulunmaktadır, ancak bunların başında Teori X ve Teori Y gelmektedir (Tekin, Baş, & Gökdemir, 2016). İnsan davranışının kökenlerini incelediği çalışmalarını nakleden *The Human Side of Enterprise* kitabında, bireylerin motivasyonu ile ilgili olarak bu iki teoriyi türetmiştir. Yönetici davranışlarının, çalışanların davranış ve motivasyonları hakkındaki varsayımları tarafından şekillendiğini dolayısıyla yöneticilerin çalışanları iki farklı bakış açısı ile yönlendirdiğini öne sürmüştür. Teori X'e göre yöneticilerin, işçilerin çalışmak istemediklerini, işten hoşlanmadıklarını, işten ve sorumluluktan kaçındıklarını, yönlendirilmeleri gerektiğini ve sadece para için örgütte yer aldıklarını varsayarak işçilerin yönlendirilmesi ve kontrol edilmesi gerektiğine inandıklarını, Teori Y'ye göre ise yöneticilerin, çalışmanın oyun ya da dinlenmek kadar doğal olduğunu ve işten hoşlandıklarını varsayarak işçilerin özdenetim, sorumluluk alma ve işleri doğru şekilde yerine getirme arzusu taşıdıklarını inandıklarını ifade etmiştir (McGregor, 1960; Carson, 2005). Bu teorilerin ilki olan Teori X, geleneksel yönetim teorisinden türetilmiş ve işçi hakkında olumsuz bir görüşe sahiptir; ikincisi olan Teori Y ise üçüncü kuvvet psikolojisinden hareketle insan odaklı, çok daha iyimser bir görüşü önerir. Aslında insan doğası ve insan motivasyonu üzerine felsefi ve psikolojik bulgulardan oluşan bu teoriler, işlevsellikleri sebebiyle kolayca yönetsel tutumlara ve kararlara dönüşmüştür (Newton, 1980).

Teori X ve Y, yönetim kuramları tarihinde iki ayrı zamanı temsil etmektedir. Teori X, Klasik Yönetim Yaklaşımı dönemini yansıtırken, neredeyse tam tersi öngörülere sahip Teori Y ise adeta Neo-Klasik Yönetim Yaklaşımı döneminin kapısını aralamış (Tekin, Baş, & Gökdemir, 2016), 20. yüzyılın son yarısının ayırt edici ilişki yönetimi ilkelerinden biri

olmuştur (Carson, 2005). McGregor, kitabında bu iki teorinin varsayımlarını aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde açıklamaktadır (McGregor, 1960);

Tablo 2. McGregor'un X – Y Teorisi

X Teorisi	Y Teorisi
Çalışanlara çok az güvenilir.	İşçiler ve işverenler arasında ortak kararlar alınmalı ki işçiler kendilerini etkileyen kararlarda söz sahibi olabilsin.
İşçilerin yakından denetlenmesi gerekir.	Çalışanlar örgüte bağlı ve yaptıkları işi tatmin edici buluyorsa kendilerini yönlendireceklerdir.
İletişim ve komuta üstten asta doğru gerçekleşir.	Çalışanlar problem çözme ve yaratıcı düşünme yeteneğine sahiptir.
Astlar işleriyle ilgili söz sahibi değildir ve probleme çözüm üretmeye katılmazlar.	İşçiler sorumluluk arar ve rekabeti sever.
Astlar örgütsel başarıya katılmazlar veya kendilerini sorumlu hissetmezler.	İşçiler, başarılarından ve iyi bir iş çıkarmalarından doyum sağlar.
Örgütsel hedeflere ulaşmak için yöneticiler tehdit ve baskı kullanır.	Çalışanlar kendi kendini motive eder ve çok az denetim gerektirir.
Kesin denetim olmadan, çalışanlar yetersiz performans gösterecektir.	Çalışanlar tanınma ve onaylanma ile motive olurlar.

Kaynak: (McGregor, 1960)

Douglas McGregor'un X ve Y Teorisi ile tanışılan 1960 tarihli The Human Side of Enterprise kitabındaki teorilerin varsayımsal özellikleri ile ilgili diğer yorumlar (Newton, 1980; Kopelman, Prottas & Davis, 2008; Carson, 2005);

X Teorisi varsayımları:

- Ortalama bir insan tembeldir, doğuştan işten hoşlanmaz ve mümkünse çalışmaktan kaçınır.
- Çoğu insan acizdir ve örgütsel amaçlara ulaşmak üzere yeterli çabayı göstermeleri için zorlanmalı, kontrol edilmeli, yönlendirilmeli ya da cezayla tehdit edilmelidir.
- Ortalama bir insan az hırslıdır, yönlendirilmeyi tercih eder, sorumluluktan kaçmak ve her şeyden önce güvenlik ister. Problem çözme açısından sunabilecekleri çok az şey vardır.

Y Teorisi varsayımları,

- X teorisine zıt, karşıt öncüllerden hareket eder.
- Çalışanlar doğuştan tembel değildir ve çalışma sırasında harcanan fiziksel ve zihinsel çaba, oyun oynamak ya da dinlenmek kadar doğaldır.

- Dış kontroller ve cezalandırma tehdidi, örgütsel hedeflere yönelik çabayı gerçekleştirmenin tek yolu değildir. Kişiler, taahhüt ettikleri hedeflere ulaşmak için özyönetim ve özdenetim yeteneğine sahiptirler.
- Çalışanlar kendilerini geliştirecek, iş doyumlarını sağlayacak önemli fikir/öneri oluşturabilirler. Böylece, kişisel ve örgütsel hedefler aynı anda gerçekleştirilebilir.
- Ortalama bir insan, uygun koşullar altında sorumluluğu sadece kabul etmeyi değil, aramayı da öğrenir.
- Örgütsel sorunların çözümünde nispeten yüksek derecede hayal gücü, ustalık ve yaratıcılık kullanma kapasitesi yaygın olarak bulunmaktadır.
- Modern endüstriyel yaşam koşullarında, ortalama bir insanın entelektüel potansiyelinden ancak kısmen yararlanılmaktadır.

3.2. Süreç Yaklaşımları

Süreç yaklaşımları, çalışanların bireysel ihtiyaçları tarafından yönlendirilen davranışlarına vurgu yapmaktadır. Çalışanların işlerindeki beklenti ve değerleri karşılandığında doyum ve motivasyonlarını kazanacaklarını öne sürer (Fiore, 2009). Bu yaklaşım, motivasyon ve doyum belirlemek için çalışanların beklentileri, ihtiyaçları, değerleri ve karşılaştırmaları gibi değişkenlerin iş görevleriyle etkileşime girdiği süreci içermektedir. Kişilerin bilişsel süreçlerinde bireysel davranışın nasıl motive edildiğini ve sürdürüldüğünü belirlemekle ilgilenmektedir. Süreç yaklaşımı adı altında sınıflandırılan çeşitli iş doyum teorileri, çalışanların farklı ihtiyaçlarının ve bu farklılıkların ardındaki bilişsel süreci inceler (Kwok, 2014). Bu teoriler ile çalışanların davranışlarının kaynakları ve nedenleri ile bu davranışların yoğunluğunu ve yönünü etkileyen güdüler üzerinde durulmaktadır (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Süreç teorileri, çalışan bireyleri neyin motive edeceğini, motivasyon ve doyum oluşturan faktörler üzerinden açıklar. Çalışanların, önceden belirlenmiş işleri yapmalarını ya da üretkenliklerini sürdürmek için nelerden motivasyon ve doyum sağlayıp sağlamadıklarını inceleyen kuramlardır. Süreç teorileri, davranışın nasıl yönlendirildiğini, hareketlendirildiğini, sürdürüldüğünü ya da durdurulduğunu açıklamaya yardımcı olur. Çeşitli süreç teorileri mevcut olsa da örgütsel ve endüstriyel psikologlar arasında en yaygın süreç yaklaşımları Vroom'un beklenti teorisi, Adams'ın eşitlik teorisi ile Latham & Locke'un hedef belirleme teorisidir (Chiang & Jang, 2008). Süreç yaklaşımları, çalışanların belirli davranışları nasıl başlattıklarını (Fiore, 2009) ve kişilik, değerler, ihtiyaçlar, tutumlar ve beklentiler gibi bireyin iş doyum düzeyini etkileyebilecek bazı değişkenler ile insan davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu açıklar (Maforah, 2015).

3.2.1. Vroom'un Beklenti Kuramı

Victor Harold Vroom'a göre beklenti, bir kişinin belirli eylemlerinin performansını nasıl etkilediğine dair inancını ve gücünü ifade eder (Vroom, 1964). Beklenti kuramı, bir motivasyon süreç teorisi (Chiang & Jang, 2008). Teori, belirli bir şekilde hareket etme eğiliminin gücünün, eylemi belirli bir sonuçla takip edeceği beklentisinin gücüne ve bu sonucun birey için çekiciliğine bağlı olduğunu savunur (Thangaswamy & Thiyagaraj, 2017). Bu teoriye dair ilk ifadeler, Vroom'un 1960 yılındaki doktora tezine dayanır (Miner, 2005). Süreç teorileri altında incelenen beklenti kuramı ilk defa resmen Victor H. Vroom tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre motivasyon ve doyum birbirine benzer kavramlar olarak öne çıkmıştır. Bunun sebebi ise bireylerin çalışması için motive edildiklerinde iş doyumunu elde ettiklerinin gözlemlenmesi olarak açıklanmıştır (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Vroom'un teorisi, insanların belirli hedefleri veya sonuçları diğerlerine tercih etme eğiliminde olduğu fikriyle başlar. Bu nedenle, tercih edilen sonuca ulaşılması durumunda bireyler memnuniyet duyguları yaşamayı beklerler (Miner, 2005). Motivasyon, örgütsel ve kişisel hedeflere ulaşmak üzere bireylerin gönüllü davranışlarının tetiklenmesine, tatminin gerçekleşmesine, yönlendirilmesine ve sürekliliğine neden olan psikolojik bir süreçtir (Pool & Pool, 2007). Beklenti kuramı, öğrenen bir organizasyonda iş tatmini sağlamada örgütsel bağlılığa ve bunun beklenti motivasyonu ile ilişkisine dayanmaktadır. Motivasyonu ve motivasyonun organizasyon üzerindeki etkisini ölçmek, yönetim geliştirme uzmanları için çok önemlidir. Beklenti teorisi, astın işyerindeki motivasyon seviyesini açıklar. Bu teori özünde, çalışanın iş ile ilgili eylemlerinin sonucu olan bilişsel güdüler tarafından belirlenmiştir (Vroom, 1964) Motivasyonun kabul edilen en geniş açıklaması Vroom tarafından, önceki teorilerin çeşitli unsurlarını bir araya getirmeye çalışan ve en yaygın olarak Beklenti-Değer teorisi olarak bilinen teori ile yapılmıştır (Miner, 2005). Bu teori üç ana temaya odaklanır: beklenti, araçsallık ve değerlik olarak ifade edilmiştir (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Davranışların çoğu bilişsel bir süreç olarak kabul edilir. Beklenti teorisi, çalışanların öğrenme, karar verme, tutum oluşturma ile motivasyondaki davranışlarını değerlendirmek ve yorumlamak için genel bir çerçeve sağlar (Chiang & Jang, 2008). Birey, çabanın kabul edilebilir bir performansa yol açacağına (beklenti), performansın ödüllendirileceğine (araçsallık) ve ödüllerin değerinin arttıkça olumlu olduğuna inandığı ölçüde motive olur (değerlik). Beklenti, bir kişinin işle ilgili çabasının belirli bir performans düzeyiyle sonuçlanma olasılığına ilişkin tahminidir. Genel olarak, çalışanların beklenti tahminleri iki uç arasında yer alır. 0 ile 1 arasında değişen beklenti, olasılıklara dayalıdır. Bir çalışan, çabanın istenen performans düzeyine ulaşma olasılığını görmüyorsa, beklenti 0'dır. Öte yandan, çalışan görevin tamamlanacağından eminse, beklenti 1 değerini ifade eder (Vroom, 1964). Bu teoriye göre yöneticiler, çalışanların

motivasyonel isteklerini, üç bileşeni analiz ederek belirler ve ölçer. Bunlar, kişisel hedefler (beklenti), ödül (araçsallık) ve performans/çaba (değerlik). Kişisel hedefler, beklentinin temel yapılarından biridir. Beklenti, performansa neden olmak için çabanın algılanma derecesidir. Beklenti, bireyin performansı üzerinde algıladığı kontrol edebilme miktarıdır. Bir kişi, davranışlarının performansını etkilediğine inanıyorsa, beklenti yüksek kabul olarak edilir (Pool & Pool, 2007). Benzer bir başka kaynağa göre beklenti, herhangi bir çabanın veya performansın ödüllendirilme olasılığı; araçsallık, performansın çeşitli iş sonuçlarına yol açma olasılığı ve değerlik, sonuca yüklenen değer olarak açıklanmıştır. Bireylerin performansı, muhtemelen alacakları olası ödüllerle doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle, beklenen ödüller ne kadar yüksek olursa, çalışanların bireysel veya örgütsel amaç ve hedefe ulaşmak için daha fazla çalışmaları o kadar olasıdır (Jalagat, 2016). Vroom bu teoriyi, gönüllü faaliyetlerin alternatif biçimleri arasındaki seçimleri yönetme süreci olarak tanımlar ve bu sürecin birey tarafından kontrol edildiğini ifade eder. Bir dizi çalışma, beklenti teorisi formülasyonlarının örgütsel ortamlarda iş motivasyonunu tahmin etmede yararlı olduğunu göstermiştir. Vroom'un modeline göre, çalışanların değerlik, beklenti ve araçsallık hakkındaki inançları, motivasyon ve dolayısıyla iş doyumu oluşturmak için etkileşime girer (Vroom, 1964). İhtiyaçlara odaklanan motivasyon teorileri (Alderfer, Herzberg, Maslow, McClelland) işyerinde insanları neyin motive ettiğini açıklamaya çalışırken, Vroom'un beklenti teorisi çalışanları neyin motive ettiğine dair bilişsel öncüllerle ve bunların birbirleriyle ilişkilerini ifade eder. Teori bireylerin iş için harcadıkları çaba, bu çabadan elde ettikleri performans ve çaba ile performanslarından aldıkları ödül arasında ilişkiler olduğuna inandıkları fikrine dayanan bir süreç olarak açıklanır. Başka bir deyişle insanlar, güçlü çabanın iyi performansa yol açacağına ve iyi performansın istenen ödülleri getireceğine inanırlarsa doyum sağlayacak ve motive olacaklardır (Simone, 2015).

3.2.2. Adams'ın Eşitlik Kuramı

John Stacey Adams'ın eşitlik teorisinin merkezinde denge ve adalet ilkesi yer alır. Bu, bir bireyin motivasyon seviyesinin, yönetim tarafından uygulanan eşitlik, adalet ve adalet algısıyla ilişkili olduğu anlamına gelir. Bu teoride yetenek, çaba, görev zorluğu ve şans, başarıyı etkileyen en kritik faktörler olarak belirlenmiştir (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Bu teoride araştırmacılar, belirli eylemlerin hangi tepkilere yol açtığını ve davranışları nasıl etkilediğini gözlemlemiştir. Eşitlik teorisi, insanların işlerini değerlendirme biçimlerinin, benzer durumdaki diğer kişilere kıyasla algılanan muameleden büyük ölçüde etkilendiğini ileri sürer. Çalışan bireyler iş yerlerine yaptıkları katkıların değerine ve katkılarının nasıl ödüllendirilmesi gerektiğine dair bazı beklentiler oluşturur. Çalışanlar zamanla, katkıları karşılığında hak edilecekleri konusunda da neyin

adil bir muamele olduğuna dair düşünce ve inançlar geliştirirler. Bireylerin, kendilerine nasıl davranıldığına ilişkin beklentileri, her zaman benzer durumdaki diğer kişilerin gördüğü muameleyle karşılaştırılır (Maforah, 2015). Eşitlik teorisinde Adams, insanların eşitlik tarafından motive edildiğini ve çabalarını işyerinde bulunan diğerlerinin ortaya koyduğu çabalarla ve ayrıca kendilerine dağıtılan ödüllerle karşılaştırmaya devam ettiğini savunmaktadır. Eşitlik, işyerinde iş arkadaşlarına verilen çabalar ve ödüller arasındaki adalet algısına benzetilir. Tüm çalışanlara eşit davranıldığı adil bir durum, benzer girdiler için açıkça benzer sonuçlar öngörür ve eğer bazı çalışanlar benzer işler için diğerlerine daha yüksek ödüller verildiğini hissedersen, çabalarında azalma olacaktır. Çok çalışan bir çalışanın, aynı işyerinde daha verimsiz olduğu kabul edilen bir iş arkadaşı ile aynı maaşla ödüllendirildiğini görmesi durumunda, doyum oluşmaz ve sürekli olarak aynı verimde iş yapması olumsuz etkilenir. Bu nedenle, değerlendirme ve ödüllendirme sürecinde adalet tesis edilmeden motivasyon oluşturulması çok zordur (Thangaswamy & Thiyagaraj, 2017).

Eşitlik teorisine göre bireyler, örgütleriyle olan ilişkilerinde girdi / çıktı oranını yakından takip ederler. Aldıkları parasal ödül miktarının, verdikleri görev katkılarına göre “hak edilmiş” olup olmadığını değerlendirirler. Bu karşılaştırma sürecinde, çıktılar (parasal ödüller) ve girdiler (görev katkılar) birbiriyle tutarlı olmalıdır. Örneğin, çalışan yüksek katkıda bulunur ve yüksek ücret alır. Bu örnekteki durum, iş doyumuna yol açan adil bir durumdur. Bununla birlikte, girdi / çıktı oranındaki düzensizlik iki tür eşitsizliğe de neden olabilir. Ya (a) parasal ödüller yüksekken görev katkıları düşüktür, yani bireyler fazla ödüllendirilir ya da (b) parasal ödüller düşükken görev katkıları yüksektir, yani bireyler yetersiz ödüllendirilir. Eşitlik teorisyenleri, yetersiz ödül ya da fazla ödül olarak özetlenebilecek her iki eşitsizlik türünün de doyumsuzluğa neden olduğunu ve bu nedenle çalışanların kendilerini rahatsız ve isteksiz hissettiklerini varsaymıştır. Düşük ödülün hayal kırıklığı duygularıyla birlikte olduğu düşünülürken, aşırı ödülün suçluluk duygusuyla birlikte olduğu da düşünülmüş ve her iki durum da daha düşük iş tatmini çıktısı ile ilişkilendirilmiştir (Kollmann, Stöckmann, Kensbock, & Peschl, 2020).

Adams'a göre teorisinin odak noktası, bireylerin bir şeyler verip karşılığında bir şeyler bekledikleri girdi / çıktı, alış - veriş ya da mübadele ilişkisidir. Bireyin verdiği şeylere girdi denir. Çıktı ise mübadelenin diğer tarafındaki bireyin aldığı, sonuç, ödül denilebilecek her şeydir. Girdiler ve çıktılar dışındaki üçüncü değişkene ise referans kişi ya da grup denmiştir. Bu referans kişi ya da grup; bir iş arkadaşı, akraba, komşu veya iş arkadaşları grubundan oluşabilir. Hatta başka bir işte veya başka bir sosyal roldeki kişinin kendisi bile üçüncü değişkenler arasında sayılmıştır (Adams, 1965). Bir sosyal

mübadelenin adil veya adaletsiz olarak kabul edilmesi, bireyin girdileri ve sonuçları arasındaki ilişkiyi algılamasına bağlıdır (Adams & Freedman, 1976). Bir çalışanın; verdiklerinin yani girdilerin, çıktıklarıyla yani sonuçlarıyla dengeli ya da eşit olarak kabul etmesi için diğer çalışanların ve başkalarının girdileri ile çıktılarının da dengeli olduğunu algılaması gerekir. Bu halde eşitlik durumu ortaya çıkar (Maforah, 2015).

Tüm bu bilgilerin yanı sıra eşitlik teorisi; bir çalışanın, girdileri ve çıktıları dengede olmasa bile, diğerlerinin girdileri ve çıktıların da dengede olmadığını algıladığında, yine de adil hissettiğini varsaymaktadır (Pritchard, 1969).

3.2.3. Latham & Locke'un Hedef Belirleme Kuramı

Edwin A. Locke, ilk olarak 1960'larda hedef belirleme teorisini ortaya atmıştır (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Hedef belirleme teorisi, çalışanların işle ilgili görevlerde diğerlerinden daha iyi performans göstermelerine neyin sebep olduğunu açıklayan bir motivasyon teorisidir (Locke & Latham, 2013). Hedef belirleme teorisi, endüstriyel / örgütsel psikoloji kapsamında 25 yıllık bir süre boyunca, yaklaşık 400 laboratuvar ve saha çalışmasına dayalı olarak geliştirilmiştir. Bu çalışmalar, belirli, yüksek (zor) hedeflerin, kolay hedeflere veya "elinden gelenin en iyisini yapma" teşviki gibi belirsiz, soyut hedeflere göre daha yüksek düzeyde görev performansına yol açtığını göstermiştir. Hedefler, performans çıktısı ile bireysel iş tatmini için temel standardı belirlemektedir. Yüksek veya zor hedefler motive edicidir, çünkü tatmin olmak için kişinin düşük veya kolay hedeflere göre daha fazlasına ulaşmasını gerektirirler. İş yerinde başarı duyguları, insanların önemli ve anlamlı hedefleri takip ederek ve bunlara ulaşarak büyüyeceklerini ve iş zorluklarını aşabileceklerini gördükleri ölçüde ortaya çıkar (Latham, Ganegoda, & Locke, 2011). Bireyler, hedeflere ulaşmak için farklı düzeylerde güven duygusuna sahip olabilir, hedeflere ulaşmanın başarısı ve başarısızlığı ile ilgili duygular yaşayabilir ve sonuç olarak hedeflerini yükseltebilir ya da azaltabilirler. (Locke & Latham, 2013).

Hedef terimi, hedef belirleme teorisi tarafından bir eylemin sonucu ya da amacı olarak tanımlanır. Hedeflerin içerik ve yoğunluk olmak üzere iki ana özelliği vardır. Hedef içeriği, aranan nesne veya sonucu ifade eder; örneğin, karı arttırmak. Hedef yoğunluğu ise sonucun, çıktının miktarıdır; örneğin, karı %20 arttırmak. Hedef yoğunluğu, bir hedef belirlemek için gereken çabayı, bir hedefin bireyin hedef hiyerarşisindeki konumunu ve bir kişinin hedefe ulaşmaya ne ölçüde kendini adadığını ifade eder. Hedef belirleme teorisi iki temel bulgudan beslenir; En yüksek hedefe sahip katılımcıların performansı, en kolay hedeflere sahip olanlardan %250 daha yüksektir. Belirli, zor hedefler, "elinizden

gelenin en iyisini yapın" gibi belirsiz, soyut hedeflere göre hiç hedef olmamasından daha yüksek tatmine yol açar (Thangaswamy & Thiyagaraj, 2017).

Hedef belirleme kuramının bazı dürtü veya araçları bulunmaktadır. Çaba bunlardan biridir. Bir kişi, bir hedef seçip ona göre hareket ettiğindeki çabası ve tatmini, ona ulaşma hedefine göre değişir. Kısacası, çaba seferber edilir ve orantılı olarak harcanır. Öyle ki, yüksek bir hedefin kişisel tatmini yükselttiği ve yüksek bir performans düzeyine ulaştırdığı kanıtlanmıştır. Diğer bir dürtü ise sabır ve kararlılıktır, yani bir amaca ulaşmak için harcanan zamanın hedefe ulaşmaya etkisidir. Belirlenmiş yüksek bir hedef, insanları bir görevde belirsiz veya kolay bir hedeften daha uzun süre çalışmaya yönlendirir. Kolay hedefleri olanların, yüksek hedefleri olanlardan daha çabuk çalışmayı bıraktıkları ve yüksek hedeflere sahip olanların daha uzun süre çalıştıkları da tespit edilmiştir. Başka bir aracı da bilgi veya görev stratejisidir. Belirli yüksek bir hedef, bireye onu elde etmek için gereken mevcut bilgi / beceriden faydalanmasını sağlamaktadır. Bir kişi için karmaşık olan bir görevde yüksek, o kişiye özgü bir hedef, kişinin görevi nasıl gerçekleştireceğini öğrenmeden önce anında sonuç almak için çaba harcamaya daha fazla odaklanmasına neden olabilir. Bu gibi durumlarda, en iyisini yapma hedefi, belirli, özel bir hedeften daha iyi sonuç verebilir (Latham, Ganegoda, & Locke, 2011; Locke & Latham, 2006).

Bu teori, hedefe ulaşmanın iş tatminine yol açtığını ve çalışanı bir sonraki hedef için daha fazla motive edebileceğini öne sürer. Bireylerin hedeflerinin bulunması ve onlara ulaşmasının, iş doyumunu oluşturduğu görülmektedir (Kian, Yusoff, & Rajah, 2014). Hedefler, geri bildirim var olduğu durumlarda, olmadığı duruma göre motivasyonu çok daha iyi şekilde düzenler. Geri bildirim, insanların hedeflerine ulaşmak için daha fazla çabaya mı yoksa farklı bir stratejiye mi ihtiyaç duyulduğuna karar vermelerini sağlar. Hedef belirleme, olumlu bir değerlendirmenin yanı sıra olumsuz bir değerlendirmeye de ihtiyaç duyar. Genel olarak, bir kişinin hedefe ulaşmada yaşadığı başarı ne kadar büyükse, yaşadığı tatmin derecesi de o kadar yüksek olur. Benzer şekilde, hedefe ulaşma engellendiğinde tatminsizlik yaşanır (Locke, 1969). Hedef belirleme, ilgiyi artırır ve rutin, tekrarlayan bir görevden oluşabilecek doyumsuzluğu ve dolaylı kayıpları azaltır. Belirli zorlayıcı hedeflerin göreve olan ilgiyi ve bu tür görevler üzerindeki zihinsel odaklanma yoğunluğunu, tatmini arttırdığı ifade edilmektedir (Locke & Latham, 2013). Hedef belirleme teorisi, bir çalışanın iş performansını ve memnuniyetini tahmin eder, açıklar ve etkiler, bu da çalışanların organizasyona bağlılığını tetikler, tatmin sağlar (Latham, Ganegoda, & Locke, 2011). İş doyumunu örgütsel bağlılığı etkiler ve iş doyumsuzluğu da çalışanın örgüte olan bağlılığının azalmasına yol açar. Esasen iş tatmini örgütsel bağlılığı

artırır ve yüksek örgütsel bağlılık, yüksek hedefler belirlemeye yol açar (Yurtkoru, Bozkurt, Bektaş, Ahmed, & Kola, 2017).

Hedefler, kişilik özellikleri, geri bildirim, karar vermeye katılım, iş özerkliği ve parasal teşvikler gibi tatminler oluşturarak kişiyi mevcut yeteneğini kullanmaya yönlendirebilir. Görevle ilgili bilgiyi otomatik olarak farkındalığa, harekete geçirebilir ve çalışanları yeni bilgi aramaya, üretmeye motive edebilir. Hedeflerin, farklı kaynaklardan geldiklerinde bile farklı etkiler oluşturdukları tespit edilmiştir. Hedef teorisi, keşifler yapıldıkça yeni unsurların eklendiği "açık" bir teoridir. (Locke & Latham, 2006). Hedef teorisine göre çalışanlara uygulanacak hedefler ve oluşturacakları tatmin ilişkisi iletişim, tutku, çaba, öz yeterlilik ve büyüme imkanlarından etkilenmektedir (Baum & Locke, 2004). İnsanlar, eğitim ve donanımlarına uygun şekilde yüksek performans hedefleri verildiğinde uygun stratejileri kullanmak üzere çabaları ve tatminleri artar. Bu nedenle hedef belirleme, çalışanları işi verimli bir şekilde tamamlamaları için motive edebilecek, iş doyumu oluşturabilecek bir teknik olarak kabul edilebilir (Sumanasena & Nawastheen, 2022). Ancak çalışanların uyguladığı strateji uygun değilse, zor bir performans-sonuç hedefi, kolay bir hedefe göre daha olumsuz sonuçlara yol açabilir (Latham, Ganegoda, & Locke, 2011).

4. İş Doyumunu Etkileyen Faktörler

Locke iş doyumunun, bilişsel ve duygusal tepkileri ya da davranışları içeren kapsamlı bir duygu durumu olduğunu belirterek, "Bireyin, işinden edindiği keyif ya da olumlu duygusal durum." şeklinde tanımlamıştır. Yanı sıra Locke, "İşlerin, kişiler için önemli duygu ve güdüleri ne kadar "iyi" oluşturduğuna dair bir algı." ifadesiyle iş doyumu tanımını ve önemini açıklamıştır (Locke, 1969). Araştırmalar, iş doyumunun durağan bir durum olmadığını, bireyin içindeki ve dışındaki etkenlerin, yani kendi kişisel özelliklerinin ve yakın çalışma arkadaşları ile iş ortamının etkisine ve değişimine bağlı olduğunu göstermektedir (Lam, 1995). İş doyumu, bireyin sağlıklı olma durumuna benzer şekilde, önem, tanı ve tedavi evrelerinden oluşmaktadır. Nasıl ki sağlık, bireyin fiziksel ve ruhsal iyi olma durumunu işaret ettiği için önemli ise iş doyumu da çalışan bireyin genel hal ve davranışlarını yansıtır olması sebebiyle önemlidir (Dağdeviren, Musaoğlu, Ömürlü, & Öztora, 2011). İş doyumu, çalışanları işe odaklayan, başarı ve motivasyonlarını etkileyen duygu durumu olarak da tanımlanmaktadır (Sevimli & İşcan, 2005). İş doyumu, çalışıyor olmanın bir sonucu olarak, çalışan bireylerde gözlemlenmektedir (Locke, 1969). Çalışanın iş doyumu, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşur ya da oluşması engellenir (Tanjeen, 2013). İş doyumunun tek bir

etkenden mi yoksa birkaç ayrı etkenden mi etkilendiği konusunda bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Bazı çalışanlar işlerinin belirli yönlerinden memnun olabilirken, diğer yönlerinden memnun olmayabilmektedir. Bununla birlikte, farklı çalışma alanları ile iş tatmini arasında da pozitif bir ilişki olduğu da görülmektedir (Mullins, 1985).

Gerçekleştirilen alanyazın araştırmasında iş doyumunu etkileyen faktörlerin sayısı ve isimleri kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir. İş doyumunu, işin özellikleri, tazminat ve yan haklar, statü, sosyal güvenlik, ilerleme fırsatları, teknolojik zorluklar ve saygı gibi çeşitli tutumlarla ilgilidir. İş doyumunu etkileyenler arasında en yaygın olarak kullanılan faktörler iş, ücret, terfi, denetim ve iş arkadaşlarıdır (Spector, 1985). Pardee (1990) de, iş doyumunu etkileyen faktörleri benzer şekilde ücret, iş, çevre ve iş arkadaşları olarak açıklamıştır. İş doyumunu etkileyen faktörlerin iki ana gruba ayrıştırıldığı da görülmektedir, bireysel / kişisel (içsel) ve çevresel / örgütsel (dışsal) faktörler (Maforah, 2015; Kollmann, Stöckmann, Kensbock, & Peschl, 2020). Bireysel faktörlerin başlıcaları; cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni durum, işteki statü, kıdem, hizmet süresi, kişilik ve sosyal çevredir. Çevresel faktörlerin başlıcaları ise; işin kendisi, ödüller, denetleme ve yönetme şekilleri, ilerleme ya da yükselme imkanları, fiziksel ve ergonomik koşullar ile örgütün sosyal ortamı olarak ifade edilmektedir (Tunacan & Çetin, 2009; Kollmann, Stöckmann, Kensbock, & Peschl, 2020; Dağdeviren, Musaoğlu, Ömürlü, & Öztora, 2011). Bununla birlikte iş tatmininin kendisi karmaşık bir kavramdır ve nesnel olarak ölçülmesi zordur. İş doyumunu düzeyi, bireysel, sosyal, kültürel, örgütsel ve çevresel faktörlerle ilgili çok çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir. Bu faktörler iş doyumunu belirli bir dizi koşulda etkiler, ancak tüm çalışanlar için kati olarak etkileyeceğinden söz edilememektedir (Mullins, Management And Organisational Behaviour, 1985). Mullins, bu faktörlerin içeriklerini aşağıdaki gibi açıklamaktadır;

- Bireysel faktörler: Kişilik, eğitim ve nitelikler, zekâ ve yetenekler, yaş, medeni durum, işe yönelim,
- Sosyal faktörler: İş arkadaşlarıyla ilişkiler, grup çalışması ve normlar, etkileşim fırsatları, resmi olmayan organizasyon,
- Kültürel faktörler: Örf / altta yatan tutumlar, inanç ve değerler,
- Organizasyonel faktörler: Kurumsal nitelik ve büyüklük, resmi yapı, personel politikaları, prosedürler, çalışan ilişkileri, işin doğası, teknoloji ve iş organizasyonu, denetim ve liderlik tarzları, yönetim sistemleri, çalışma koşulları,
- Çevresel faktörler: Ekonomi, sosyal, coğrafi, teknik ve hükümet etkileri yer alır.

- Luthans (1973) ise çalışanların iş doyumunu etkileyen ve bir işin en önemli özelliklerini temsil eden etkenleri beş başlıkta ayırarak aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır;

İşin kendisi: İşin, çalışanın ne ölçüde ilgisini çeken görevler, öğrenme fırsatları ve sorumluluk kabul etme şansı sağladığı.

Ücret: Yapılan işin karşılığında alınan ücretin miktarı ve bunun kuruluştaki diğerlerine kıyasla ne derece adil olduğu.

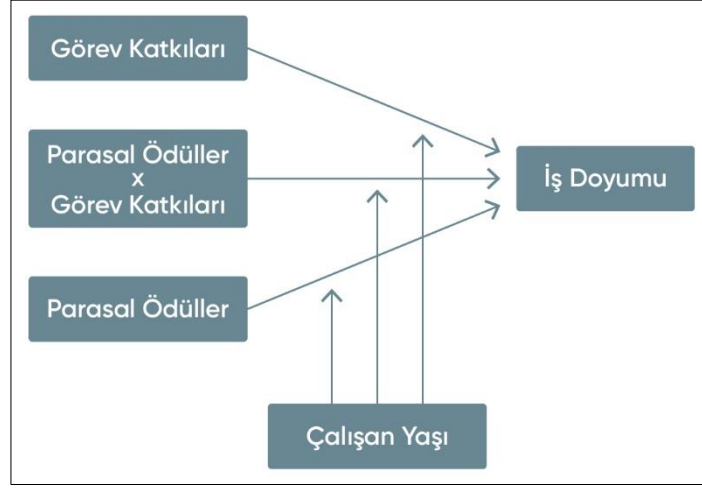
Gelişme ve yükselme fırsatları: Örgüt içerisinde yükselme ve ilerleme imkanları.

Denetim: Yöneticinin ya da süpervizörün teknik yardım ve davranışsal destek sağlama becerileri.

İş arkadaşları: Çalışma arkadaşlarının teknik olarak yeterli ve sosyal olarak destekleyici olma derecesi.

Yapılan bir araştırmaya göre yaş, cinsiyet, ırk ve eğitim gibi demografik değişkenlerin de iş doyumunu üzerinde etkisi vardır. Örneğin, yaşlı işçilerin genç işçilere göre daha fazla memnun olduğu ve ayrıca beyaz olmayan çalışanların beyaz çalışanlara göre daha az tatmin olduğu gözlenmiştir. İşin, çalışan açısından ilgi çekiciliği, yönetimle iyi ilişkiler, işin devamlılığı (sürekli veya sözleşmeli işler), daha yüksek ücret, çalışanın işi üzerinde kontrol yetki ve inisiyatifi gibi işle ilgili değişkenler, iş doyumunun oluşmasının altında yatan önemli faktörler olarak tanımlanmıştır (DeVaney & Chen, 2003). İş doyumunu etkileyen faktörlerin, çalışanların meslek gruplarına göre değişiklik gösterebileceğinin yanı sıra aynı ya da benzer meslek gruplarında da olsa coğrafi konumu ve bölgesi ile işletmeler arasında da farklılıklar gösterebileceği ifade edilmektedir (Durmuş & Günay, 2007). İş doyumunu etkileyen faktörlerin arasında en büyük etkisi görünen değişkenin ise “yaş” olduğu anlaşılmaktadır (Dağdeviren, Musaoğlu, Ömürlü, & Öztora, 2011). İş doyumuna etkisi en büyük olduğu ifade edilen “yaş” faktörü hakkında yapılan araştırmalar neticesinde üç ana görüş üzerinde mutabık kalınmıştır (Tunacan & Çetin, 2009);

- Genç yaşlarda “yüksek”, orta yaşlarda “düşük” ve ileri yaşlarda “yüksek” bir iş doyumunu oluşturduğu gözlemlenmiştir.
- Yaş ilerledikçe iş doyumunun da arttığı gözlemlenmiştir.
- Yaş ile iş doyumunun belirli bir yaşa kadar birlikte arttığı sonrasında azaldığı ve daha sonra tekrar artışa geçtiği gözlemlenmiştir.

Kaynak: (Kollmann, Stöckmann, Kensbock, & Peschl, 2020)

Şekil 2. Çalışan Yaşının, Parasal Ödüllerin ve Görev Katkılarının İş Doyumu Üzerindeki Etkileşimi

İş doyumunu etkileyen diğer bir faktör olan “eğitim düzeyi” hakkındaki çalışmalar ise, iki farklı kutbu işaret etmektedir. Kimi bulgular eğitim arttıkça, iş doyumunun azaldığını işaret ederken, başka araştırmalar, eğitim düzeyinin, iş doyumunun oluşumuna etkisi olmadığını ifade etmektedir. Bu duruma sebep olarak, iş doyumunu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki değerlendirilirken, eğitim düzeyinin yükselmesi sırasında eğitim süreleri dolayısıyla yaşında artması olarak gösterilmektedir. Yanı sıra yaşça büyük olmak ile yeni mezun olmak ya da eğitim düzeyi düşük olmak ile sürece fazla çalışmış olmak gibi değişkenlerin kendi içerisindeki bağımlılıkları da bu konuyu tartışmalı hale getirmektedir (Tunacan & Çetin, 2009).

İş doyumunu etkileyen ve önemi giderek artan bir başka konu da çalışma ortamı ve işyeridir. Örneğin Handy, ilham veren bir işyerinin öncü çalışmalarla sonuçlanacağını savunuyor ve iş performansı için fiziki havanın, yapıların ve ofislerin kalite ve stiline önemine dikkat çekiyor. İngiltere'deki yöneticilerin ergonomik çalışma ortamlarına yönelik tutum ve deneyimlerini inceleyen bir araştırma, çalışılan saatler, işe gidip-gelme süresi ve seyahat vasıtaları, esnek çalışma, ofis düzeni ve teknolojilerinin kullanımını ele alarak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmaya göre; çalışma alanlarındaki ses düzeyi, donanımı yetersiz toplantı salonları, yeterli toplantı alanının olmaması ve ofis tasarımlarının müşteriler ve ziyaretçiler üzerinde iyi bir izlenim bırakmamasının iş doyumunun oluşmasına engel olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların yarısının, daha iyi bir ofis için bir haftalık yıllık izninden vazgeçtikleri, katılanların oldukça büyük bir kısmının ise önemli ölçüde iyileştirilmiş bir çalışma alanı için 1000

sterlinlik maaş veya özel sağlık sigortasından vazgeçebilecekleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların %45'i statü, görev, maaş ve yan haklar daha iyi olmasa bile, iş ve yaşam doyumu elde edebilmek için daha iyi bir çalışma ortamı karşılığında iş yerlerinden ayrılacaklarını de ifade etmiştir (Mullins, 2005). Yeterli iş ekipmanına, kaynaklara, eğitim fırsatlarına ve eşit bir iş yükü dağılımına sahip olmak da çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkilemektedir (Tutuncu & Kozak, 2007).

İş doyumunu etkileyen faktörleri alanyazın kapsamında özetlersek; Çalışma şartları: Çalışan, zamanının çoğunu bir kuruluşta geçirdiğinden, kuruluşun uygun çalışma koşullarını sağlaması ve sürdürülebilir kılması gerekir. Örgütler, çalışanlarına iş için gerekli tüm kaynakları sağlamalı ve bir işi yapmak için gerekli tüm bilgileri sürekli güncellemelidir. Bu durum, çalışanların görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olacak ve bu durum iş tatmininin oluşmasına katkıda bulunacaktır. Özgürlük / özerklik: Özerklik, işçilerin işlerinde sahip oldukları özgürlük derecesini ifade eder. Bu, çalışanların iş aktivitelerini zamanlama ve programlamaları hakkında sahip oldukları kontrol seviyesi ve inisiyatif anlamına gelir ve iş doyumlarını etkiler. İş güvenliği: İşin sürekliliği, çalışma hayatının devamlılığı anlamındadır. Çalışanlar kovulmayacaklarına ya da işsiz kalmayacaklarına inanırlarsa kendilerini daha güvende hissederek doyum sağlarlar. İş arkadaşlarıyla ilişkiler: Her çalışan, birlikte çalıştığı kişiler tarafından saygıyla muamele görmek ister. Çalışanlar destekleyici iş arkadaşları veya akranları ile iletişim halinde bulunmaları halinde performanslarını daha iyi ve rahat bir şekilde gerçekleştirerek tatmin elde ederler. Üstlerle ilişki: Çalışanlar, işlerini etkili bir şekilde yapmak için herhangi bir konuyu tartışmak üzere üstlerinin kapısının onlara her zaman açık olduğunu bilmeye ihtiyaç duyarlar. İhtiyaç duydukları an amirlerine erişebilmenin getirdiği tatmin olumlu yönde etki etmektedir. Maaş: İş doyumunu etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Dolgun, adil bir ücret ile ikramiyeler, ekstra ücretli izinler veya tatiller gibi özel teşvikler kazanma olasılığı da teşvik ve daha yüksek iş tatmini getirir. Kariyerde ilerleme veya yükselme: Çalışanlar şirketteki pozisyonlarını yükseltmek için uygun bir yol görürlerse mevcut işlerinden daha fazla tatmin olurlar ve performanslarını arttırmaları. Örgüt, mensuplarına nitelikli beceriler öğretmek ya da onlara organizasyon içerisinde yükselme yolunda neye ihtiyaç duyduklarını göstererek tatmin oluşturur ve işe devamlarını arttırabilir (Tanjeen, 2013; Mullins, 2005; Locke & Latham, 2013).

5. İş Doyumunun Etkileri

Bireysel bir çalışanın bakış açısından olduğu kadar, bir bütün olarak toplum için de iş doyumunu başlı başına arzu edilen bir sonuçtur (Luthans, 1973). İş doyumunu, çalışan

bireylerin gerçekleştirdikleri işler sebebiyle işin kendisini ve iş yerini bir güdü olarak değerlendirmeleri ile ortaya çıkan duygu durumudur (Durmuş & Günay, 2007), yapılan işten elde edilen olumlu / pozitif duygu durumu olarak da açıklanmaktadır (Aşık, 2010). Çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarının, istek ve beklentileri kapsamında karşılanmasını da ifade eden iş doyumunu, çalışan başarısı, verimlilik, performans ve huzurun oluşmasına temel sağlayan önemli bir etkidir (Durmuş & Günay, 2007).

İş doyumunun oluşması için çalışanın, işin kendisi, örgütün diğer mensupları ve iş yerine dair olumlu duygusal durumları elde etmiş olması gerekir (Aşık, 2010). İş doyumunu oluşturmaya yardımcı olacak yönetim tavsiyeleri ve bulgular; 1- İşlerin eğlenceli ve ilgi çekici hale getirilmesi. 2- Adil ücret, yan haklar ve terfi fırsatlarının sağlanması. 3- Çalışanların ilgi alanı ve becerilerine uygun işlerle eşleştirilmesi. 4- İşlerin, çalışana heyecan verecek ve tatmin edecek şekilde tasarlanması. Çünkü çoğu insan sıkıcı ve tekrar eden işleri tatmin edici bulmaz. Dolayısıyla dördüncü yaklaşım, üçüncüde olduğu gibi işe uygun insanları bulmak yerine, işleri çalışanlara uyacak şekilde tasarlamayı önermenin de bir doyum oluşturma yöntemi olduğunu savunur (Luthans, 1973).

Araştırmalar, yüksek oranda tatmin olmuş çalışanların daha iyi fiziksel sağlığa sahip olma, işle ilgili yeni görevleri daha hızlı öğrenme, daha az iş kazası geçirme ve daha az şikâyette bulunma eğiliminde olduklarını bildirmektedir (Luthans, 1973). Dolayısıyla iş doyumunun, örgütsel davranış alanının en önemli ve sıklıkla çalışılan başlığı olduğu da kabul edilmektedir (Locke, 1969). İş doyumunu, araştırmacılar kadar örgüt yöneticilerinin de dikkatini çeken önemli faktörlerden biridir. Küreselleşme ile artan rekabet göz önüne alındığında, yöneticiler iş tatmini oluşturulmasına büyük önem vermişlerdir. Bunun nedeni olarak, iş doyumunun örgütsel bağlılığın önemli bir belirleyicisi olduğu yönündeki birçok araştırmanın bulguları olduğu ifade edilmektedir. İş doyumunu sağlanan çalışanlar, olağandan fazla çaba göstererek örgütlerinin etkinliğine ve verimliliğine olumlu katkıda bulunmaktadır. İş tatmini, daha iyi performans ve örgüt bağlılığına yol açmaktadır. (Thangaswamy & Thiyagaraj, 2017). İş doyumunun oluşması ile algılanan stres arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Luthans, 1973). İş doyumunu yalnızca stresi azaltmakla kalmayarak, çalışan devir hızını, devamsızlığı, gecikmeyi ve strese bağlı sağlık sorunlarını azalttığı için giderek daha fazla ilgi görmektedir. İşlerinden memnun olan çalışanlar, evlerinde de olumlu tutumlar sergilemekte ve psikolojik olarak sağlıklı bir toplum oluşturmaktadır (Pool & Pool, 2007). İş tatmini genellikle sonuçların, beklentileri ne kadar iyi karşıladığı ya da beklentileri aştığı ile belirlenir. Örneğin, örgüt mensupları, departmanındaki diğerlerinden çok daha fazla çalıştıklarını ancak daha az ödül aldıklarını hissedersen, muhtemelen işlerine, patronlarına ve/veya iş arkadaşlarına

karşı olumsuz bir tutum ile performans sergileyecekler ve memnuniyetsizliklerini işlerine, işyerlerine ve yaşamlarına yansıtacaklardır. Öte yandan çalışanlar, kendilerine çok iyi davranıldığını ve adil bir şekilde ücret aldıklarını hissederlerse, muhtemelen işe karşı olumlu bir tavır sergileyecek ve işlerinden memnun olacaklardır (Luthans, 1973). Doyum, tatmin ve memnuniyet hali, bireyin genel içsel memnuniyet veya memnuniyetsizlik durumuna odaklanır. Pozitif iç durum, arkadaş canlısı meslektaşlar, iyi ücret, şefkatli amirler ve çekici işler açısından olumlu deneyimler tarafından oluşturulur. Olumsuz içsel durum ise düşük ücretten, teşvik edici olmayan işlerden ve eleştiriden kaynaklanan olumsuz deneyimler tarafından oluşturulmaktadır. Bu nedenle, tatmin ve genel memnuniyet veya memnuniyetsizlik, olumlu ve olumsuz deneyimlerin sıklığına ve yoğunluğuna bağlı bütüncül bir duygudur. İş doyumunu, çalışanlar üzerinde çeşitli sonuçlar oluşturmaktadır. Bunlar; fiziksel ve zihinsel sağlık, verimlilik, devamsızlık ve yüksek kazanç olarak sıralanabilmektedir (Veronica & Indradevi, 2014). İş doyumunu, iş tatmini ve mesleki doyum olarak farklı isimlerle anılan algı / güdü hali, özünde çalışanların işlerinde başarılı, verimli ve mutlu olma durumudur. Yalnızca çalışma hayatını değil bireyin yaşantısını da doğrudan etkileyen bir öneme sahiptir. İş doyumunun oluşması halinde gerçekleşen duygu ve davranışlar, çağdaş yönetim ilkelerinin temelini oluşturmaktadır. İnsan hayatında yaşamsal bir gereksinim olarak yer edinmiş çalışma hali dolayısıyla iş doyumunu, etik bir sosyal anlayış, sorumluluk ve itibar niteliği de taşımaktadır. Verimlilik ve performansı hedefleyen yöneticilerin işleri, işyerini ve ödülleri bu kapsamda değerlendirmesi gerekmektedir (Dağdeviren, Musaoğlu, Ömürlü, & Öztora, 2011).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışanların beceri, yetkinlik ve karakterlerine uygun işlerde başarılı olma hallerinden hareketle, gerçekleştirilen işten ve işin yapılma biçiminden edinilen memnuniyet duygusu ve olumlu, sürükleyici güdüler anlamı barındıran iş doyumunu, genel anlamda çalışan bireylerin işlerine dair duygusal, içsel ilişkilerini ifade etmektedir. Kavramsal olarak çalışan motivasyonu ile ayrılmaz bir ilişkisi olduğu alanyazında ifade edilen iş doyumunun, yapılan incelemelerde motivasyon ile pozitif etkileşimde olduğu anlaşılmaktadır. Motivasyon arttıkça iş doyumunun arttığı, motivasyon azaldıkça iş doyumunun azaldığı ya da oluşmadığı görülmüştür. Bir kısmı burada da özetlenen alanyazın bilgileri temel alınarak iş doyumunu ve motivasyonu kavramı, çalışanların becerme ve başarıma duyguları ile ilişkilendirilmiş ve motivasyonu kuramlarının iş doyumunu da kapsadığı sonucuna varılmıştır. Kuramcılar, çalışanlardan istifade ederek örgütün verimlilik ve üretkenliğini arttırmak hedefiyle çalışan motivasyonunun, doyumunun ve dolayısıyla performansının artmasını sağlayacak davranış, koşul ve dürtüleri anlama,

yönetme ve yönlendirme ile ilgilenmişlerdir. Kişisel, örgütsel ve yönetsel faktörler hakkında gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde iş doyumunu kuramlarının, içerik ve süreç yaklaşımları adı altında iki ana başlık altında tanımlandığı görülmüştür. Yine alanyazında sıkça geçen ve yaygın kullanılan başlıca içerik yaklaşımlarının; Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı, Herzberg'in çift faktör kuramı, McClelland'ın başarı motivasyon kuramı, Alderfer'in varoluş kuramı ile McGregor'un X ve Y kuramı olduğu, süreç yaklaşımlarının ise; Vroom'un beklenti kuramı, Adams'ın eşitlik kuramı ile Latham ve Locke'un hedef belirleme kuramı olduğu görülmüş ve bu makalede yerini almıştır. Gerçekleştirilen çalışmaları ile, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramının birçok araştırmacı için çalışanlar bakımından iş doyumunu ve motivasyonu araştırmalarının temelini oluşturduğu sonucuna varılmıştır. İş doyumunu, motivasyonu ve çalışmak kısacası örgütsel davranış ve endüstriyel ilişkiler insan yaşantısının vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Milyarlarca çalışanın bulunduğu günümüzde, hayat standartları, sosyalleşme ve çalışma hayatının birbirinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerçekçi olmayacaktır. Konunun önem, işlevselliğiyle birlikte alanyazında iş doyumunu derli toplu bir şekilde sunan bir kaynağın bulunmamasından hareketle hazırlanan bu makalenin endüstriyel, örgütsel ilişkiler ile yönetim faaliyetlerine kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

- Adams, J. S. (1965). Inequity In Social Exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2.
- Adams, J. S., Freedman, S. (1976). Equity Theory Revisited: Comments and Annotated Bibliography. *Advances in Experimental Social Psychology*, 9.
- Aithal, S., Kumar, M. S. (2016). Comparative Analysis Of Theory X, Theory Y, Theory Z and Theory a for Managing People and Performance. *International Journal of Scientific Research and Modern Education*, 1(1).
- Alshmemri, M., Akl, L. S., Maude, P. (2017). Herzberg's Two-Factor Theory. *Life Science Journal*, 14(5).
- Arnolds, C., Boshoff, C. (2002). Compensation, Esteem Valence and Jobperformance: An Empirical Assessment Ofalderfer's ERG Theory. *The International Journal of Human Resource Management*, 13(4).
- Aşık, N. A. (2010). Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, (467).
- Baum, J. R., Locke, E. A. (2004). The relationship of entrepreneurial traits, skill, and motivation to subsequent venture growth. *Journal of applied psychology*, 89(4).
- Boyatzis, R. E. (2016). David C. McClelland. *The Wiley Encyclopedia Of Personality And Individual Difference*, 4.
- Brown, S. D., Lent, R. W. (2004). *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

- Carey, A. (1967). The Hawthorne Studies: A Radical Criticism. *American Sociological Review*, 32(3).
- Carson, C. M. (2005). A historical view of Douglas McGregor's Theory Y. *Emerald Management Decision*, 43(3).
- Castenell, L. (1984). A Cross-Cultural Look at Achievement Motivation Research. *The Journal of Negro Education*, 53(4).
- Caulton, J. R. (2012). The Development and Use of the Theory of ERG: A Literature Review. *Emerging Leadership Journeys*, 5(1).
- Chand, S. (2014). *Theories of Job Satisfaction and their Impacts on Workers / Employee Management*.
- Chiang, C.-F., Jang, S. C. (2008). An expectancy theory model for hotel employee motivation. *International Journal of Hospitality Management*, 27.
- Çelikkalp, Ü., Temel, M., Bilgiç, Ş. (2019). Akademisyenlerin İş Doyumu ve Etkileyen Faktörler. *Yükseköğretim Dergisi*, 9(1).
- Çoban, S., Özdemir, V. (2020). Müzik Eğitimcilerinin Mesleki Doyum Düzeylerinin, Clayton Alderfer'in Vig (Erg) Teorisine Göre Değerlendirmesi. *Fine Arts*, 15(4), s. 217–232.
- Dağdeviren, N., Musaoğlu, Z., Ömürlü, İ. K., Öztora, S. (2011). Akademisyenlerde İş Doyumunu Etkileyen Faktörler. *Balkan Med Journal*, 28(69–74).
- DeVaney, S. A., Chen, Z. S. (2003, Mayıs 28). Job Satisfaction of Recent Graduates in Financial Services. *U.S. Bureau of Labor Statistics*.
- Durmuş, S., Günay, O. (2007). Hemşirelerde iş doyum ve anksiyete düzeyini etkileyen faktörler. *Erciyes Tıp Dergisi*, 29(2).
- Fiore, D. J. (2009). *Introduction to Educational Administration Standards, Theories, and Practice*. Routledge.
- Franke, R. H., Kaul, J. D. (1978). The Hawthorne Experiments: First Statistical Interpretation. *American Sociological Review*, 43(5).
- Fu, J., Sawang, S., Sun, Y. (2019). Enterprise Social Media Adoption: Its Impact on Social Capital in Work and Job Satisfaction. *Economic and Business Aspects of Sustainability*, 11(16).
- Gafa, İ., Dikmenli, Y. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumu ve İş Yaşamındaki Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1).
- Herzberg, F. (1968). One More Time: How Do You Motivate Employees? *Harvard Business Review*.
- Herzberg, F. (1987). One More Time: How Do You Motivate Employees? *Harvard Business Review*.
- Herzberg, F., Mausner, B., Snyderman, B. B. (1959). *The motivation to work*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Jalagat, J. R. (2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 5(6).
- Kian, T. S., Yusoff, W. F., Rajah, S. (2014). Job Satisfaction and Motivation: What Are The Difference Among These Two? *European Journal of Business and Social Sciences*, 3(2).
- Kollmann, T., Stöckmann, C., Kensbock, J. M., & Peschl, A. (2020). What satisfies younger versus older employees, and why? An aging perspective on equity theory to explain interactive effects

- of employee age, monetary rewards, and task contributions on job satisfaction. *Human Resource Management*, 59(1).
- Kopelman, R. E., Prottas, D. J., & Davis, A. L. (2008). Douglas McGregor's Theory X and Y: Toward a Construct-Valid Measure. *Journal of Managerial Issues*, 20(2).
- Kwok, A. C. (2014). The Evolution of Management Theories: A Literature Review. *Nang Yan Business Journal*, 3(1).
- Lam, S. S. (1995). Quality management and job satisfaction. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 12(4).
- Latham, G. P., Ganagoda, D. B., & Locke, E. A. (2011). Goal-Setting A State Theory, but Related to Traits. T. Chamorro-Premuzic, S. v. Stumm, & A. Furnham içinde, *The Wiley-Blackwell Handbook Of Individual Differences* (s. 579-587). Massachusetts: Wiley-Blackwell.
- Locke, E. A. (1969). What is job satisfaction? *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(4).
- Locke, E. A., & Latham, G. P. (2006). New Directions in Goal-Setting Theory. *Association for Psychological Science*, 15(5).
- Locke, E. A., & Latham, G. P. (2013). *New Developments in Goal Setting and Task Performance*. New York: by Routledge.
- Luthans, F. (1973). *Organizational Behavior*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Maforah, T. (2015). Secondary schools principals and their job satisfaction: A test of Process theories. *Journal of International Education and Leadership*, 5(2).
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4).
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, Publishers.
- McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Van Nostrand Company.
- McClelland, D. C. (1988). *Human Motivation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McClelland, D. C., & Johnson, E. W. (1984). *Learning to Achieve*. Illinois: Scott Foresman and Company.
- McGregor, D. (1960). *The human side of enterprise*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Mevzuat. (2006). *5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5510.pdf>
- Miner, J. B. (2005). *Organizational Behavior I*. New York: M.E. Sharpe, Inc.
- Moore, L. L., Grabsch, D. K., & Rotter, C. (2010). Using Achievement Motivation Theory to Explain Student Participation in a Residential Leadership Learning Community. *Journal of Leadership Education*, 9(2).
- Mullins, L. J. (1985). *Management And Organisational Behaviour*. Essex: Pitman imprint.
- Mullins, L. J. (2005). *Management And Organisational Behaviour*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Newton, R. R. (1980). Theory X? Theory Y? You May Be Theory N. *NASSP Bulletin*, 64(440).
- Ngimbudzi, F. W. (2009). Job Satisfaction Among Secondaryschool Teachers In Tanzania: The Case Of Njombe District. *University of Jyvaskyla*.
- Noland, C. (2014). Teaching Theory X and Theory Y in Organizational Communication. *Communication Teacher*, 28(3).

- Özpehlivan, M. (2018). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri, Yararları ve Sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Pardee, R. L. (1990). *Motivation Theories of Maslow, Herzberg, McGregor & McClelland*.
- Pool, S., & Pool, B. (2007). Measuring organizational commitment and its impact on job satisfaction among executives in a learning organization. *Journal of Management Development*, 26(4).
- Pritchard, R. D. (1969). Equity theory: A review and critique. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(2).
- Sağlam, A. Ç. (2007). Akademisyenlerin İşe Güdülenmesinde "Hijyen" ve "Güdüleme" Faktörlerinin Önemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(13).
- Sattar, A., Khan, S., & Nawaz, A. (2010). Theories of job satisfaction: Global applications & Limitations. *Gomal University Journal of Research*, 26(2).
- Sevimli, F., & İşcan, Ö. F. (2005). Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu. *Ege Academic Review*, 5(1).
- Silah, M. (2002). Sanayi İşletmelerinde Önemli ve Çağdaş Bir Gereksinim: Süreç Danışmanlığı Uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1).
- Simone, S. D. (2015). Expectancy Value Theory: Motivating Healthcare Workers. *American International Journal of Contemporary Research*, 5(2).
- Smith, R. L. (2015). *A Contextual Measure of Achievement Motivation: Significance for Research in Counseling*. Alexandria, Virginia: American Counseling Association.
- Spector, . E. (1985). Measurement of human service staff satisfaction: Development of the Job Satisfaction Survey. *American Journal of Community Psychology*, 13(6).
- Sumanasena, M. L., & Nawastheen, F. M. (2022). Teacher Job Satisfaction: A Review Of The Literature. *Muallim Journal of Social Sciences and Humanities*, 6(4).
- Tanjeen, E. (2013). A study on factors affecting job satisfaction of Telecommunication industries in Bangladesh. *IOSR Journal of Business and Management*, 8(6).
- TDK. (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=i%C5%9F>
- Teck-Hong, T., & Waheed, A. (2011). Herzberg's Motivation-Hygiene Theory And Job Satisfaction In The Malaysian Retail Sector: The Mediating Effect Of Love Of Money. *Asian Academy of Management Journal*, 16(1).
- Tekin, G., & Görgülü, B. (2018). Clayton Alderfer'in Erg Teorisi ve Çalışanların İş Tatmini. *Social Sciences Studies Journal*, 4(17).
- Tekin, Ö. A., Baş, M., & Gökdemir, A. (2016). Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Douglas Mcgregor'un X ve Y Teorilerine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14).
- Thangaswamy, A., & Thiyagaraj, D. (2017). Theoretical Concept Of Job Satisfaction – A Study. *International Journal of Research – Granthaalayah*, 5(6).
- Tunacan, S., & Çetin, C. (2009). Lise Öğretmenlerinin İş Doyumunu Etkileyen Faktörlerin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29.
- Tutuncu, O., & Kozak, M. (2007). An Investigation of Factors Affecting Job Satisfaction. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 8(1).

- TÜİK. (2020). *Hayat Tabloları*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi:
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tabloları-2017-2019-33711>
- Unanue, W., Gomez, M., Cortez, D. A., Oyanedel, J. C., & Mendiburo-Seguel, A. (2017). Revisiting the Link between Job Satisfaction and Life Satisfaction: The Role of Basic Psychological Needs. *Frontiers in Psychology, 8*(680).
- Union, E. (2023). *Eurostat Statistics Explained*. Duration of working life – statistics. Erişim adresi:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Duration_of_working_life_-_statistics#Steady_increase_in_the_expected_duration_of_working_life_in_the_EU
- Veronica, E., & Indradevi, R. (2014). Employee Job Satisfaction Enhances Organizational Commitment. *Indian Journal Of Applied Research, 4*(3).
- Vroom, V. H. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.
- WHO, W. H. (2023). *World Health Statistics*. The Global Health Observatory. Erişim adresi:
[https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-\(years\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/life-expectancy-at-birth-(years))
- Worlu, R. E. (2012). The Validity of Herzberg's Dual-Factor Theory on Job Satisfaction of Political Marketers. *African Research Review, 6*(24).
- Yurtkoru, E. S., Bozkurt, T., Bektaş, F., Ahmed, M. J., & Kola, V. (2017). Application Of Goal Setting Theory. *Press Academia Procedia, 86*(3).
- Ziegler, M., Schmukle, S., Egloff, B., & Bühner, M. (2010). Investigating Measures of Achievement Motivation(s). *Journal of Individual Differences, 31*(1).

Discourses on Salt and Iron: A Study on the State Monopoly in China

Tuz–Demir Söylevi: Çin Devlet Monopolü Üzerine Bir Çalışma

 Mevlan Tanrikut

Ibn Haldun University, Türkiye

mevlan.tanrikut@stu.ihu.edu.tr

Received: 06 May 2023

Accepted: 15 June 2023

Published: 03 July 2023

Abstract: The Reign of Xi Jinping has been characterized as assertive, unapologetic, and autocratic both at home and abroad (So, 2019). His strict control over Chinese companies and cracking down on private high-tech companies have become debated. If we look back economic system of the Chinese Communist Party, we will find that state control of the economy has been the primary trend. One might ask, what are the reasons for the Chinese Communist Party, particularly Xi Jinping's sensitiveness to private business, and where has the idea of state monopoly over the private sector originated? By highlighting the importance of the historical approach, rather than a progressive one, for analyzing the statecraft in contemporary China methodologically, the present paper tries to address this question by examining *the Discourses on Salt and Iron*, a famous classic piece recorded by Huan Kuan of the Han Dynasty (202 BC – 220 AD) and its legacy in successive governments. The first part of the paper focuses on the historical background of the Chinese state monopoly, which aims to show the historical event that led to the implementation of monopolistic economic policies and supportive rational arguments for its continuation. The second part sheds light on the continuation of this policy and illustrates how and why this policy is still alive today. By pondering above all, this study argues that China's main concern in the economy is maintaining the power gap between the authority and private merchants, which is the legacy of traditional Chinese statecraft.

Keywords: China, Iron and Salt, Tradition, State Monopoly

Öz: *Xi Jinping yönetimi, ulusal ve uluslararası düzeyde iddialı, özür dilemeyen ve otokratik olarak nitelendirilmektedir. Çinli şirketler üzerindeki sıkı kontrol ve yüksek teknoloji şirketlerine yönelik baskılar geniş çapta tartışmalara konu olmaktadır. Çin Komünist Partisi'nin ekonomik sistemine bakıldığında da, devlet kontrolünün temel bir eğilim olduğu görülmektedir. Xi'in özel sektöre olan hassasiyetinin nedeni ve özel sektör üzerinde devlet tekeli fikri, sorulabilecek önemli sorulardır. Bu makale, Çağdaş Çin'deki devlet yönetimini ilerici bir metodoloji yerine tarihsel bir yaklaşımla inceleyerek, Tuz ve Demir Üzerine Söylevler adlı ünlü klasik eserin ana fikri ve onun ardışık hükümetlerdeki mirasını analiz ederek bu sorulara cevap aramaktadır. İlk bölüm tarihsel bir perspektifle, tekelci ekonomi politikalarının tarihsel arka planı bu politikayı destekleyici rasyonel*

argümanları göstermeyi odaklanmaktadır. İkinci bölüm ise bu politikanın günümüzde nasıl ve neden hala canlı olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bunları analiz ederek bu çalışma, Çin'in ekonomideki ana endişesinin, geleneksel Çin devlet yönetiminin mirası olan otorite ile özel sektör arasındaki güç farkını korumak olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Tuz ve Demir, Gelenek, Devlet Tekeli

1. Introduction: Looking at the Issue from the Different Angles

The last decade has seen a growing trend towards authoritarianism and centralization of power in China. It seems that under the leadership of Xi Jinping, the Communist Party is heading toward being the ultimate authority in both business and politics. (McGregor, 2019) His assertive and whole-scale autocratic administrative policy has been enforcing almost every sector being in tune with the national strategy of the Chinese Communist Party. Among the main targets of the government in recent years are wealthy tycoons and influential figures. In order to control giant billionaires and prosperous high-tech companies, the Xi Jinping government introduced various discourses such as “adjusting excessive income”, “redistributing the wealth”, and “common prosperity”. Even in 2017, China promulgated National Intelligence Law which made sharing data with the government necessary for all companies(‘China’s New Intelligence Law Codifies Espionage’, 2017). Along with this trend in domestic politics, business, and high-tech sectors, however, there is increasing concern over the future of private entrepreneurs in China. A noteworthy event in this regard that happened in 2021 was a hard strike on Alibaba, the company of e-commerce, retail, and technology. The holding was fined 2 billion pounds and its affiliate, Ant Group, one of the biggest digital payments firms in the world with more than 1 billion users in China, was forced to restructure under China’s new rules for platform companies(‘Is Alibaba’s Fate a Warning to China’s Tech Giants?’, 2021). Oddly enough, Jack Ma, founder of Alibaba Holding, disappeared for almost three months and surprisingly turned from a national icon of success to an “evil capitalist” and a “bloodsucking ghost.” (Yuan, 2020)

Alibaba and Jack Ma are not single cases in this regard. Tencent, a gaming and social media giant, and DiDi Global, a ride-hailing giant also faced similar strict control and regulation by the government. On 8th August 2021, the Chinese Communist Party issued a five-year blueprint for the purpose of reshaping China’s tech industry. In all likelihood, Xi is restructuring the Chinese economy and these are, in fact, a clear warning to the country’s private businessmen that the government does not tolerate the increased power of non-state figures in both the economic and political arena on one hand and revealed the strong desire of the state for wielding absolute power. The main question

here is what is the reason for Xi, correctly the Chinese communist government's sensitiveness to private business, and where this idea originated from?

As to CCP's centralized administrative behavior, people may tend to find the answer by examining the dictatorial approach of communist ideology, Leninist party-state for instance (Pearson, 2020). However, in this paper, I will observe the issue from a historical perspective. Through studying *the Discourses on Salt and Iron*, a famous classic piece, recorded by Huan Kuan of Han Dynasty (202 BC – 220 AD), this paper tries to shed light on China's traditional and ongoing monopolistic views on the domestic economy. By researching *the Discourse* and its effects on successive governments, I will make the argument that the reason for state intervention in business in China lies in the political system based on the strong view of keeping certain power disparity between state and non-state actors on the purpose of maintaining the absolute authority of the government; and this is the legacy of traditional Chinese political and economic thought that shaped by its long historical experience.

In the field of China studies, numerous pieces of research have been done from the perspective of a progressive approach. As Guangbin Yang, professor of political science and dean of the School of International Studies at the Renmin University of China, the vice president of the Chinese Political Science Association and founder of Chinese Political Science and World Politics Studies, and many others such as Lu, Yan, Qin argued this approach failed to understand China phenomenon (Yang, 2021). For example, a common misjudgment based on the progressive approach is an assumption that China's economic prosperity would make China democratic and liberal. However, China is still autocratic and increasingly alienating itself from liberal values despite having the highest number of middle-class in the world. Professor Yang believed that the miscalculation is a sign of inconsistency between the established discipline and the traditional Chinese knowledge system, which is rooted in employing Western practices in China studies (Yang, 2021). By referring to China's 5,000-year, continuous cultural history, another Chinese scholar Qin Yaqing stated that some current Chinese practices could be found in its past tradition. He mentioned the phrase "Strive to build a harmonious world with long peace and common prosperity" voiced by former Chinese president Hu Jintao at the 2005 UN Summit and said this phrase has its origin in Confucian philosophy. He also underlined such a close bond with the past is completely understandable to the Chinese despite it may grotesque to others (Rowman & Littlefield, 2010).

On the other hand, Xi Jinping also attaches great importance to reviving China's past. Since the 18th National Congress of the Communist Party of China, Xi Jinping has frequently reiterated "reviving advance and enrich outstanding traditional Chinese culture". He pointed out "Excellent traditional culture can be said to be the spiritual home of the Chinese nation that can never be separated. The theories of the hundred schools of thought of Chinese masters such as Laozi, Confucius, Mozi, Mencius, and Zhuangzi still have global cultural significance". Regarding the link between China's past and present, Yang also asserted China's 5000-year-old history of civilization remains intact despite the institutional mutations and no country in the world has such powerful historical civilization genes in its political scenario (Yang, 2021). As to the ideology in another study he pointed out that the political ideology in China has more or less remained unaltered in essence (Yang, 2021). With the contribution of recent Chinese scholars, the historical approach has been emerging as an alternative method for China study¹. In broad perspective, not only Chinese scholars, but others such as Huntington, (Huntington, 1997) Toynbee, (Toynbee, 1987) and Philip Kuhn (Kuhn, 2003) Mizoguchi, (Mizoguchi, 2011) Pines (Pines, 2012) also support the idea of continuation in Chinese civilization.

As discussed above, a different method should be applied to China study and the historical approach can be the best alternative since China has unique history and civilization which have been continued without significant foreign ideological intervention. Some may challenge this view by mentioning Marxism and Communism, however, it should not be neglected that communism was localized back to the period of Mao and now it is called "Communism with Chinese characteristics". The conservation of classical Chinese civilization and the Chinese political elites' strong emphasis on the value of tradition underlines the importance of Chinese history, culture, and philosophy for understanding China. Taking these into account, this study tries to explain the reason behind the suppressive policy of the Chinese Communist government under the leadership of Xi Jinping towards powerful merchant elites and key sectors from the perspective of the historical approach. In this regard, this paper examines *The Discourse on Iron and Salt*, a first and foremost comprehensive debate on state monopolism during the early period of the Western Han dynasty, the period developed a political-cultural structure that showed great resilience throughout history (Dingxin Zhao, 2015).

¹ For more studies on this method, see the recent articles published on the journal of *Chinese Political Science Review*.

The following pages of the paper consist of four sections under two parts; the leading section of the first part is about the long-drawn-out Hun-Chinese war which is the historical background and implementation process of state monopolism. This section shows that huge war expenditure is the main event push the government to apply such a policy. By exposing the fierce debate on the continuation or termination of official commercial monopolies, section two explains the rational defense of monopolism. The second part starts with a short tracing of the examples of the continuation of this policy and the final section examines the Chinese Telecommunication sector in order to show how and why state monopoly is still applying to key sectors in China.

2. Legitimization of State Monopoly

2.1. Historical Background

The Western Han dynasty (202 B.C – 9 A.D) was notable for the internal reinforcing of imperial power and external expansion of territory, and for extraordinary development of commerce and economic system. It thus occupies a vitally important place in the political and socio-economic history of China (C.-M. Chang, 1934). As the most powerful neighbor of the dynasty, Huns or *Xiongnu* (匈奴), hugely affected the political and economic policy of the Han. Interestingly scholars mostly conduct research on the military clash between these two big powers, yet how the war deeply changed the economic structure of the Han dynasty is rarely studied. *Discourse on Salt and Iron*, the comprehensive debate left its strong mark on China's economic policy, directly related to the 40-year-long war with the Huns and its consequences.

Huns had always been a big security threat for the Chinese since the Qin dynasty (221 B.C–201 B.C). Its' successor Han dynasty also faced a similar threat. However, different from Qin, the rulers of the Han dynasty had implemented *he qin* (和亲), the marriage alliance, policy Han. However, in the period of Wudi's (汉武帝), *he qin* was rejected by the Han dynasty and decided to fight with the Huns since it neither stopped the Hun attack effectively nor none of the semi-Chinese princes able to sit on the throne of the Hun Empire as the Han side wished.(《史记·卷九十九·刘敬叔孙通列传第三十九》 - 古籍备览 - 国学书苑 - 国学网, n.d.)

However, fighting with Huns was different from fighting against inhabited Chinese warring states because Huns were all cavalrymen and warriors in nature. Deeply considering such advantages of his opponent, Han Wudi brought a great revolution into his military forces. He established 1.2 million cavalrymen, 800,000 infantrymen, and 10.5 million men for logistic support in wars, which cost the Han government 100 billion

cash per year, far beyond the 12 billion annual national revenue (C. Chang, 2007). On top of that, the emperor also resettled more than 1 million Chinese in the newly conquered regions, west of the Yellow River.

Under Wudi's four-decade-long emphatic military campaign, the power of the Huns was destroyed to a large extent. Nonetheless, these successes were achieved at the expense of a series of exploitative economic policies, which put great pressure on the Han economy. In the ninth year of the war, the Han dynasty found itself in a harsh economic crisis; the war is continuing and it still needs big financial support, yet there is no additional income available. Since there were floods and famine in various regions of the country, the economic condition of the peasants was also worse (Pi, 2017), thus, raising the amount of tax cannot be a solution for Han Wudi's urgent and extensive financial desire. In such a problematic situation, the governments' attempt for solving financial sources in 120 B.C. led the country to implement an official monopoly on profitable businesses, salt and iron.

2.2. Realization of State Monopoly

In search of additional income, the emperor decided to run absolute authority on economy and politics. He set his sights on the big merchants and their business, the salt and iron industry which were the important means of subsistence and production for merchants since the Warring States Period (475–221 B.C.) being indispensable commodities for Han society. Emperor adopted the suggestion of his superintendents of agriculture Dongguo Xianyang (东郭咸阳) and Kong Jin (孔仅) and headed the way to government intervention in the economy, the result was the establishment of the state monopoly on salt and iron in 120 B.C. (张传玺, 234).

Iron was in the hand of private businessmen since the Warring States period even if there were heavy restrictions and discrimination against merchants. The Cho and Cheng families of Shu, the Kong clan of Wan, and the Cao-ping family of Lu for instance had ancestors who had been doing iron manufacture in the Warring States period. Iron producers like them were the most powerful manufacturers during the first half of the Han dynasty and that is the reason why they were listed in "biographies of wealthy men" in the *Historical Records* by Sima Qian (Twitchett & K. Fairbank, 2008). Another large-scale, lucrative private sector in that period was salt production. Since raw materials for the salt business were only available in a limited region, anyone who does these businesses easily monopolizes the whole market and makes a huge profit (Twitchett & K. Fairbank, 2008).

Besides finding income resources to finance the war, there was another reason why Wudi decided to crash the merchants. Before the application of the official iron and salt monopoly, merchants were very powerful. To obtain the raw materials and the fuel necessary to process them, it was essential to employ a very large labour force, and, most of their employees were slaves. The merchants trust them and these people therefore, according to the *Discourses on salt and iron*, were not always directly subject to the authority of the state, instead, they listen to the order of the merchant they worked for. Sima Qian's record in "Biographies of wealthy men" may help us to show how big the scale of private business was and how powerful merchants were before the economic state monopoly.

Diao Xian in Qi province did the fish and salt business and employed people from slave backgrounds. This business brought Diao Xian a profit of 20–30 million cash annually. (Sima Qian, 1993) Slaves he hired did business travel around the whole country in luxury carriages. With their wealth and wide network, they were able to consort with governors. They were not only rich and economically independent from the government but had good relationships with officials. So, at that time there was saying that "is it better to have a title in government or work for Diao xian?" Another example recorded on "Biographies of Wealthy Men" was private textile industry in the early period of Han dynasty. It is recoded that the wife of a high official Chang an–shih said to have employed 700 skilled domestic slaves in spinning. When Wudi's "equal supply system" was first initiated, several million bolts of cloth and 5 million bolts of silk were gathered at the capital, which shows the greatness of the private textile business (Twitchett & K. Fairbank, 2008). Furthermore, businessmen like iron and salt manufacturers also invested the profits in the land, thus becoming great landowners with control over large numbers of peasants that it opposed to the interests of the authorities. So, for the emperor Wudi or other advocators of state monopoly, as will be mentioned below, smashing them was for the security of the dynasty given that they are very powerful both economically and socially. However, the step taken by Emperor Wudi shaped relations between private business and the government itself.

When government control on iron and salt businesses was applied, two different methods of regulation were introduced. The practice of government-operated salt business was called private production and official marketing. The government-owned all thirty-four salt manufacturing agencies and recruited a group of salt producers. The state provides them merely with iron pots for boiling salt, but they strictly supervise their production process. After the salt is produced, it cannot be sold casually. It must

be sold to the government, and the government would organize the marketing process (Twitchett & K. Fairbank, 2008).

The practice of state-monopolized iron business is called official production and official marketing. The government set up iron officials in various places, and all links from iron ore mining, smelting, and ironware casting to product sales are all under the government's management. The superintendent of agriculture had direct control over the forty-eight iron manufacturing agencies in the districts where the ore was mined and processes of melted down and recast scrap iron were done by other areas under the control of the local commandery or county administrations. Labor forces included original iron manufacturers, convicts, professional craftsmen, and occasionally government slaves. All production and marketing were done by the state agencies (Twitchett & K. Fairbank, 2008). If anyone violates the process and try to sell on the black market, he or she would forcefully wear a pair of iron sock on the feet, *tai zuozu* (铁左足), as a punishment. Although the various government-run agencies had used the original big salt merchants and iron smelters who were considered to have used some expert insiders, however, since the policy was a monopoly created by the use of political power, the state was the only one without branches or rivals, it excludes the competition, and it inevitably runs counter to the basic rule of the market.

Soon after the policy was implemented, various negative consequences emerged. The price of salt sold by the government has risen a lot. The iron utensils made by official factories were very expensive, but the quality was very poor, and ordinary people were reluctant to buy them. In many places, the situation of wood farming and salt-free food, *mugeng danshi* (木耕淡食), had appeared, that is, people can't afford iron farming tools, so they can only use wood to plow the land; and they can't buy salt so, only able to eat unflavoured vegetables. Therefore, Kong Jin, one of the main designers of the official salt and iron policy, asked the emperor to make corrections. However, Wudi continued state monopolism with his new superintendent of agriculture, Sang Hongyang (桑弘羊).

Sang is as famous as *Discourse on Iron and Salt* in Chinese history. Especially for researchers of Chinese economic history, he is both master and evil. He is the master because he solved the financial crisis of the Han dynasty in a crucial war period. His courage in maintaining an official economic monopoly policy played a vitally important role in defeating the Hun empire and guaranteeing the Han dynasty's security. On the other hand, almost everyone curses him because his policy made Han peasants impoverished, society went back warded as a result of his economic idea that

was incompatible with the natural law of the market. He is always remembered as a systemizer of government monopolism that has been continuing until the present day. In his poetry called Zhilin (志林), Su dongpo (苏东坡), a famous poet in the Song dynasty (960–1279) heavily cursed Sang Hongyang and even criticized great historian Sima Qian for his positive evaluations of him in his masterpiece *the Historical Records* (冯士彦, 2019).

He not only continued official commercial monopoly on iron and salt, but extended the policy to buy and sell local specialty products, and monopolized the entire country's market. Previously, due to the government's demand, local products had been transported to the capital city by merchants, who thus found great opportunities for profit. Sang kicked merchants out of this business as well by introducing two institutions operating in the capital and locals in the period between in 115–110 B.C. One worked in the capital was *pingjun guan* (平均官) "price standardization office" responsible for the standardization of market prices, and the locals were *junshu guan* (均数官), "equal supply office", who handled the purchasing in local regions and transporting and selling. The "equal supply office" took the responsibility for taxes in kind, but these taxes were paid only for local products which were abundant and suitable for export. Government orders locals to sell goods only to the official agencies and offices themselves received and transported the local commodities to the regions where they were in demand. In fact, the establishment of this institution meant that control over the process of whole transportation and circulation was transferred from merchants to the state (Kroll, 1978). *Pingjun* institution, on the other hand, was set up by Sang in 110 B.C. While the *junshu* institutions were established all around the country, *Pingjun* operated mostly in the capital and it was its task that *fix* of market prices. It purchased products in the market when they were cheap and sold them at a fixed price when they became expensive. By introducing this policy, the state managed to transfer the profit of the private sector to the state coffer on the one hand, and on the other hand, it broke the power of the rich merchants and subjected all the people to the state. It is very clear that the aim of this policy did not only increase the government's income but also to repress merchants (Kroll, 1978).

However, Sang Hongyang and Emperor Wudi did not satisfy with controlling the iron and salt industry. Further steps took place in 98 B.C. and a government monopoly in the brewing and selling of liquor was implemented (Twitchett & K. Fairbank, 2008) and soon it extended to another profitable private textile business. When it comes to wine, Sima Qian mentioned very clear calculations in his book; if 1 million cash are invested in the

wine industry it would get 200,000 cash in profit every year. This is equivalent to the annual income of a state with a thousand chariots in the Warring States Period. Under Sang Hongyang's new wine production policy people can make wine by themselves, but all the raw materials needed for winemaking, such as koji, grain, etc., must be purchased from the government. However, after making wine, people can't buy it themselves, instead, they have to sell them all to the government, and the government organizes the marketing (Qiang, 2009). All these financial policies were highly successful in increasing state revenues.

Although these economic measures met the need to finance war expenditure and to consolidate the power of the Han Dynasty at that time, they also brought some inconveniences and difficulties to agricultural production, industries of any size, commerce, and also people's lives. It deprived the local princes and wealthy merchants of their vested interests, which inevitably aroused their strong dissatisfaction and opposition. Therefore, the problems of the state monopolization of salt and iron, and other products became major events in social, political, and economic life at that time. By the end of Wudi's reign, the empire was in a worse situation. Peasant rebellions erupted in many instances and refugees roamed around the country.

2.3. The Debate: Should It Be Continued or Stopped?

In 87 B.C. emperor Wudi died and Sang Hongyang, with his capacity as an imperial counselor, one of the top three positions in the empire, attempted to continue Wudi's financial policies into the next reign despite vehement opposition from merchants, and powerful families and even from the high ranking officials in the palace such as his political rival, regent Huo Guang (霍光), the grandfather of the young emperor Zhaodi (汉昭帝) (王宁, 1992). Huo Guang clashed with Sang's idea of continuing the state intervention economic policy and imperial expansion. Nevertheless, Sang never had an idea to rethink abandoning state monopoly because it was too profitable to be terminated. Huo, therefore, summoned more than 60 Confucian scholars from all corners of the country and supported them against Sang in the Conference on Salt and Iron held in 81 B.C. (Wagner, 2001).

Huan Kuan, a Confucianist senior official during the reign of Emperor Xuandi (74 B.C.–49 B.C.), compiled *Debate* based on the records of this conference. Whether or not to end the state monopoly on salt and iron, breweries also other crucial products, and policies such as "equal supply", "price standardization", unified coinage, and even a series of major issues like, military farming on conquered lands, and border defense,

and war against the Huns were the central topic of the Salt and Iron Conference. This was the first large-scale debate on national policies in ancient Chinese history. Confucian scholars firmly advocated getting rid of state ownership of the salt and iron business, backed privatization, and a return to the laissez-faire policies of the previous period. Here are some important reasons Confucian scholars put forward regarding this issue;

1. With these policies, in reality, the government entered into financial competition with the people. The court should not do it, should return the benefits to the people instead (桐生, 2015).
2. The iron produced by the government has uniform specifications, low quality, and high price and is not suitable for farmers. Iron officials often did not work in salt and iron shops thus people could not buy iron equipment on time that which negatively affected agricultural production, and it caused the farmlands to be barren and people doomed to live in poverty (桐生, 2015).
3. Due to the high price and poor quality of the salt and iron products, some citizens had to use wood to cultivate and eat salt-free meals. During the implementation of “equal supply” and “price standardization” policies, officials forcefully controlled the whole marketing process of local products, which led to a soar in the price nationwide. The result was that the poor became poorer and the rich became richer. It did not bring the benefits of balanced work and equal distribution as the court had expected.
4. The salt and iron monopoly and successive state intervention policies supported the Han dynasty’s expedition against the four barbarians², which affected the basic lives of the people. The citizens suffered from military service and heavy corvee, and the soldiers on the border struggled to defend the garrisons. It could not see what kind of benefits state monopoly on salt and iron brought to people (桐生, 2015).

Sang Hongyang and others adhere to the salt and iron monopoly policy. Their defense were;

1. The state monopoly on salt and iron business is an economic policy adopted by the court to solve the cost of conquering the Huns. If it is abolished, it will result in insufficient border military spending... and owing to the state monopolies, even if Han armies made expeditions east and west, expenditures were well provided for without increasing the taxes (桐生, 2015).

² Four barbarians in Chinese history refers to non-Han Chinese nations around China. For some study about the topic, look at (Ge, 2018)

2. Privatization of salt and iron provides the economic foundation for the rebellion of the princes, promotes the expansion of powerful families and the uniting of evil forces, causes illegal profiteers to monopolize the market, and would form the situation of “one family that harm hundreds of families” (桐生, 2015).
3. The implementation of “equal supply” and “price standardization” are all for the sake of equality and convenience for the people, and they originated from the purpose of enriching the people and country (桐生, 2015).
4. Economic policies such as the national monopoly of salt and iron have greatly opened up the wealth of the mountains and rivers in the country, making various goods more abundant. The imperial government is adequately funded, people are no longer in poverty, and agriculture is fundamentally benefiting from industry and commerce, up and down all are very rich (桐生, 2015).
5. Externally, the strength of the enemy states can be weakened by obtaining their assets through trade (桐生, 2015).

Sang and the other government representatives who participated in the *debate* showed no respect for Confucianist scholars. They openly degraded them and rejected their ideals policy as impractical for reality on the ground (桐生, 2015). They even described Confucius not only as a failed politician, but also stubborn, greedy, stupid, and shameless person that doggedly lobbied for his political ideas.³

Sang Hongyang and other representatives of the government overwhelmingly won the debate (Wan, 2012). However, in 80 B.C., Sang was exterminated with his whole family due to his involvement in the coup against the emperor and Huo Guang (班固, 2004). Ironically enough, Sang’s policies were continued by Huo, one who vehemently supported the Confucianist team against Sang during *the Debate*. State monopoly on various products and relevant policies that were implemented during the Wudi’s period continued except for three years from 44 B.C to 41 B.C. (Twitchett & K. Fairbank, 2008). This time Han government introduced a new interventionist policy again. In the years between 57 –54 B.C., they built storehouses called “ever-level granaries”, *Changping cang* (常平仓). The function of these storehouses was to buy grain when it was cheap and selling when it became expensive. In some cases, storehouses brought benefits to the

³ (桐生, 2015, pp. 560–561) On the Discourse on Iron and Salt, two sides have many counter arguments. However, this paper only mentioned the discussions on directly related to the official economic monopoly. Another hot debate on whether war against Huns were necessary is also not appears in this paper. Those interested can take a look at *the Discourse* itself.

people by controlling grain prices at a certain rate, but of course, it made a huge profit for the dynasty (Pan et al., 1950).

In 10 A.D, the Han dynasty under the Wang Mang (45 B.C – 23 A.D) went far beyond Sang hongyang and Huo Guang. They monopolized the business of salt, iron, liquor, the natural products of land and water, and copper mining, together with controls on prices and financial transactions. price standardization offices, which existed in the capital Chang-an, were set up in Luo-yang, Lin-zi, Han-dan, Wan, and Cheng-du. They again did the same thing bought unsold products very cheaply and sold them when prices were too high. They continued to beat down the private business by introducing different measures. For instance, the government lent money to the people free of interest for funerals and festivals, but at a 10% rate if they do business (Twitchett & K. Fairbank, 2008). In the reigns of Chang Di (76–78 A.D.) and Hui Di (89–105 A.D.), the same policy applied but never on such a large scale as in the early period of the Han dynasty. Also, for some period state control over the economy was changed the form that the monopoly of the central government transformed into local monopolization. These ups and downs in state monopolization showed that from the reign of Wu-di onward the government had an unstable relationship with the powerful families and great merchants (Twitchett & K. Fairbank, 2008).

3. Legacy

The monopolistic economic policies originated by the Han government had a considerable effect on the development of the economic model of successive Chinese dynasties. Due to the iron ore being outspread and easily- mined, it had never again been monopolized by the governments. Salt business, however, continuously existed as state-owned business because it was a reliable source of government income as a vital commodity for people's daily life. Furthermore, maintaining state control of crucial sectors contributes to state security by preventing the emergence of powerful individuals. furthermore, centralized characters of Chinese dynasties always giving close and thoughtful attention to increasing the power of central government and curbing the ability of non – state actors. So, official control of lucrative business sectors continued in different forms in subsequent periods. In pursuance of revealing the effects of the Han dynasty's legacy on later governments, this section very briefly mentions state monopoly over key sectors until the first half of the last century. The following section will mainly discuss the period of the Chinese Communist government.

Every major dynasty from the late Tang (618–907) period onward created sophisticated methods for taxing or monopolizing the salt sector and other profitable business (Twitchett & K. Fairbank, 2008). When drinking tea became a widespread custom since Tang Dynasty, the government again turned tea into a material purchased only by the government. Vinegar is also inseparable for eating and cooking in China. During the period of Song Dynasty (960–1279), Wang Anshi, another famous politician and reformist, revived the policy of controlling commerce that vinegar was included in the scope of state monopoly. Tea had become the main export product from the 10th century onward due to increasing demand for tea in East Asia and both Song and its successor Yuan dynasty (1279–1368) prohibited private trading of tea (Po, 2018). Tea smugglers, according to official decrees, could be heavily punished which included the death penalty (Fu, 1993). In the Qing dynasty (1636–1912), salt, copper, and silver mining for coinage were also controlled by the state. This period saw another growth in salt consumption the Qing government had increasingly strengthened the control of the circulation of the salt industry by adopting a circulation system that combines monopoly operating privileges with monopoly market segmentation (鲁子健, 1992). Other money-making businesses were also among their target from time to time. For example, pottery kilns and silk productions were brought under official supervision and the procedure of state licensing was applied (Feuerwerke, 1998).

For the republican era (1912–1949), it is hard to mention the existence of strong state interventions in the business, or state suppression of the merchants as it was a period of chaos. The whole of China heavily suffered from the military clash between the warlords, the anti-Japanese war and the war between the Communist and Nationalist Party. However, we know that private entrepreneurs such as Song Ziwen (宋子文), a Harvard and Columbia University alumni gained the opportunity to be a powerful businessman and became economic minister of the Republic of China.

3.1. Can a Tiger Change Its Stripes?

Since the Chinese Communist Party came to power, especially during the period between the 1950s– 1970s, state monopoly over the various sector reached an unprecedented level due to the main character of the communist system that was imported from the Soviet Union on the one hand, and traditional monopolistic tendency on the other. The government monopoly was established in both the industrial and agricultural sectors through state-owned companies which were called production units and it expanded from urban to rural areas, and from production to consumption in 1953 (an gang, 2012). The main feature of them was state-owned and state-operated and land, food,

commodities, and labor were all controlled by the state (an gang, 2012). There were 10,533 companies subordinate to various departments of the Central Committee in 1965, while no single private company was allowed to operate (an gang, 2012). The 1980s was the turning point for China both politically and economically. The government allowed various sectors to be owned by private entrepreneurs over time. However, key sectors such as construction, oil, aviation, railway, electricity, telecommunication, etc., still remained under state control. Still, today, since the resource allocation mechanisms are in the hands of the state, state-owned enterprises get more privileges. The allocation of government subsidies, for example, only increased from 5% in 1998 to 15% in 2013 for private companies; however, the percentage for state-owned firms was witnessed from 15% to 45% in the same period (Harrison et al., 2019). Moreover, private enterprises find it difficult to access vital resources and licenses (Lu et al., 2013).

Changes in social and technological fields in different periods bring changes in the consuming habits of people. Parallel to this, the products considered to be indispensable for daily life also constantly show differences. While grains were the most needed material until the end of the Cultural Revolution in China, the 1980s onwards, the energy and service sector, most prominently oil and gas, transportation, electricity, telecommunication, and potentially, automobiles emerged as key sectors thanks to the booming of mass production and dramatic development of telecommunication. This shift turned these businesses into key sectors in terms of both economic and strategic ways and the government realized an absolute state monopoly over them (Hubbard, 2016). In today's world, which is defined as the digital era, service sectors such as the internet, telecommunication, and e-commerce have become an integral part of our daily life and conspicuously, the state monopoly in China has kept up with these changes. Despite state monopoly exists in various sectors such as oil, gas, railroad, aviation, telecommunication, banking, media, etc., this section particularly takes the Chinese telecommunication sector as an example of the living phenomenon of official monopoly on key sectors present-day China. It starts with a brief development path of the Chinese telecommunication industry and continues with the type of the three dominant telecommunication companies and their business scale.

3.2. Historical Account of the Telecommunication Sector in China

The history of Chinese telecommunication dates to the Post and Telecommunications Departments in the 1950s. Being companies in a pure Soviet-style communist state, they were born as state-owned enterprises. The management system adopted to these two departments was "unified leadership and separate management". The formation of a

highly centralized planned economic system has concentrated the actual management authority of the entire telecommunications industry in the central government. The Ministry of Posts and Telecommunications even difficult to participate in the decision-making of important issues such as telecommunications investment and tariff pricing in the post and telecommunications industry (陈亮, 2010). Model of each department was official planning, official investing, and official marketing.

Even if there was a rapid development in the scale of infrastructure during the period from 1980 to 1994 compared to the years 1950–1980, however, management model remained the same (Liang, 2010) and the quality of the service was poor. The whole communication business was under the monopoly of the Post and Telecommunications Department (Loo, 2004) that specialist strongly expressed their dissatisfaction with its inefficiency and monopolistic behavior. Aiming at accelerating the development of the communications industry the China Institute of Electronics, China Communications Industry Association, and China Electronics News jointly held a seminar in June 1992. Most of the main participants were asked to break the monopoly, introduce a competition mechanism, and open the communication market and give full play to the capabilities of the private network. Very soon, they jointly submitted a formal request report to the State Council for the formation of another telecommunication company, China Unicom. As to the joint report, the Ministry of Posts and Telecommunications (MPT) strongly opposed it. They pointed out that the sector is related to the national economy, sovereignty, and security and also relates to people's livelihood (张宇燕, 1995).

Although the request rejects by MPT, vice Premier Zou Jiahua and Zhou Rongji supported the joint report and officially permitted the foundation of another operator in December 1993. However, at another meeting in April of next year, Premier Zou underlined that only the Department of Posts and Telecommunications and China Unicom are authorized by the state to operate telecommunications business. Other private networks can participate in China Unicom, but cannot establish an independent communication company. He also added that anti-monopoly in the telecommunications industry will carry out step by step, and it is by no means free competition that the state would not intervene. The meeting also agreed that China Unicom will be affiliated with the State Economic and Trade Commission (张宇燕, 1995).

In fact, the establishment of China Unicom did not bring any change in state monopoly. If it is necessary to speak of a change, official investment, and official marketing turned into mixed investment and official marketing, and a division of duties was made between

three state-owned companies. In other words, Chinese Unicom took over some services, such as renovating the dedicated communication networks of the Ministry of Railways and the Ministry of Electric Power, providing long-distance telephone services to the society, and operating wireless communication, etc (张宇燕, 1995). It is true that competition and division of services boosted the efficiency and quality of the service but, now China has three state-owned telecommunication companies.

In 1998~2004, a few more operators were involved in the telecommunications sector. Actually, in 1998, the National People's Congress passed a resolution to decompose the former China Telecommunication Department into China Telecom, China Mobile, Guoxin Paging, and China Satellite Communications. At the same time, the Ministry of Information Industry also adopted a series of policies to strengthen support for China Unicom; for instance, Paging merged into China Unicom, Unicom was granted the right to operate the CDMA network, injecting Railcom's business into China Unicom, allowing Unicom to provide low-cost services, etc. In addition, Jitong, China Netcom, and Railcom have successively entered the telecommunications market (陈亮, 2010). By 2000, the telecommunications market was in a state of competition. Nonetheless, there was a huge gap in market share between China Telecommunication and the rest; statistics of 2000 show that China Telecommunication alone controlled 99.7% share of local calls, 97% of long-distance calls, 65% of IP telephony and 98% of the Internet; and remained share was left to the rest operators (陈亮, 2010). The situation of China's Telecommunication dominance has not been substantially improved.

The period between 2004–2009 was the turning point of the Chinese telecommunication sector. Dramatic development in mobile telecommunication changed the status quo. China Mobile and China Unicom witnessed an astonishing increase in market share that in 2006 and 2007, they both enjoyed over 20% increase each year. Former hegemon China Telecommunication started to lose its market share to the newly emerged two. Very quickly, since 2008, the dominant position of China Telecommunication was replaced by China Mobile. This time government intervened in the situation again. In May 2008, The Ministry of Industry and Information Technology, the National Development and Reform Commission, and the Ministry of Finance jointly issued an announcement on deepening the reform of the telecommunications system. The announcement approved the “five-in-three” reorganization model. The specific reorganization model is: China Telecommunication acquires China Unicom's CDMA network, China Unicom merges with China Netcom, China Satcom's basic

telecommunications business is merged into China Telecommunication and China Railcom is incorporated into China Mobile (蔡君, 2008).

The reorganization resulted in the realization of the domination of the Chinese telecommunications market by three giant state-controlled enterprises, China Telecommunication, China Unicom, and China Mobile through consensus. Here let's look at these companies' property type and scale of business to understand the sector's total revenue and ownership.

3.3. Property Type and Business Scale

Except control China's domestic telecommunication market, all these three giants operate overseas as participant companies in China's Belt and Road Initiative. However, since the target of this study is the domestic market, companies' foreign business will not be considered. In order to illustrate state and enterprise relations in modern-day China, this part briefly looks at the size of the market and the government's influence on these companies either economically or politically. Let's start with China Mobile.

China Mobile is a Chinese state-owned company and the world's biggest mobile network operator with 946.375 million subscribed households as of 2020 (中国移动5G用户净增1386万户 达8405.7万户_通信世界网, n.d.) and 500 thousand employees since 2019 (中国移动通信集团有限公司介绍_中国移动通信, n.d.). It is the commercial name of China Mobile Limited (中国移动有限公司) and China Mobile Communications Group Co., Ltd. (中国移动通信集团有限公司). In December 2017, the company underwent a corporate restructuring. The type of enterprise was changed from an enterprise owned by the whole people to a wholly state-owned company (中国移动通信集团有限公司介绍_中国移动通信, n.d.). It operates in mainland China and Hong Kong and mainly provides mobile voice and multimedia services such as fixed-line telephony, Mobile telephony, broadband internet, digital television, and Internet television. Since 2010, China Mobile controls 70% of the domestic mobile services market share and as of June 2021, its total operating revenue stood at RMB 443,647 billion (China Mobile Limited, 2021), about \$69,756 billion according to 2022 currency rate (*China Dimension*, n.d.). The most recent updated overview on the company's official page shows that China Mobile's more than 72.72% of its shares are owned by its state-owned parent company China Mobile Communications Corp and the remaining approximately 27.28% was held by public investors (*China Mobile Limited – About China Mobile > Overview*, n.d.).

As for China Unicom, it is the central state-owned company that offers services including cellular, paging, long distance, data, and the Internet to government bodies, military organizations, various industries, and the general public. As a major shareholder, the State-owned Assets Supervision and Administration Commission of the State Council owns 98.45% of the total share (‘中国联通’, 2022). According to the statement on its official page, the company describes itself as “a provider of basic communication services to support the Party”. Besides, “China Unicom has adhered to political building to lead its efforts in thorough implementation of the decisions and deployments of the CPC Central Committee” in recent years. The company also contributes to optimizing and enhancing state-owned capital in the telecommunication sector.

The company holds large amounts of consumers and huge profits. By the end of 2021, China Unicom reported about 460 million subscriptions (*China Unicom (Hong Kong) Limited*, n.d.). According to data released by China Unicom's financial report, the number of its employees in 2020 was 242,121. (C114通信网, 2021) Data provided by *Statista* shows that in 2020, it generated a revenue of approximately RMB303.84 billion, about \$48 billion (*China Unicom*, n.d.). Regarding its future development strategy and its main responsibilities, China Unicom positioned itself to “make a full endeavor on the track toward the digital economy, with “Big Connectivity, Big Computing, Big Data, Big Application, and Big Security.” (集团介绍, n.d.) This shows that the company is playing a pivotal role in accomplishing national missions for building a new digital base for economic and social development as stated on its official page (集团介绍, n.d.).

As to China Telecommunication Group Co. Ltd., another behemoth in the Chinese telecommunication market, it is a central enterprise funded and established by the Chinese state alone. On April 1995, the central government decided to implement the operation mode of the Post and Telecommunications Department. On the basis of the General Administration of Telecommunications of the Ministry of Posts and Telecommunications, the establishment of China Telecommunication was approved. Under various reforms and reorganization by the state, the company has become a super-large communications operation enterprise in China.

The company mainly engaged in comprehensive information services such as mobile communications, Internet access and applications, fixed telephone, satellite communications, and ICT integration with its 400,000 employees (*中国电信集团有限公司 China Telecom*, n.d.). As it was mentioned above after the previous reforms in the telecommunications industry in China, a large number of industries unrelated to the

operation of communication networks were assigned to China Telecom by the Department of Posts and Telecommunications (陈亮, 2010). In order to improve the operating level and efficiency, China Telecom was stripped and reorganized these industries, and on this basis, provincial telecommunications companies were established ('中国电信', 2022). The background and the course of development reveal that the company was founded, organized, and operated by the Chinese government. When it comes to its scale of business, China Telecom has total revenue of 393.6 billion yuan, about \$62 billion according to data from May 2021 (财务分析专业研究机构, 2021) and as of November 2021, the company's subscribers had reached 618 million in the service area of mobile, wireline broadband, and access lines (*China Telecom Corporation Limited - Company > Overview*, n.d.).

By evaluating the developments and reforms of the Chinese telecommunication market since the establishment of this sector in China, and operators' property ownership and scale of the business on the ground, it is possible to notice a few features as follows; 1) the reforms mainly aimed at not privatizing the sector but improve service quality, enhancing compatibility with foreign operators and responding to new demands; 2) reforms were realized not as a response to market demand, but as a result of the state's need and strategy; 3) operators that were later included in this sector have emerged as a result of the consensus with the state; 4) services and market share among the three always balanced through negotiation, not through competition; 5) the market is astonishingly big in terms of both revenue and employees; 6) the state did not compromise on official controlling, guiding, regulating and marketing. That is to say, since it is a strategically important and very profitable sector, it has been kept under the monopoly of the state from the beginning.

4. Different Period, Same Concern

It is not difficult to find for someone familiar with Chinese history that Chinese dynasties rarely distribute power and always give priority to centralized authority, which is very different from European empires that share powers with the church and kings. As we have seen today, modern China is also no exception. In Chinese political history, intolerance and high sensitivity toward non-government actors are consistent phenomena. As discussed above, the economic mentality of keeping lucrative sectors under state control has remained as a main trend since the Han period. As to this situation, one might naturally ask why and how the economic policy shaped 2000 years ago still has a strong influence. During the Salt and Iron Conference, the political the ramification of letting private businessmen be powerful was mainly discussed by the

Legalist statesmen. It was regarded as a political issue and the main concern lies in the centralized political system and statecraft shaped by the consensus between Confucian and Legalist administrative philosophy. Legalist statecraft attaches great importance to weakening the power of the people vis-à-vis the state as it sees the state-citizen relations as zero-sum games. This is very clearly stated in *the Book of Lord Shang*, one of the key classics of Legalist governing philosophy (Yuri Pine, 2019). Since the Legalist-Confucianist hybrid centralized administrative method dominated imperial China, as an indispensable part of it, state monopoly in key sectors lasts until the end of the Qing dynasty.⁴ However, the end of the imperial age couldn't be able to make a fundamental change in the administrative culture of China. When The People's Republic of China was established, it inherited the centralized nature and many administrative methods of imperial China by mixing them with the Communist method under the leadership of Mao Zedong. Thus, as to Communism in China, it is better to say Communism Sinicized rather than China becoming a communist state. State monopoly on the economy is a political issue and it would only change when a fundamental political revolution happened in order to change the centralized political system that originated from and developed through imperial China. As loudly claimed by Chinese scholars, historical experience played crucial and decisive in Chinese political culture and that is the reason why governing method of imperial China can be effective and alive despite a long gap of 2000 years.

Another important question could be what is the main reason for the government's concern over private sectors? Since economic power is the root of political power as St. Simon put forward by analyzing of the French Revolution (Neumann, 1950), for authoritative governments it is necessary to curtail the economic power of non-state actors. Of course, it doesn't mean that the state should prevent individuals to accumulate wealth. Even though China has had a centralized political tradition from the beginning, there is no evidence of banning private entrepreneurship in Chinese history except during the Mao period. Thus, curtailing economic power is the meaning of keeping a satisfied gap between the economic power of the state and individuals and it is crucial to understand that "the satisfied gap" should be enough for the state to exercise absolute superiority over merchants. State-person economic relation in present-day China proves this too; the state allows non-state actors to get rich by

⁴ This paper also underlines that state monopoly in economy shows different in different period. Mostly, it depended on the power of the central authority. During the period of unification, the state monopoly implemented when the authority saw it necessary. However, when there were several coexisted, it made central government weak, which made state monopoly difficult as well. See (Wang, 2017)

developing their own private business, however, “regulate” them if the state believes their power reached the level to compete with the state and pose threat to its superiority. Therefore, it would be more reasonable to read the case of Jack Ma and other tech giants from this perspective. The government has realized that if these companies would not “regulated” they could quickly become very powerful private enterprises that would parallel the party. This is a sign that there is a limit in the Chinese domestic market for private companies on how much power they can possess.

Controlling profitable and strategic sectors is essential for the state to maintain the “gap” mentioned above. These sectors show differences at different times. While they were salt and iron in the Han dynasty, tea in the Ming period, and energy in the recent past, the telecommunication industry is crucial in modern China thanks to the rapid development of the digital sector and full-scale integration trend between human society and the virtual world. It goes without saying how intertwined we are with the internet and telecommunication. Almost every sector and every individual highly depends on this sector and allocates a certain amount of fixed expenditure to this service on monthly bases so that it has maintained sustained prosperity and development. As to China, the profit is incredibly big due to its huge population. By the end of 2020 for example, China had over 989 million internet users, representing 20% of the globe (cycles & Text, n.d.). Thanks to these advantages, China made about \$214 billion in revenue in 2020 from telecommunication services and according to the China Academy of Information and Communication Technology, the digital economy accounted for 38.6% of Chinese GDP in 2020.⁵ Apart from huge economic profit, as a massive data collector, this sector is extremely important for the AI industry, a strategically crucial sector today.

As for the logic behind the official monopoly on salt and iron during the Han dynasty and the state control over modern China's telecommunications sector, it is possible to say that the idea of creating absolute domination of the state over powerful businessmen and key sectors is the main reason. As Sang Hongyang defends the official marketing of iron and state by saying “privatization of salt and iron provides the economic foundation for the rebellion of the princes, promotes the expansion of powerful families and the uniting of evil forces, causes illegal profiteers to monopolize the market”, from the perspective of the government with centralized authoritarian characteristics such as current day China, allowing non-state actors, whatever they are merchants or public figures, acquiring too much power put the authority under the risk. In light of this reality,

⁵ 中国信息通信研究院, ‘中国数字经济发展白皮书’, April 2021, 6, 11.

it is clear that the telecommunication sector is extremely lucrative, huge, strategically crucial, and has incredible numbers of workers that can be compared to iron and salt in the Han period, in monetary value, large personnel capacity, and strategic importance. Rather than examining modern China's official monopolistic behavior on crucial and lucrative sectors from the philosophy of communism and governing method of the Leninist party state, this study argues that examining it from the traditional administrative method of Chinese politics may provide broad and deep insights into this phenomenon.

5. Conclusion

Dealing with the subject of state intervention in business in China necessitates understanding the state's concern for non-state actors. The centralized political system that formed from Chinese historical experience believes absolute authority of the government is the key to state security and longevity. Therefore, powerful individuals or groups are mostly seen as a potential threat to the ultimate superiority of the government. As the first comprehensive and long discussion about economy and politics in Chinese history, *the Discourse on the Salt and Iron* systematically explained the importance of the state monopoly over the crucial sector and its contribution to the vital interest and security of the state. *the Discourse* can also be a very important explanation of relations between power and money, merchants and bureaucrats that it shed light on understanding the importance of maintaining power disparity between businessmen and authority in the context of state security.

As it was mentioned above, the state control over lucrative businesses hugely affected subsequent dynasties they took different sectors under state control at different times. It seems that such political tradition is very deeply rooted in the Chinese style of governance that authority could not tolerate domestic peer competitors in any area. The reformist Sang's linking the privatization of salt and iron to the revolt of princes and the expansion of powerful families to the unification of evil forces is very important to understand this sensitivity. What is more, CCP vice premier Zou Jiahua's emphasis on state control over the Chinese telecommunication sector illuminates Chinese policymakers' position on the economic model of China. Finally, undisputed state control over the telecommunication sector today and Xi Jinping's regulation or crackdown on high-tech and e-commerce behemoths manifested of this long traditional concern. Introduced laws and regulations such as "anti-monopoly law", "adjusting excessive income", "redistributing the wealth", "common prosperity" etc are just euphemisms for downsizing the power of tycoons and taking key sectors under state control.

As to the importance of the historical approach in analyzing contemporary Chinese statecraft, it is unwise to argue all Chinese policy behaviors are based on Chinese historical experiences and thoughts or it is impossible to say that there is unchanging Chinese traditional political culture that is rooted in the past. However, the effects of the Chinese traditional mentality on present-day policies should not neglect. It, at least, helps us see the whole picture or provide another angle to examine the issue.

References

- An Gang, H. (2012). *The Political and Economic History of China (1949-1976)*. Enrich Professional Publishing.
- Brantly Womack (Ed.). (2010). *China's Rise in Historical Perspective*. Rowman & Littlefield.
<https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/chinas-rise-in-historical-perspective/>
- C114通信网. (2021). 从大量真实数据入手, 评析中国联通的员工薪酬待遇.
<https://finance.sina.com.cn/tech/2021-04-13/doc-ikmxzfmk6484481.shtml>
- Chang, C. (2007). *The Rise of the Chinese Empire: Nation, state, & imperialism in early China, ca. 1600 BC-AD 8* (Vol. 1). University of Michigan Press.
- Chang, C. M. (1934). The Genesis and Meaning of Huan K'uan's Discourses on Salt and Iron. *Chinese Soc. & Pol. Sci. Rev.*, 18, 1.
- China Dimension*. (n.d.). Retrieved 25 January 2022, from https://www.hkex.com.hk/Market-Data/Statistics/Consolidated-Reports/China-Dimension?sc_lang=en
- China Mobile Limited. (2021). *China Mobile INTERIM REPORT 2021*.
<https://www.chinamobileltd.com/en/ir/reports/ir2021.pdf>
- China Mobile Limited—About China Mobile > Overview*. (n.d.). Retrieved 27 January 2022, from <https://www.chinamobileltd.com/en/about/overview.php>
- China Telecom Corporation Limited—Company > Overview*. (n.d.). Retrieved 27 January 2022, from https://www.chinatelecom-h.com/en/company/company_overview.php
- China Unicom (Hong Kong) Limited*. (n.d.). Retrieved 27 January 2022, from <https://www.chinaunicom.com.hk/en/ir/operating.php>
- China Unicom: Revenue 2020*. (n.d.). Statista. Retrieved 27 January 2022, from <https://www.statista.com/statistics/276650/revenue-of-china-unicom/>
- China's new intelligence law codifies espionage. (2017). *Emerald Expert Briefings, oxan-db(oxan-db)*. <https://doi.org/10.1108/OXAN-DB223908>
- Cycles, T. text provides general information S. assumes no liability for the information given being complete or correct D. to varying update, & Text, S. C. D. M. up-to-D. D. T. R. in the. (n.d.). *Topic: Telecommunications industry in China*. Statista. Retrieved 25 January 2022, from <https://www.statista.com/topics/6577/telecommunications-industry-in-china/>
- Feuerwerke, A. (1998). Doing Business in China over Three Centuries. *Chinese Studies in History*, 31(3-4), 16-34. <https://doi.org/10.2753/CSH0009-463331030416>

- Fu, Z. (1993). *Autocratic tradition and Chinese politics*. Cambridge University Press.
- Ge, Z. (2018). Ethnicity: Including the “Four Barbarians” in “China”? In *What Is China?* (pp. 64–94). Harvard University Press.
- Harrison, A., Meyer, M., Wang, P., Zhao, L., & Zhao, M. (2019). *Can a tiger change its stripes? Reform of Chinese state-owned enterprises in the penumbra of the state*. National Bureau of Economic Research.
- Hubbard, P. (2016). Where have China’s state monopolies gone? *China Economic Journal*, 9(1), 75–99. <https://doi.org/10.1080/17538963.2016.1138695>
- Huntington, S. P. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Penguin Books India.
- Is Alibaba’s fate a warning to China’s tech giants? (2021). *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/business-56741551>
- Kroll, J. L. (1978). Toward a study of the economic views of Sang Hung-yang. *Early China*, 4, 11–18.
- Kuhn, P. A. (2003). *Origins of the Modern Chinese State*. Stanford University Press.
- Liang, C. (2010). The Evolution of China’s Telecommunications Institution: 1949~ 2009. *Reform*.
- Loo, B. P. (2004). Telecommunications reforms in China: Towards an analytical framework. *Telecommunications Policy*, 28(9–10), 697–714.
- Lu, Y., Au, K., Peng, M. W., & Xu, E. (2013). Strategic management in private and family businesses. *Asia Pacific Journal of Management*, 30(3), 633–639.
- McGregor, R. (2019, July 25). How the state runs business in China. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/25/china-business-xi-jinping-communist-party-state-private-enterprise-huawei>
- Mizoguchi, Y. (2011). *China as a method*. Translated by Sun Junyue.
- Neumann, F. L. (1950). Approaches to the study of political power. *Political Science Quarterly*, 65(2), 161–180.
- Pan, K., Swann, N. L., & Ssu-ma, C. (1950). *Food & money in ancient China*.
- Pearson, M. (2020). *China’s Enduring Leninist Toolkit: Perspectives on CCP Organization and Ideology* (SSRN Scholarly Paper ID 3770364). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3770364>
- Pi, L. (2017). *The Items of Discourse on Salt and Iron: Research Regarding the Primary Factors That Destroyed the Ecological Environment*.
- Pines, Y. (2012). The everlasting empire. In *The Everlasting Empire*. Princeton University Press.
- Po, R. C. (2018). Tea, porcelain, and silk: Chinese exports to the West in the early modern period. In *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*.
- Qiang, W. (2009). Wine Culture in Han Dynasty Revealed in Han Gravings [J]. *Culinary Science Journal of Yangzhou University*, 1.
- Sima Qian. (1993). *Records of the Grand Historian of China: Han Dynasty II* (Burton Watson, Trans.; 3rd ed., Vol. 2). Columbia University Press.
- So, A. Y. (2019). The rise of authoritarianism in China in the early 21st century. *International Review of Modern Sociology*, 45(1), 49.

- Toynbee, A. J. (1987). *A Study of History: Volume I: Abridgement of Volumes I–VI* (Vol. 1). Oxford Paperbacks.
- Twitchett, D., & K. Fairbank, J. (Eds.). (2008). *The Cambridge History of China, Vol. 1_ The Ch'in and Han Empires, 221 BC–AD 220*. The Cambridge University Press.
- Wagner, D. B. (2001). *The state and the iron industry in Han China* (Vol. 44). NIAS Press.
- Wan, M. (2012). Discourses on Salt and Iron: A First Century BC Chinese Debate over the Political Economy of Empire. *Journal of Chinese Political Science*, 17(2), 143–163.
- Wang, F.-L. (2017). *The China order: Centralia, world empire, and the nature of Chinese power*. Suny Press.
- Yang, G. (2021a). The Political Development of Contemporary China from the Perspective of Historical Political Science. *Chinese Political Science Review*, 6(4), 598–620.
- Yang, G. (2021b). The Paradigm Shift of Political Science from Being “Change-oriented” to “Governance-oriented:” A Perspective on History of Political Science. *Chinese Political Science Review*, 6(4), 506–545. <https://doi.org/10.1007/s41111-021-00188-z>
- Yuan, L. (2020). Why China Turned Against Jack Ma. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/12/24/technology/china-jack-ma-alibaba.html>
- Yuri Pine. (2019). *The Book of Lord Shang: Apologetics of State Power in Early China*. Columbia University Press.
- Zhao, D. (2015). *The Confucian–Legalist State: A New Theory of Chinese History: A New Theory of Chinese History*. Oxford University Press.
- 中国信息通信研究院. (2021). *中国数字经济发展白皮书*.
- 中国电信. (2022). In *维基百科, 自由的百科全书*. <https://zh.wikipedia.org/w/index.php?title=%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E7%94%B5%E4%BF%A1&oldid=69829956>
- 中国电信集团有限公司 *CHINA TELECOM*. (n.d.). Retrieved 27 January 2022, from <http://www.chinatelecom.com.cn/corp/01/>
- 中国移动5G用户净增1386万户 达8405.7万户_通信世界网. (n.d.). Retrieved 25 January 2022, from <http://www.cww.net.cn/article?id=474716>
- 中国移动通信集团有限公司介绍_中国移动通信. (n.d.). Retrieved 25 January 2022, from http://www.10086.cn/aboutus/culture/intro/index/index_detail_1452.html
- 中国联通. (2022). In *维基百科, 自由的百科全书*. <https://zh.wikipedia.org/w/index.php?title=%E4%B8%AD%E5%9B%BD%E8%81%94%E9%80%9A&oldid=69829941>
- 冯士彦. (2019). 苏东坡论荀卿, 商鞅——读苏东坡论文札记之三. 第23届中国苏轼学术研讨会论文集. 《史记·卷九十九·刘敬叔孙通列传第三十九》—古籍备览—国学书苑—国学网. (n.d.). Retrieved 23 December 2021, from <http://www.guoxue.com/book/shiji/0099.htm>
- 张传. (1995). *论秦汉时期三种盐铁政策的递变*. 北京大学出版社.
- 张宇燕. (1995). 国家放松管制的博弈. *经济研究*, 6.
- 桐生陈. (2015). *中华经典名著, 盐铁论*. 中华书局.
- 王宁. (1992). *评析本白话盐铁论·潜夫论 EM*.
- 班固. (2004). *二十四史全译带目录合并.02汉书* (1st ed.). 世纪出版社集团, 汉语大词典出版社.
- 蔡君. (2008). 电信重组将开创全业务竞争新格局. *通讯世界*, 6, 40–40.

- 财务分析专业研究机构. (2021). *中移动 VS 中国联通 VS 中国电信 2021 年 5 月跟踪, 电信运营商产业链深度梳理*. https://pdf.dfcfw.com/pdf/H3_AP202106041495933246_1.pdf?1622825083000.pdf
- 陈亮. (2010). 中国电信业体制演进轨迹: 1949~ 2009. *改革*, 11, 43-49.
- 集团介绍. (n.d.). Retrieved 27 January 2022, from <http://www.chinaunicom.com/about/about.html>
- 鲁子健. (1992). 清代食盐专卖新探. *中国经济史研究*, 3.

Hegel, Özne ve Ötesi

Hegel, Subjet and Beyond

 Muhammet İkbal Bakır

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

ikbalmb@gmail.com

Geliş Tarihi: 30 Mayıs 2023

Kabul Tarihi: 21 Haziran 2023

Yayın Tarihi: 03 Temmuz 2023

Öz: Bu makale Hegel felsefesini temel alarak özne kavramını ele almaya çalışıyor. Genel olarak Hegel'in bize önerdiği özneyi, klasik felsefedeki özne kavrayışından oldukça farklı bir yerde buluyor. Bu yeni kavrayış, özneyi bir sabitlik ve kendine eşitlik olarak düşünmüyor; bunun yerine özneyi sürekli kendine dönen bir hareket olarak düşünüyor. Öznenin bir hareket olarak düşünülmesini ise daha çok çatallanma ve dolayım kavramlarından itibaren anlamaya çalışıyor. Bundan başka; bu makale, Hegelci özne yapısı içinde kalarak Hegelci özneyi eleştirmeye çalışıyor ve onun ötesinde bir özne kavrayışı sunmaya çalışıyor. Bu eleştiri ve önerinin temel kavramlarını ise 'ayrık özne', 'gömülü özne', ruh ve insan kavramları teşkil ediyor.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Özne, Çatallanma, Ruh, İnsan

Abstract: This article tries to deal with the concept of the subject based on Hegel's philosophy. In general, Hegel's conception of the subject is quite different from the conception of the subject in classical philosophy. This new conception does not think of the subject as a fixity and equality to itself; instead, it thinks of the subject as a movement that constantly returns to itself. He tries to understand the conception of the subject as a movement from the concepts of bifurcation and mediation. Furthermore, this article tries to criticize the Hegelian subject by staying within the Hegelian subject structure and tries to offer a conception of the subject beyond it. The basic concepts of this critique and proposal are the concepts of 'cynical subject', 'embedded subject', soul and human being.

Keywords: Hegel, Subject, Bifurcation, Spirit, Human Being

1. Hegel, Özne ve Ötesi

İlk olarak, özne ve Hegel üstüne bir şey yazmaya dair konuşmak gerekir. Şöyle ki, sırf akademik ve felsefi değeri üzerinden hem Hegel'i hem özneyi konuşmak oldukça meşru bir konuşma olarak kabul görebilirdi. Diğer yandan, çağdaş felsefenin Hegel felsefesini felsefi totaliterlik suçuna mahkum edip onun bizatihi felsefi olarak değerli olma imkanını ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Aynı kader özne kavramı için de geçerlidir. Buna

göre özne kavramı ironik bir biçimde Hegel felsefesinin de büyük katkısıyla Kartezyen özneye eşitlenerek felsefi olarak değersizliğe mahkum edilmiş gibi görünmektedir.

Bununla beraber; bu makale, hem Hegel'e hem de özne kavramına haksızlık edildiğini düşünmektedir ve böylece hem Hegel'i hem de özneyi (bu makaledeki özel tanımıyla) bir ölçüde savunmayı hedeflemektedir. Bunu yapabilmek için de genel olarak Hegel felsefesinin mahiyetinin nasıl anlaşılması gerektiği ve bu genel felsefe içinde öznenin yerinin ve anlamının ne olduğunu ele almak gerekmektedir. Elbette bu tartışma bağlamında özellikle özne kavramının Hegel felsefesi için alade bir kavram mı olduğu yoksa bu felsefe için kurucu ve özsel bir kavram olarak mı düşünülmesi gerektiği konuşulmalıdır. Bu makalede tartışılacak ilk mesele bu olacaktır ancak bu meseleye geçmeden evvel makalenin ilerleyişini dair birkaç şey söylemek anlamlı olacak gibi görünüyor.

Buna göre bu makalenin amacı sadece Hegel'de özne meselesini tartışmaktan ibaret olmayacaktır zira sadece bu minvaldeki bir tartışma ancak öznenin Hegel felsefesindeki anlamına dair bir şey söyleyebilirdi. Halbuki biz, bundan daha fazlasını yapıp Hegel felsefesinin özne kavramına ne kattığını ve ona nasıl bir yer tayin ettiğini tartışmak istiyoruz. Böylece tartışma Hegel felsefesindeki öznenin çok bizzat özne fikrine odaklanmak niyetindedir. Elbette böyle yapmakla; hem özne fikrine dair genel bir çerçeve çıkarmayı ve hem de Hegel felsefesindeki öznenin bu genel çerçeve içindeki yerini tayin etmeyi hedeflemektedir. Yine bu yoldan devam ederek Hegel felsefesindeki öznenin bir ölçüde eleştirisini yapacak ve daha geniş ve daha dolu bir özne fikri önerisinde bulunmaya çalışacağız.

2. Hegel Felsefesinde Özne

Hegel felsefesi gibi her kavramın birbirine özsel bir şekilde bağlı olduğu ve bir bütün oluşturduğu bir felsefede herhangi bir kavramı tartışmaya nereden başlanılacağına karar vermek epeyce zor bir iştir. Şöyle ki, şayet özne kavramının Hegel felsefesinde ele alınmasının temel iki biçimi varsa bunlardan biri, Ruh (Geist) özneliğinin temel tartışma zemini olarak alıp buradan itibaren daha ziyade tanrısal öznenin bahsedip onun baştan sona varlık tarihiyle ilişkisini ele almak olabilirdi. Özneyi diğer türlü tartışma biçimi ise, kavramın kuşattığı alanı daraltıp onu insan özneliği temelinde tartışmak olabilir. Bu ikinci tür ele alma biçimi ise meseleyi daha çok bilinç-özbilinç tartışmaları bağlamına çekip kavramın tartışılma çerçevesini daraltacaktır. Bunun yerine, bu makalede, bu ikisinin de dışında ve aynı zamanda bu ikisini de ihata edecek bir bakışla, Hegel felsefesinde özneyi ele almak niyetindeyiz. Buna göre, bizim tuttuğumuz yol, Hegel felsefesinde özneyi insan

cihetinden tartışmayı hedefliyor ancak bunu bir bilinç meselesi olarak değil de daha ziyade bir var oluş meselesi olarak, bahsedilen bu ikinci yolun aksine, düşünüyor. Buna göre bu yol, bu iki temel özneyi tartışma biçiminin bir terkibine işaret ediyor ve bunları ihata eden bir üçüncü yol olarak daha ziyade insan özneliğini mevzu ediyor.

O halde, ilk olarak, Ruhun özneliği nedir? Bu öznelik nasıl kurulur? Nasıl var olur? Ve Ruh (Geist, ve belki bir ölçüde tanrı) bir özne olarak düşünmek nasıl bir şeydir ve bunun felsefe tarihindeki diğer düşünme biçimlerinden farkı nedir? İşte bütün bu sorulara bir biçimde ve belki genel olarak cevap vermeye çalışmak gerekmektedir ve bu cevapları daha ziyade Fenomenolojinin önsözünden hareketle bulmaya çalışacağız. Bu arada, kitabın Türkçe tercümelerinde ve Hegel üzerine yazılan metinlerde 'Geist' kavramının genellikle 'Tin' kelimesiyle tercüme edildiğini görüyor ve bunu uygun bulmuyoruz. Zira bizzat Hegel fenomenolojinin önsözünde açıkça bu kelimenin 'Ruh' kelimesi olduğunu ve bu kavramı özellikle bütün tarihsel ve dinsel imalarına rağmen değil bizzat bu imaları dolayısıyla seçtiğini ifade ediyor. Hegel'e göre bu imalar şunlardır: ruh kavramında kendi başına yani başka bir şeye ilişmeden de var olmak gibi bir imkan bulunur; yine ruh kavramı herhangi bir maddi var oluş içine girmeden varlığını sürdürmeye devam edebilir; aynı şekilde ruh kavramı, bir çeşit özneliğe de işaret eder; ve son olarak, ruh kavramı, durağan bir başlangıç noktası olmaktan çok daha fazlasına yani canlılık ve otonomiye işaret eder. O halde ruh kavramındaki bu özneliği ve buradan hareketle genel olarak özneliği nasıl anlamak gerekir?

İlk olarak ve en genel anlamıyla söylenmesi gereken şey, sırf ruh kavramının Hegel felsefesindeki özneliği tam anlamıyla ifade edemeyeceğidir çünkü makalenin devamında daha detaylı ele alacağımız gibi, Hegel felsefesinde öznelik, her durumda başkalıkla ilişki üzerinden düşünülmüştür. Bu başkalığın sıfatlar, belirlenimler (determination) ve böylece fiili varoluşla (actualité) ilişkili olduğunu düşünürsek, kendinde ruh kavramının bunlarla ilişkisi olmaması bakımından bu başkalıklı bağ olmadığını bir ölçüde söyleyebiliriz. Bir ölçüde zira ruh kavramı, kendine can ve öznelik veren bir iç harekete sahipmiş gibi görünüyor ki tam olarak bundan ötürü Hegel'in ruh kavramını (Geist) özellikle seçtiğini söylemiştik.

Bu durumda ruh kavramındaki canlılık, öznelik ve hareketin ne olduğu üzerine düşünmek gerekiyor. Evvela, buradaki canlılık ve özneliğin faaliyet (*actualité*) kazanmış bir canlılık ve öznelik olmadığını ifade etmek gerekir. Elbette bu haliyle de buradaki öznelik tahakkuk etmiş yahut kendini gerçekleştirmiş bir öznelik de değildir. Bununla beraber, yine de bir çeşit öznelik ve canlılıktan bahsedebiliyoruz. Bu hakikati ifade etmek

için bu mevzunun Hegel’de ele alınış biçimiyle ilgili iki temel gerekçenin yeterli olacağını düşünüyorum. Bunlardan ilki ve daha spesifik olanı, Hegel’in bizzat özne kavramı tartışmak için düşündüğü ‘çatallanma’ (bifurcation) kavramıdır. Hegel şöyle diyor: “Bu Töz, Özne olarak saf ve basit olumsuzluktur ve tam da bu nedenle basit olanın çatallanmasıdır; karşıtlığı kuran ikiye katlanmasıdır ve sonra yine bu kayıtsız çeşitliliğin ve onun anti-tezinin [dolaysız basitlik] olumsuzlanmasıdır” (Hegel, 1977).

O halde Hegel’in açıkça ifade ettiği gibi özne bir çatallanma yahut bir ‘ikilenme’ durumu içinde var olur ve ben bunun bizzat ruh kavramına da teşmil edilebileceğini düşünüyorum. Çünkü burada bahsedilen çatallanma öznenin dışsallık yahut başkalık yani fiili var oluşla karşılaşmadan evvelki durumuna ait bir hakikati ifade etmektedir. Elbette bu haliyle bu çatallanma, henüz tahakkuk etmemiş yani soyut özneye ait bir çatallanmadır; böylece ‘soyut özne’ olarak adlandırabileceğimiz bu tahakkuk etmemiş öznenin Hegel felsefesinde ‘Ruh’ (Geist) kavramına denk geldiğini düşünüyorum. İşte bu çatallanmadan ve bir ölçüde kendiyi kendi arasında mesafesi bulunmak durumundan ötürü bu ilk baştaki ruhun bir çeşit öznellik ve canlılık içerdiğini ve elbette buna bağlı olarak da hareket içerdiğini düşünüyorum.

Bundan başka, bu ilk baştaki soyut ruhun öznellik ve canlılığına ilişkin diğer gerekçeyi Hegel felsefesinin genel çerçevesi içinde aramak gerekmektedir ve bu ikincisi bu haliyle daha genel bir gerçekliğe işaret ediyor. Bana göre bu genel gerçeklik, Hegel felsefesindeki ‘bütün’ ve ‘moment’ (durak) ilişkisi üzerinden konuşulmalıdır. Bu ilişkiyi anlamak için de Hegel felsefesindeki ‘bütün’ ve ‘moment’ kavramlarını tekrar düşünmek ve tartışmak gerekiyor. İlk olarak ‘bütün’ kavramı, belki de Hegel felsefesinin en önemli iddialarından birini oluşturması bakımından bu felsefenin en ayırt edici kavramlarından birine işaret etmektedir. Şöyle ki, Hegel felsefesinin en büyük eleştirisi ve iddiası hakikat kavramına dairdir: Hegel’in eleştirisi özellikle Descartes’in şahsında tezahür eden ‘modern felsefe’nin hakikat anlayışına ilişkindir. Buna göre bu hakikat anlayışı, hakikati sadece özsel olana ve mahza akli olana indirgemıştır. Geri kalanı da ya hakikatin tamamen dışında ya hakikate karşı tamamen kayıtsız yahut hakikatin bir gölgesi olarak görmüştür. Hegel, ilk olarak, hakikatin bu kendindeliğine ve mutlak ayrılığına itiraz etmektedir. İkinci olarak ise hakikatin dışında kalanların konumuna itiraz eder ve bahsedilen bu üç farklı ‘dışsallık’ (ki bu dışsallık Hegel terminolojisinde ‘negativité’ kavramı üzerinden tartışılmaktadır) anlayışına da itiraz eder. Şu halde hakikat ve dışsallık arasında üç temel ilişki biçimi vardır ve Hegel bu üç ilişki biçimine de itiraz eder. İlki dışsallığı hakikatin sınırına ve zıddına dönüştürürken ikincisi dışsallığı kendinde var olan ve hakikatle zıtlık bağı bile olmayan bir mutlak kayıtsızlığa dönüştürür. Diğer yandan

üçüncü ilişki biçimi, dışsallığı hakikatin sırf gölgesine dönüştürerek onu özü itibarıyla yok etmekte ve dışsallığın kendinde varlığını yok saymaktadır ki bu bizzat dışsallığı yok saymaktan başka bir şey değildir.

Hegel'in eleştirdiği bu ilişki biçimlerinin Hegel açısından en temelde iki problemi vardır. Bunlardan ilki, birinci ve ikinci ilişki biçiminde gördüğümüz ve 'dışsallığa' bir çeşit hakikatin dışında kalma imkanı veren 'ayrık dışsallık' diye adlandırabileceğimiz durumdur. Bu durum, bir taraftan dışsallığı tamamen hakikatin dışına iterken bir taraftan da hakikati sınırlayıp onu tikelletmektedir. İşte Hegel'in 'bütün' kavramı tam bu noktaya ilişkindir. Buna göre, hakikat 'bütün'dedir ve 'bütün' olmalıdır zira "Doğru bütündür" (Hegel, 1977). Böylece Hegel'in modern felsefenin hakikati anlama biçimini neden eleştirdiğini artık daha açık anlamış oluyoruz: hakikati tikelletmek ve dışsallığı yok saymak. Diğer yandan, iki problemden bir diğeri, hakikat ve dışsallık arasındaki üçüncü ilişki biçimine dairdir. Buna göre dışsallığın hakikatin bir gölgesi olarak düşünülmesi, dışsallığı bizatihi bir yokluğa dönüştürür ve böylece dışsallık, hiçbir kendiliği ve anlamı olmayan bir gölgeye dönüştürür. Buradaki önemli mesele, dışsallığın hakikat açısından hiçbir anlamının kalmamış olmasıdır. Bu anlamsız dışsallık, hakikat cihetinden yok hükmündedir ve dışsallığı kaybetmekle birlikte hakikat çok daha önemli bir şeyi kaybetmiştir: faaliyet (*actualité*). Böylece, dışsallığı kaybeden hakikat faaliyeti de kaybetmiş olur çünkü faaliyet bir özün bir başkalık içinde ve bir başkalıkla birlikte fiil işlemesi anlamına gelir.

Faal olmanın var olmak anlamına geldiği yerde, dışsallık yahut '*négativité*'nin Hegel felsefesindeki hakikat ve özne kavramları için ne kadar önemli olduğu yeniden anlaşılmalı olur. Şu halde, hakikat bütündür ve bütün, bütün olabilmek için dışsallığı da kuşatmak zorundadır zira ancak bu şekilde faal olabilir, yani var olabilir. Tam bu noktada bu bütünün 'moment'ler ile ilişkisinin ne olduğu sorusuna geçmek gerekiyor. 'Hakikat bütündür' demekle bütünün momentleri, bütünün hakiki olmayan parçalarına mı dönüşmektedir? Elbette böyle bir ihtimal vardır ancak Hegel buradaki problemi gördüğü için bu ihtimali reddetmiştir. Buna göre, momentleri bütünün anlamsız parçalarına indirgemek, onların özsel varoluşlarını yok saymak ve onları gerçekten varolmayan şeylere dönüştürmek anlamına gelir. Bu durumda da gerçekten varolan tek şey olan Bütün, bütün parçalarını sadece Bütün için anlamlı olan ve kendi içlerinde anlamlı olmayan şeylere dönüştürür ve onları mutlak anlamda araçsallaştırır. Buna iki türlü itiraz edilebilir; bunlardan ilki, kendileri hakiki ve mutlak olmayan şeylerin bir araya gelip nasıl bir mutlak hakikat ortaya çıkarabileceklerine ilişkin çelişkiyle ilgilidir. İkincisi ise Hegel felsefesinin genel çerçevesiyle ilişkilidir. Buna göre Hegel felsefesi, neredeyse bütün

kavramları mümkün olan en özsel şekilde düşünmeye çalışmaktadır ve bu hiçbir kavramın başka bir kavrama indirgenemeyeceği anlamına gelir. Zaten tam olarak bundan dolayı sıfatların ve 'belirlenimlerin' (*détermination*) yani 'dışsallığın' töze (*substance*) indirgenememesi durumuyla karşılaşılıyor. Yine tam olarak bundan ötürü Hegel felsefesi, bir töz felsefesi olmanın oldukça uzağında bir yerde kendi bir 'bütün' (*totalité*) felsefesi olarak ortaya koyuyor.

Bu durumda, Hegel felsefesinde momentler bütünün anlamsız, ikincil ve arızı parçaları olarak düşünülemezler. Bunun yerine Hegel, momentleri bütünün 'organik' parçaları olarak düşünmemizi önermektedir. Bütünün organik parçası olmak demek, her bir parçanın bütünü bir şekilde temsil etmesi demekle aynı şeydir Hegel için. O halde her bir moment, kendi içinde bir bütündür ve bütünü bir şekilde temsil eder. Bu durum Hegel tarafından açıkça şöyle ifade edilmiştir. "Aralarındaki ilişkiye gelince, her an, somut bir biçim ve kendine ait bir şekil kazanarak, kendisini evrensel bireyde gösterir." (Hegel, 1977). Başka bir deyişle, her bir moment, Bütünün bir temsili olmak bakımından bizzat bütündür; bu haliyle de hiçbirisi arızileştirilebilir ve anlamsız addedilebilir değildir. Zaten, Hegel felsefesinin meşhur zorunlu momentler fikri de bu gerçekliğe dayanır (sona ulaşmak için geçilen her bir durağın zorunlu olması).

Bütün ve moment arasındaki ilişkinin doğası üzerine bunca tartışmayı, Hegel felsefesindeki ruh kavramının nasıl olup da bizatihi özne olarak düşünülebileceğini anlatmak için yaptık. Özneliğin bir çeşit başkalıkla ilişki üzerinden düşünüldüğünü ve öznenin kendinden başkalığa çıkıp yeniden kendine dönme hareketi içerisinde ortaya çıktığını söylemiştik. Bununla beraber, ilk baştaki soyut ve faal olmayan (*inactuel*) 'ruh'un da bir çeşit özneliğinden bahsetmiştik. İşte bu öznelik onun da bütünün bir momenti olması gerçeğine dayanmaktadır. Madem her moment gibi bu ilk moment de bütünü temsil etmektedir ve madem bütün dışsallığı ihata etmektedir, o halde bütünün ilk momenti olarak ruh da bu dışsallığı bir şekilde içerir. İşte bu bütünü temsil etmesi ve dışsallığı bir şekilde içermesi durumundan ötürü, bu ilk soyut ve gayrı faal ruha da özne denebileceğini düşünüyoruz.

Diğer yandan, bu ilk momente ait öznelik, her durumda gayrı faal ve soyut bir öznelik olarak kalacaktır; gerçek bir özneye dönüşmek için bu ruh, kendinden dışarı çıkarak dışsallık yahut başkalıkla karşılaşmalıdır. O ancak bu karşılaşmadan sonra gerçek bir özneye dönüşür ve böylece faal olur; başka bir deyişle, belirlenim ve sıfat kazanır. Böylece Hegel felsefesindeki özne fikrini bir ölçüde anlatmış bulunuyoruz. O halde bu çeşit bir özne fikri bize tam olarak ne söylüyor? Hegel felsefesinin özne kavramına

yönelik en büyük katkısı öznenin bir çeşit ikilik içerisinde düşünülmesine ilişkindir. Başka bir deyişle bu anlayış, klasik felsefenin özneyi bir ölçüde öz ve töz kavramlarına çok yakın bir anlamda düşünmesinin oldukça uzağında bir fikre işaret ediyor. Daha açık söylemek gerekirse Aristoteles'te *hypokeymenon* (alttayatan, altta duran) olarak ve Descartes'da dışarıya kapalı kendine eşit töz olarak düşünülmüş özne, Hegel felsefesinde bu kendine eşit olma ve hareketsiz bir töz olma durumunu kaybediyor. Buna göre Hegel'de özne, sıfatların ve belirlenimlerin dışında bulunan ve onlarla aynı türden olmayan ve hep kendine eşit olan bir töz olma durumunu yitiriyor. Bu tözsel özne fikri yerine Hegel varlığını sıfatlara ve determinasyonlara borçlu olan bir özne fikrinden bahsediyor. Bu haliyle bu özne kendinde ve kendine sahip bir töz olmaktan ziyade başkalık ve kendi olmayan ile kurulan ilişkide ortaya çıkar ve bu haliyle bu özne, varlığını büyük ölçüde ikiliğe borçludur denebilir. Öyle ki klasik felsefede soyut, saf ve ayrımsız olarak düşünülmüş olan ruh dahi bu başkalıktan (tezahür etmemiş bir başkalık olsa bile) ve bu ikilikten kendini kurtaramaz. Zira tam olarak bundan ötürü daha önceki sayfalarda çatallanma kavramına işaret etmiştik.

Diğer yandan ruh kavramında bulmaya çalıştığımız gerçekleşmemiş başkalık fikrinin işaret ettiği şey daha var: başkalığın ve sıfatların kaynağının ne olduğu sorusu. Daha açık söylemek gerekirse klasik felsefe, genel olarak, zat ve sıfatı farklı düzeylere ait kavramlar olarak ele almaktaydı. Buna göre özellikle zat kendinden itibaren var olan ve kendiyile kaim olan olarak düşünülürken sıfat ancak zat üstünden varolabilen olarak düşünülmüştü. Buna göre zat var olmak için sıfatlara ihtiyaç duymayan olarak düşünülmekteydi. Bu durumda zatın sıfatlarla kurduğu ilişki her durumda dışsal ve arızı bir ilişkidir ve zatın sıfatlarıyla herhangi bir özsel ilişkisinden bahsedilemez. Sıfatlar varlıklarını zata borçludurlar ancak sıfatların zata katacağı hiçbir özsel fazlalık yoktur. Şu halde, sıfatlar ve determinasyonlar zata nispetle bir çeşit yokluklardır. Bu durumda sıfatlar neden vardılar? İşte Hegel, çatallanmayı bizzat ruhun (burada zat) özüne ilişkin bir durum olarak ele almakla aslında sıfatların ve başkalığın aslında zatın özünden neşet ettiğine ve bir ölçüde zata özsel olduklarına da işaret etmiş oluyor. Bu durumda sıfat ve determinasyon zatın kendi türünden olmayan dışsallığı yahut gölgesi olmaktan çıkıp zata özsel bir şekilde bağlanan bir var olma biçimine işaret etmiş oluyor.

O halde Hegel'deki özne, ta baştan kendinde, kendine eşit ve tam özne olarak kurulan ve sıfatlarıyla bir çeşit tenezzül ve lutfetme ilişkisi kuran bir özne değildir. Zira bu spesifik ilişki biçiminde sıfatlar, zatı sadece bir ölçüde görünür kılarlar ona herhangi bir özsel katkıda bulunmazlar. Diğer yandan Hegel'deki özne, sıfatlarıyla özsel bir ilişki kurar ve sıfatlar bizzat zatın özüne dahil olur; hatta zat, var oluşunu sıfatları üstünden

alır. Hegel için bu sıfatın, determinasyonun ve dışsallığın bizatihi zat için anlamlı olması demek olur.

Bu yazının başından beri genel olarak özne kavramını anlamaya çalıştık ve bunu büyük ölçüde Hegel felsefesi temelinde düşünmeye çabaladık. Buna göre; özne kavramını en temelde ruh kavramıyla ilişkilendirdik ve ruhu da hareket, çatallanma ve moment-bütün ilişkisi üzerinden düşündük. Bu noktadan itibaren özneyi bu tarzda anlamamanın ne manaya geldiğini tartışmaya çalışacağız. Elbette bu tartışma mümkün diğer özne anlayışlarını da ele almayı ve bir karşılaştırma yapmayı gerektirecektir. Bu durumda ‘ruh’ olarak düşündüğümüz özne nedir ve bu öznenin fiilleriyle ilişkisi nedir?

‘Ayrık özne’

Bu soruyu iki temel cevaptan itibaren yorumlaya çalışacağım. Bu cevaplardan ilki şudur: ister bir hareket olarak isterse sabit bir töz olarak ve isterse bizzat ruh olarak düşünülün özne, dışsallığın ve fiillerin dışında kendinde ve kendine eşit bir özdeşliktir. Bu bakışa göre özne, ta baştan kendine eşit ve ‘aynı olan’ olarak konulmuş olandır. O, sürekli başkalık içinde var olmasına ve fiil icra ediyor olmasına rağmen bu başkalık içinde hiç değişmeden ve bozulmadan kalandır. O, değişim içindeki sabit yahut başkalık içindeki aynılıktır. Bu sabitliğe ve aynılığa rağmen o, değişim ve başkalık içinde var olur. Ancak, bütün başkalık ve dışsallık ortadan kalksa dahi özne olduğu şey olmaya devam edecek gibidir. Başka bir deyişle özne, varlığını hiçbir surette dışarıya, fiillere, başkalığa yahut sıfatlara borçlu değildir. O, gerçek bir başlangıç noktası gibi, varlığını kendinden alır ve ondan ortaya çıkan fiillerin kaynağı olur. Fiiller varlığını ondan alırlar ancak onun varlığı kendindedir.

İşte burada işaret etmeye çalıştığım ve varlığını kendinden alan ve hep kendine ‘eşit’ olan olarak düşünebileceğimiz özneye, ‘ayrık özne’ diyorum. Buradaki öznelik, daha ziyade klasik felsefede ve özellikle Aristoteles’te daha çok dil kategorileri üzerinden düşünülmüş ‘*hypokeimenon*’ kavramıyla ilişkilidir. Bu kavram basitçe ‘altta yatan’ olarak yani zemin olarak ve üstünde bulundurduğu şeylerden (sıfatlar ve yüklemeler) tamamen ayrı olan olarak düşünülebilir. Bu çeşit bir özne anlayışını bir ölçüde ayrık öznenin bir formu olarak anlamak mümkündür. Diğer yandan, özellikle Aristo felsefesinin özne kavramından daha bütünsel ve daha derin bir kavram olarak temeline aldığı ‘töz’ kavramı, aslında Aristoteles’in ‘ayrılık’tan ziyade ‘bütünlük’ temelli bir felsefe inşa ettiğini gösteriyor olabilir. Benim burada işaret ettiğim ‘ayrıklık’ basitçe özne kavramına ilişkindir denebilir.

Diğer yandan klasik felsefe için kabaca özne kavramından itibaren tartışabileceğimiz bu 'ayrık özne' fikri özellikle modern felsefe içinde çok daha açık ve yalın bir biçimde görülebilir hale gelecektir. Bu durum hem bizzat yalın felsefe için hem de düşünceyle ilgili her bir alan için böyledir. Buna göre, bu 'ayrık özne' kavramsallaştırmasının en açık görülebileceği felsefe, kesinlikle Descartes felsefesi ve bu felsefeyi temele alan (bilinçli yahut bilinçsiz olarak) düşünme biçimleridir. Descartes felsefesi, en temelde özneyi 'düşünüyor olmak' durumuyla ele almış ve özneyi büyük ölçüde 'düşünen şey'e eşitlemeye gayret etmiştir. Elbette, Descartes felsefesindeki sert 'maddi cevher' ve 'düşünen cevher' ayrımından itibaren açıkça biliyoruz ki cevher olmak bakımından 'düşünen cevher' yahut özne bizzat kendisiyle kaim olan, kendisiyle var olan ve kendisiyle bilinir olandır. Buna göre bu özne, var olmak ve bilinmek için kendinden ayrı olana kesinlikle muhtaç olmayandır. Bu, dışsal olana muhtaç olmamak demektir. Başka bir deyişle, bu spesifik özne türü dışarıyla hiçbir özsel ilişki kurmaz zira var olmak ve bilinmek için dışarıya muhtaç değildir. Daha da öte bu özne, bedeni dahi olmayan bir özne gibidir. Bedenin, sıfatların ve fiillerin dışsal olanla ilişkili olduğu yerde şunu söyleyebiliriz: bu spesifik özne türü, yani ayrık özne, kendi sıfatları ve fiilleri ile özsel ilişki kurmayan bir özne türüdür. Peki bu ne demek?

Bana kalırsa bu mesele, özne konusundaki basit felsefi bir pozisyon olarak düşünülmeğe fazlasını hak ediyor. Başka bir deyişle, bedenin, fiillerin ve sıfatların uzağında kendi kendine kurulmuş bir özne, hep kendinde kalmaya mahkumdur ve bu haliyle 'yaşamayan' bir özne türüdür. Bu tür öznenin yegane yaşamı (şayet buna yaşam denebilirse), bütün fiilleri ve sıfatlarıyla kurduğu araçsal ilişkidir. Araçsal ilişkinin problemi ise araca dönüştürülen hiçbir nesnenin ve fiilin o nesneyi kullanan yahut o fiili işleyen varlık yahut özneye hiçbir özsel katkısının olmaması durumudur. Tam olarak bundan ötürü bu durum, öznenin ilişkilendiği fiil ve nesnelere tamamıyla anlamsız ve hakikatsiz bir ilişki kurması demek olur. Böylelikle aslında ayrık özne, var oluş ve fiil alanı içerisinde esen bir rüzgar gibi esip gitmektedir sadece. Bu haliyle o, dokunulmaz olandır. Dokunulmaz olmak bakımından onun yaşıyor olması veya olmaması arasında bir fark bulunmamaktadır. Yaşıyor olmak, etkilenmektir yani yaşıyor olmak dokunulmaktır. Bu haliyle yaşıyor olmak, ya bir şey almak ya bir şey vermektir. Başka bir deyişle yaşıyor olmak artmak yahut azalmaktır. Elbette 'ayrık özne' için de böyle bir artma yahut azalmadan bahsedebiliriz ancak ona dair olan artma ve azalma her durumda dışsal olmak bakımından sadece sıfatlara ilişkindir ve nicelikselidir. Halbuki hakiki bir artma ve azalma bizzat öznenin kendisiyle ilişkili olmak bakımından özselidir.

İşte bizim Hegel felsefesinde özneye dair kıymetli bulduğumuz eleştiri buna yöneliktir. Hegel, tam olarak, bu dokunulmaz ve gerçekten yaşamayan özneyi eleştirmekle başlayıp bize başka türlü bir özne fikri teklif etmeye çalışmıştır. İlk bölümde ruh kavramından hareketle anlamaya çalıştığımız özne, bu yeni özneye ilişkin idi. Hatırlanacağı gibi Hegel'in önerdiği özne, kendi içinde bizatihi hareket olan ve hareket olması bakımından ancak ilişkide ve ilişkisellikte ortaya çıkan bir özneye işaret ediyordu. Daha açık bir ifadeyle, hareket ancak iki şeyin olduğu durumda ortaya çıkar (en basit haliyle bir başlangıç ve varış noktası olarak). Tam olarak bundan ötürü de ruh kavramını, 'çatallanma' yahut 'iki parçalılık' kavramlarından itibaren düşünmeye çalışmıştık. Diğer yandan ruh kavramının bundan daha fazla bir anlamı olduğunu düşünüyorum ancak bu meseleyi daha sonra tartışmak üzere bırakıp Hegelci öznenin nasıl yorumlanabileceği üzerine düşünmeye çalışalım.

'Gömülü özne'

Hegel felsefesinin özne anlayışı, büyük ölçüde özellikle Kartezyen özneye yönelik eleştiri üzerine kuruludur denebilir ki biz bunu ayrık özne kavramıyla anlamaya çalıştık. O halde Hegel'in en temel eleştirisi ayrık öznenin sıfatlarıyla kurduğu dışsal ve yapay ilişkidir. Bu durum Hegel için basitçe sıfatlar ve fiiller alanının tamamıyla anlamsız hale gelmesine işaret etmektedir. Bilfiil yaşamak demenin sıfatlar ve fiillerle özsel ilişki kurmak demek olduğu yerde 'ayrık özne'nin bilfiil yaşamayan bir özne olduğunu söylemek gerekir. Böylece sürekli kendinde ve her durumda kendine eşit olan 'ayrık özne', gerçekten var olamıyor ve mutlak bir ayrıksılık içine düşüyor. İşte Hegel felsefesinin özne fikri, büyük ölçüde bu anlamsız ve hayatsız özne fikrine bir cevap olarak okunabilir. Bu manada Hegel'in ortaya koyduğu özne, en genel anlamıyla, kendini sıfatları ve fiilleri içinde kuran ve var eden bir öznedir; elbette Hegel terminolojisi içerisinde sıfatlar ve fiiller daha çok '*détermination*' kavramı üzerinden düşünülmüştür ki kavramı burada açıklamak mümkün olmayacak (*Détermination*'u basitçe belirlenim olarak tercüme ediyoruz). O halde, gerçekten yaşamı olan bir özne, ancak sıfatları ve fiilleriyle kurulan öznedir zira bilfiil yaşam her durumda fiiller ve var oluş alana ilişkindir. Diğer yandan bu fiiller ve var oluş alanını, Hegel terminolojisi içinde '*negativité*' kavramı üzerinden düşünebiliriz. Genel olarak ve bir anlamıyla '*négativité*' belirlenim (*détermination*) alanına yani sonluluğa da işaret eder. Bu haliyle düşünüldüğünde öznenin fiiller ve 'belirlenimler' içinde kurulması aynı zamanda öznenin sonluluk içinde kuruluyor olması da demek oluyor. Hegel ancak böyle kurulan bir özne için var olmanın anlamlı olabileceğini söylüyor çünkü var olmak belirlenimler ve sonluluk içine inmek yahut bunların içinden geçmekten başka bir şey değildir.

Meseleyi böyle bir çerçevede ele almakla Hegel, sonluluğa ve bu haliyle varlığa gerçek bir anlam verilebileceğini düşünmektedir. Aksi halde var olmak ve olmamak arasında herhangi özsel bir farktan bahsedilemez olur ki bu var olmanın bizatihi bir anlamının olmaması demek olur. Özellikle bu meselenin bağlamının daha iyi anlaşılması için Hegel'in Spinoza eleştirisine çok özet olarak bakılabilir. Buna göre Hegel, Spinoza'nın töz ve varlık felsefesini ele alıyor ve onun tanrı ve sonluluk arasındaki ilişkiyi bir zorunluluk ilişkisi olarak anlamasını takdir ediyor (Hegel, 1977). Yine de Hegel, Spinoza'yı sonluluğun hakkını vermemekle itham ederek eleştiriyor. Buna göre Spinoza'da sonluluk, her durumda tözün dışında kalmak bakımından hep olduğu şey olarak kalır ve bu haliyle sonluluk, tözden itibaren ışıyıp kaybolan ve yok olan anlamsız bir var olma türü olarak kalır. Hegel için bu bizzat fiil ve sıfatlar alanının (zira var olmak fiil ve sıfatlar içinde olmak demektir) bir çeşit yokluk ve anlamsız olarak düşünülmesi demektir (Hegel, 1977). Şu halde Hegel için modern felsefedeki basit töz ve sıfat (özne ve belirlenim) ayrımının aşılması yeterli değildir. Belirlenim veya sıfatların özneye ait olduğunu söylemek yetmez. Bunun yerine belirlenim ve sıfatların töze ve özneye dahil edilebilmesi gerektir. Bu durum, öznenin her türlü belirlimi ve ondan sadır olan her fiilin ona geri dönmesi yani onu yeninden başka bir biçimde kurması olarak anlaşılabilir. Başka bir deyişle Hegel bize belirlenim ve fiilleri içinde var olan ve bunlarla kurulan ve belki varlığını (kendilik olarak) dahi bunlardan alan bir öznenin bahsetmektedir.

Hegel felsefesindeki en temel ve aynı zamanda en tartışmalı kavramlar, tam olarak bu meseleye ilişkindir. Bu kavramların bazıları şunlar olabilir: 'hakikat', 'bütünlük', 'bağlamsallık', 'içkinlik', 'devlet', 'öz-bilinç', 'köle efendi diyalektiği' vb. Başka bir deyişle Hegel felsefesindeki bütün temel kavramlar, kendilerinden itibaren var olamaz ve tanımlanamazlar. Bunun yerine onlar ancak 'dışarıları'ndan yahut 'kendi olmayanlar'dan itibaren var olur ve tanımlanırlar. Kendi olmayanın sıfatlar ve dışsallık demek olduğu yerde şu söylenebilir: sıfatlar ve dışsallık, temel kavramlar için arızı şeyler değillerdir bilakis onlar temel kavramları kurar ve tanımlarlar. Örneğin hakikat, töz ve sıfatlardan müteşekkil olan bir bütün olarak düşünülür. Aynı şekilde öz bilinç, sadece kapalı bilince ait bir kendini bilme meselesi olmaktan çok duyumsama, algı, bilinç ve başka bilinçlere de işaret eden bütünsel bir kavrama dönüşür. Bu, her kavramın ait olduğu bağlamsallık içerisinden var olması ve anlaşılması demek olur. Bu bağlamsallık, her bir kavramı sadece bütünsellik içinde düşünebilmek demektir. Hegel felsefesine yöneltilen totaliterlik eleştirisi bu noktaya ilişkin olsa da bu felsefenin en anlamlı tarafı yine de burasıdır. Bu, basitçe her bir tekilin bütünle bağı içerisinde anlaşılmasıdır ve böyle olmakla tekil olanı bütünün her bir alanına bağlar.

Bu bütünsel düşünme tarzının özne kavramı için ne anlama geldiğini ele almaya çalışalım. Bu durumda tekil bir özne artık kendinden itibaren kurulan bir şey olamaz. Bunun yerine tekil özne, bir anlamda ancak ait olduğu aile, toplum, devlet ve tarihsellikten itibaren düşünülür. Diğer anlamda ise tekil özne işlediği/işlemediği fiiller ve sahip olduğu/olmadığı sıfatlar üzerinden düşünülür. Başka bir deyişle bu özne; kendinde ve kendine eşit değildir. Bu haliyle o, kendine eşit bir özdeşlik olarak tanımlanamaz. Klasik felsefede özdeşlik ve fark ayırımından itibaren düşünülmüş olan özne, Hegel'de özdeşlik ve fark ayırımının bir ölçüde ortadan kaldırılması ve bir ölçüde de aşılması üzerinden düşünülmüştür. Hegelci özne sıfatlarıyla var olan ve tanımlanan bir özne olmak bakımından sıfatlarına mahkum ve mecbur bir öznedir. Böylece bu özne, sıfatlarına özsel bir şekilde bağlanmıştır. Tam olarak bundan ötürü biz bu özneyi, 'gömülü özne' yahut 'tutsak özne' olarak kavramsallaştırmayı uygun gördük. Diğer yandan Hegelci özneyi 'tutsak özne' olarak düşünerek onu mutlak bir değersizliğe itmemek gerektiğini düşünüyorum. Şöyle ki; her ne kadar bu özne anlayışı, özneyi tutsak hale getirirse de ona var oluş ve faaliyet kazandırır. Yani özne, var olmak ve faal olmak için tutsaklığa razı olmuştur denebilir. (Elbette Hegel, bu tutsaklık ve özgür olmama durumunu, meseleyi çok daha geniş ve derin bir yerden düşünerek aşmaya çalışmıştır ancak bunu anlatmaya çalışmak bu yazının çerçevesini fazlasıyla aşacağından buna değinmeden geçmek uygun olur). Hegel'i bu noktaya iten durum, Kartezyen modern öznenin anlamsızlığa giden, kapalı, hayatsız ve donuk olması durumunu aşma çabasıdır denebilir. Böylece Hegel özneye bir anlam ve can vermiş gibidir ancak bunu yaparken öznenin başka türlü bir parçalanma ihtimaline kapı açmıştır. Bana kalırsa bu parçalanma ihtimali, 'tutsak özne' kavramıyla anlatılmaya çalışılan gerçeğe ilişkindir. Bütünüyle bağlamsallık üzerinden var olur ve tanımlanır hale gelmekle Hegelci özne, varlığı ve tanımını tamamıyla ait olduğu bütüne borçlu olan tutsak ve gömülmüş özneye dönüşür. Artık o, ait olduğu bütünün ve yapıların içerisinde erimiş ve bir ölçüde tekilliğini kaybetmiş bir özne olmuştur. Her ne kadar Hegel, tekilliğin bütün ile birleşmekle ortaya çıkabileceğini söylese ve bu söylediği şey epeyce anlam ve hakikat ihtiva etse de ben Hegelci öznenin gerçek bir tekillik imkanını tam olarak sunamadığını düşünmekteyim. Bu durum özellikle Hegelci öznenin mutlak bir içkinlik içerisinde var oluyor olmasıyla ilgilidir. Mutlak içkinlik, basitçe, tekil bir özün sıfatlarında kendini mutlak olarak tezahür ettirmesi demek olmak bakımından tekil öznenin sıfatlara yahut içkin olana mutlak olarak tahvil edilebilmesi demektir. Böylece tekil özlerin kendiliği, onların sıfatları üzerinden yani mutlak bir içkinlikten itibaren kurulmuş oluyor. Böylece tekil özlerin ve özellikle öznenin ait olduğu bütüne ve sahip olduğu sıfatlara indirgenebilir olduğu kabul edilmiş oluyor. Bu aslında özlerin ve öznenin kendiliğinin inkar edilmesi yahut yok edilmesi olarak görülebilir. Bu, sanki aktüel bir kendilik kazanmak için kendiliğinden vaz

geçmiş bir öze ve özneye işaret etmektedir. Bu, öznenin mutlak bir içkinliğe gömülmesi ve bu içkinlik haricinde her hangi bir aşkınlık ihtiva etmemesi demektir. Bana göre özneye dair bir aşkınlık yitimi, bizzat öznenin kendiliğinin de yitimi demek olur. Zira içkinlik içinde kaybolmuş özne, sıfatları ve fiillerine indirgenebilirdir ve onların içinde kaybolur. Herhangi bir aşkın özün yokluğunda bütün bu fiil ve sıfatları bir arada tutacak gerçek bir varlık kalmayacaktır. Tam olarak bundan ötürü Hegelci öznedeki bulduğumuz bu gömülü ve tutsak olma durumu, öznenin parçalanması ve bir ölçüde yok edilmesi demek olabilir.

2.1. Ruh, İnsan ve Özne

Bu noktadan itibaren tanımlamaya çalıştığımız iki özne anlayışından itibaren ve aynı zamanda onların dışında konumlanacak bir özne tanımı yapmaya çalışacağız. Bu tanım, ele aldığımız iki özne anlayışını hem reddedecek hem ikisini bir araya getirecek hem de ikisini birden aşmayı deneyecek. Bunu yaparken temele alacağımız kavramlar, insan ve ruh kavramları olacak. En temelde ruh kavramını, aşkınlık ve tekelliğe işaret etmek üzere düşünmeye çalışırken insan kavramını, içkinlik ve anlama işaret etmek üzere düşüneneceğiz.

Bu makalede özneyi tartışmaya başladığımız ilk yerde özellikle ruh kavramına vurgu yapmıştık. Bu kavramın hem Hegel felsefesinin genel yapısını hem de Hegelci özneyi anlamak için oldukça anlamlı ve gerekli bir kavram olduğunu da ifade etmiştik. Yeniden söylemek gerekirse ruh kavramının önemi şu noktalara dayanır: yalın haliyle dahi bir çeşit öznellik ihtiva etmesi, varlığının hareket olması, bir çeşit 'yarılma' içinde bulunması ve buna bağlı olarak bir türlü bir dışsallık ve *négativité*'ye işaret ediyor olması. Bütün bunların ne tür imalar ihtiva ettiklerini yorumlamaya çalıştık ve bunu yaparken daha çok Hegelci diyalektik içinde kaldık ve özneyi buradan itibaren tartıştık. Daha açık bir ifade ile ruh kavramını Hegel'in özellikle seçtiğini ve bununla öznedeki 'çatallanma' ve 'dışsallığın' ta en başında öznedeki ve tözde bulunduğu gerçeğini anlatmaya çalıştığımızı ifade etmiştik. Elbette burada özne ve töz kavramları arasındaki yakınlığı da gözden kaçırmamak gerekiyor zira "töz, öznedir" (Hegel, 1977). Bu haliyle bu makalede daha çok özne kavramı üzerinden yürüttüğümüz tartışma, aynı zamanda töz kavramı için de yine aynı temel çerçeve içinde yapılabilirdi. Her durumda, Hegel'deki ruh kavramının daha çok öznedeki hareket ve dışsallıkla ilişkili olduğunu söylemek gerekiyor. Yahut Hegel ruh kavramını, daha çok öznenin 'ilişkiselliğini' ve 'bağlamsallığını' anlatmak için kullanıyor ki bu şu demek olabilir: Hegel felsefesinde ruh kavramı, öznenin fiilleri ve sıfatları içinde kendini var etmesi ve yeniden yaratması bağlamında düşünülmüştür. Bu durum ruh kavramının daha çok öznenin içkinliğini ifade etmek için düşünüldüğünü

gösterir. Diğer yandan bana göre özellikle ruh kavramı, Hegel felsefesindeki anlaşılma biçiminin tam tersi bir anlam da ifade etmektedir.

Bana kalırsa ruh kavramında Hegel'in ihmal ettiği oldukça önemli bir mesele var gibi görünüyor ve bu ihmalin ruh kavramının aşkınlığına ilişkin olduğunu söylemek gerekiyor. Daha açık söylemek gerekirse Hegel'in ruh kavramını özellikle seçtiğini ve bunun kavramın 'gerçekleşmemiş' halinin dahi bir çeşit bir öznelik ve 'çatallanma' ihtiva etmesine yönelik olduğunu söylemiştik. Elbette Hegel, böyle yapmakla, özneye dışsallık ile özsel ilişki kurma imkanı vermeye çalışıyordu. Başka ifadeyle bu, kendisi bir 'özdeşlik' olarak kurulmuş olan öznenin 'fark' içinde yine kendi kalarak 'gerçekleşmesinin' imkanına işaret etmekteydi. Bu imkan, aynı zamanda özdeşlik ve farkın bir araya gelmesini ve birbirine dönüşmesini ima eden bir imkandır. Özellikle 'gömülü özne' yahut 'tutsak özne' kavramlarından itibaren anlamaya çalıştığımız ve Hegel'i de bir ölçüde dahil ettiğimiz özne anlayışı, bu noktaya ilişkindi. Bu haliyle bu nokta, 'özdeş'in 'fark'a tahvil edilebilir ve/veya indirgenebilir olması demektir. İşte bu özdeşliğin farka indirgenebilir olması durumu, bizatihi özdeşliğin (özdeşlik olarak özdeşlik) parçalanması olarak anlaşılabilir. Bana göre bu, özdeşliğin ima ettiği aşkınlığın yitimi demek oluyor. Aynı şekilde öznenin bir çeşit 'gömülü özne' olarak düşünülmesi de bizzat özne kavramının ima ettiği aşkınlığı ortadan kaldırır.

Tam olarak bundan ötürü aşkınlık yitimi, gömülerek parçalanma ve yok olma olarak düşünülmelidir. Özneyi böyle bir yok oluştan kurtarmanın yolu ise, her halukarda aşkınlığına işaret etmek ve bu aşkınlığın altını çizmekle mümkün olacaktır. İşte Hegel'in aslında özneyi ruh kavramından hareketle düşünebilmesinin bize açabileceği imkanlardan birisi, bana kalırsa, bu aşkınlık imkanındır. Başka bir deyişle, her ne kadar ruh kavramı bir çeşit dışsallık ve çatallanma içeriyor olsa da bu kavramın sıfatsız ve belirlenimsiz olmasına binaen şu söyleyebilir: ruh, büyük ölçüde sıfatlara ve belirlenimlere dayanmadan kendi içinde bir özdeşliğe sahiptir. Yani, ruh, farka işaret etmeyen ve ona indirgenemeyen bir çeşit özdeşliğe bizatihi sahiptir. Bu onun her durumda aşkınlık olarak düşünülmesi demek olur. Her gerçek aşkınlık gibi ruh da hiçbir şekilde içkin olana indirgenmez ve ona tahvil edilemez olarak var olur. Diğer yandan bana kalırsa Hegel, ruh kavramındaki bu imkanı ziyan ediyor ve daha çok ruhun ilişkilene ve sıfatlarda kendini yeninden var etme imkanına yöneliyor. Bu durumun mutlak içkinliğe varacağını ve mutlak içkinliğin, içine aldığı her şey gibi, özneyi de yok edeceğini daha evvel zaten söylemiştik. İşte bu gerekçelerden ötürü gerçek ve var olmaya devam etmesi mümkün bir özne, ancak ortadan kaldırılamaz bir aşkınlıktan itibaren düşünülmelidir. Ruh kavramının bize özneye has bu aşkınlığı verebileceğini

düşündüğüm için özneyi düşünmenin temel kavram ve momentlerinden birinin 'ruh' kavramı olduğunu iddia ediyorum.

Diğer yandan, daha evvelki bölümlerde özneyi sadece aşkınlık olarak düşünmenin çok önemli problemlere yol açtığından bahsetmiştik. Bunu da 'ayrık özne' ve/veya 'dokunulmaz özne' kavramlarından itibaren anlamaya çalışmıştık. Sonuçta dokunulmaz ve ayrık olmaktan dolayı bu mutlak aşkın öznenin yaşamayan/yaşayamayan bir özneye dönüştüğüne değinmiş ve tam olarak bundan ötürü Hegel'in içkin özneye yöneldiğini dile getirmiştik. Şu halde sadece aşkınlık olarak düşünülen özne, bozulmaz, dağılmaz ve tutarlı bir özdeşliğe sahip olmakla birlikte kendini fark ve sıfatlar içinde yeniden var edemediği ölçüde yaşamayan ve bilfiil var olamayan bir özne olarak düşünülmalıdır.

Diğer yandan, bana kalırsa, ruh kavramı, basit bir aşkın özdeşlik olarak düşünülmenin ötesinde bir anlama sahiptir. Başka bir deyişle, ruh kavramı, özenin aşkın varlığına işaret eder ancak bu aşkınlık, ruhun başkalık ve sıfatlarla özsel bir ilişki kurabilme imkanını ortadan kaldırmak zorunda değildir. Tam olarak bundan ötürü Hegel'deki ruh kavramını öznenin ilişki olabileme imkanı üzerinden tartışmıştık. Buna rağmen Hegel'in ruhta bulunduğu bu ilişkiselliği aşırı bir noktaya taşıdığını ve ruhu mutlak olarak ilişki olabilecek bir şeye dönüştürdüğünü söylemiştik. Şu halde biz, varlığı itibarıyla bir çeşit hareket olan ve hareket olması bakımından bir çeşit dışsallık ima eden (en azından dışsallığı varsayan) bir ruh anlayışı önerebileceğimizi düşünüyoruz. Elbette bunu önerirken bile ruh kavramının öznenin aşkın tarafına işaret etmeye devam ettiğini söylemek gerekir. Özellikle önceki kısımlarda Hegel'in *moment* kavramından itibaren anlatmaya çalıştığımız fikir, ruhtaki bu kendi başına özne olabilme imkanına işaret edebilir. Bundan başka, ruh kavramının sıfatlar ve fiillerden evvel ihtiva ettiği dışsallık ve kendi içinde bir bütünlük olma durumu, kavramın kendi başına bir özne olarak anlaşılmasına imkan sağlar. İşte bu sebeplerden ötürü ruh kavramının aynı anda hem bir öznellik (özneliğin öz ve sıfatlar ilişkisi içerisinde ortaya çıktığını da dikkate alarak) hem de bir aşkınlık olarak düşünülebileceğini iddia ediyoruz. Bununla beraber; buradaki öznellik, henüz gerçekleşmemiş (aktüel olmamış) bir özneliktir ve buradaki aşkınlık, dışsallığı ve sıfatları var sayan bir aşkınlıktır.

Bu özneyi bir paradoks olarak düşünmek midir? Bu soruya evet ve hayır cevapları, aynı anda verilmeli diye düşünüyorum. Özenin bir paradoks olarak düşünülebilmesi, ilk olarak, klasik metafiziğin ayrımları temelinde değerlendirilebilir. Şöyle ki, bu noktaya kadar bir ölçüde özneyi sadece 'özdeş' olan üzerinden düşünmekten ziyade onu özdeşlik ve farkın bir terkibi olarak düşündük. Daha açık bir ifadeyle, özneye fark içindeki

özdeşlik ve özdeşlik içindeki fark diyebileceğimizi ima ettik. Bu, öznenin bir paradoks olarak düşünülmesinden başka bir şey değildir. Öznenin bir paradoks olmasının ikinci ve daha zor anlaşılır kısmı, bana kalırsa, aşkınlık meselesiyle ilişkilidir. Bu aslında bizzat aşkınlık kavramının ihtiva ettiği bir paradokstur ve her türlü öznelik bu paradoksla yüzleşmek zorundadır. Başka bir deyişle bu paradokstan kurtulmak için aşkın olmayan bir özne fikrini seçemeyiz. Zira daha önce bahsettiğimiz gibi aşkın olmayan özne (mutlak için özne) her durumda ilişkisellik ve bağlamsallık içinde parçalanmak zorunda kalacak bir öznedir. Aşkınlık kavramının ihtiva ettiği paradoks ise şöyle düşünülebilir: aşkın olmak, bağlamı ve sıfatları yani bütünü aşmak yahut bir ölçüde onların dışında olmaktır; halbuki bu aşma ve dışında olma durumu aşkınlığı tikel bir şeye dönüştürecek yahut onu bütünün kenarında ve bütün tarafından sınırlandırılmış bir şeye dönüştürecektir. Bu tikele dönüşme durumu, bizzat aşkınlığın inkarı anlamına gelecektir. Aynı durumu 'ayrık özne' kavramından hareketle düşünmeye çalıştığımız 'mutlak aşkın özne' fikrinde de tespit etmiştik. Tam olarak bundan ötürü de 'ayrık özne'nin gerçek manada özne olamayacağını ve aynı şekilde aşkın da olamayacağını ima etmiştik.

Bu durumda aşkınlık, aynı anda hem dışarda olmayı hem de ilişkiyel ve bağlamsal olmayı ima eder. Aşkınlık, her durumda, içerilemeyecek kadar ve ölçüde yakın ve içerde, ve tikelleşemeyecek kadar ve ölçüde uzak ve dışarıda olandır. Özneyi mümkün kılan kavramın aşkınlık olduğu dikkate alınırsa aynı tanımın özne için de doğru olduğu söylenebilir. Bu da öznenin bir tür bir paradoks olarak düşünülebilmesinden başka bir şey değildir. Buna göre öznenin mutlak aşkınlık olarak düşünülmesi onun inkarıdır; aynı şekilde mutlak içkinlik olarak düşünülmesi de onun inkarıdır. İşte bundan ötürü ruh kavramını, büyük ölçüde aşkınlık olarak düşünmekle beraber onu aynı zamanda bir hareket olmak bakımından 'dışsallığı varsayan bir aşkın' olarak ele almaya çalıştık. Yine de daha evvel ifade ettiğimiz gibi ruh kavramında bulduğumuz öznelik aktüel olmayan bir öznelik ifade ettiği (büyük ölçüde Hegelci düşünceden itibaren) için basitçe ruh kavramının gerçek anlamıyla özneyi ifade etmeye yetmeceğini söylemek gerekir. Ruh, özneliğin basit ve bilfiil olmayan formunu ifade edebilir ve bu haliyle ruh, aktüel öznenin yerine geçemez sadece onu var sayar ve koşullar denebilir.

Belki burada anlatmaya çalıştığımız şeyi, yeniden ve daha anlaşılır bir şekilde, 'insan' kavramından hareketle anlatabiliriz. Şöyle ki, yazının başından şimdiye kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan özne kavramının anlaşılması pek kolay olmayan bir kavram olduğunu gördük. Yine de temel olarak öznenin mutlak ve basit bir özdeşlik olamayacağını ve aynı şekilde mutlak olarak bağlamsal ve yapısal da olamayacağını tespit ettik. Bunların yerine öznenin bir çeşit paradoks olarak düşünülebileceğini ima ettik. Paradoks ise en temelde

aynı ve başkanın sürekli birbirlerine dönüşme ilişkisine dairdir. Daha açık bir ifadeyle özne, 'aynı'nın 'fark'a ve 'fark'ın 'aynı'ya dönüştüğü bir hareket olarak düşünülebilir. Buna rağmen biz, ruh kavramında bulduğumuz aşkınlıktan itibaren öznenin ima ettiği 'dönüştürülme' ve hareketin özneyi tam olarak ifade edemeyeceğini söyledik zira bu tür bir özne bizi yeniden mutlak bağlamsal, yapısal ve içkin özne fikrine geri götürür. İşte paradoks ve hareket içinde düşündüğümüz bu özne fikrinin bizzat 'insan' kavramıyla genel olarak ve basitçe ifade edilebileceğini sanıyorum.

İnsan kavramı, Arapçadan ödünç aldığımız ve özellikle kavramın etimolojik kökünü dikkate alarak seçtiğimiz bir kavramdır. Bu haliyle kavramın etimolojik kökünde bulunan 'ünsiyet' anlamına odaklanmak gerekiyor. Ünsiyeti ise en temelde ilişki/lenmek ve ilgi/lenmek olarak düşünebiliriz. Böylece düşünüldüğünde bu varlığın tanımında bir hareket bulmuş oluyoruz. Bu varlıkta bulduğumuz hareket, aynıdan farka ve/veya içden dışa bir hareket olarak da anlaşılabilir. Varlığının ve özünün ilişki ve hareket olmasından ötürü insan kavramının bir ilişkinme olarak anlaşılması mümkün oluyor (Heidegger, 1962). İlişkilenme olarak insan, başkaya, dışarıya ve farka hem yönelir hem de bütün bunları varsayar. Yine de sırf bir ilişkilenebilir insan kavramı, özne olmanın anlamını ifade etmeye yetmez zira ilişkilenebilir kendisi ilişkilenebilir şeylerden fazladır ve onlara indirgenemezdir. Bu, bu varlığın neredeyse özünün ilişkilenebilir olduğunu ima eden bir paradoksa da işaret edebilir. Bununla beraber biz, bu varlığın özünü ve aşkınlığını ruh kavramından itibaren düşünebileceğimizi iddia ediyoruz. Zira tek başına insan kavramın ifade ettiği ilişkilenebilir durumu, farka yönelir ve onu varsayar. Diğer yandan bu farka yönelme durumunun koşulladığı bir 'aynı' yahut 'özdeş' de kendini gösterir (belki de ancak böyle gösterir.). Bu 'aynı' olan, aynılığını 'ilişkilenme' ve 'ünsiyet' üstüne kurmuş gibidir yahut onun aynılığı ünsiyettir. Belki de öznenin karşılaştığı her türlü 'dışarı da olan'la bir özdeşlik ilişkisi kurmaya çalışıyor olmasının temeli budur. İşte öznenin büyük paradoksu böyle bir şeydir. Özneyi insan kavramından hareketle düşünmekle içine düştüğümüz paradoks, ancak daha büyük ve daha yalın bir paradoksa açılabilir. Bu, bizzat ruh kavramının kendisidir.

3. Sonuç

Genel olarak ve basitçe özne kavramının en temelde 'insan' kavramı temelinde anlaşılabilirliğini iddia ediyoruz. Zira ancak insan kavramından itibaren anlaşılabilir bir özne anlayışı, bize öznedeki dönüşlülüğü ve özsel hareketi anlama imkanı verir. Bununla beraber, bu dönüşlülük ve iç hareketin fiiller ve sıfatlar içinde erimeye dönüşmesi ve bizzat özne olma durumunu ortadan kaldırması tehlikesine karşı şunu söylemek gerektir: İnsan kavramı, sırf bir ilişkilenebilir olmaktan ziyade bir tarafla bir aşkınlığa

işaret eden bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Böyle bir aşkınlığın da ancak ruh kavramından itibaren düşünülebileceğini söyleyebiliriz. O halde insan, ancak ruhu olana denmelidir yahut insan ruhu olandır. Böylece anlaşıldığında özne, varoluşun kenarında bir 'sığıntı' ve 'mutlak bir yabancı' olmaktan kurtulup bilfiil varolabilen bir varlığa dönüşür. Yine aynı şekilde ruh sahibi olmak bakımından özne, var oluş içinde eriyip yok olan bir varlık olmak yerine bu varoluş içinde kendiliğini yitirmeden aktüel olarak var olmak imkanına erişir. Böylece, fiillerinde kendini yeniden var eden ve diriltten bir öznenen bahsedebiliriz. Bu türlü bir özne, her durumda fiillerinin kaynağı olmanın yanında fiilleri tarafından belirlenilebilen 'dönüştür' bir özne olur. Bu haliyle bu özne, fiillerinin sorumluluğunu taşır (ancak böyle bir özne bu sorumluluğu taşıyabilir). Bu özne için eylemek ve eylememek oldukça önemlidir zira eylelen öznenin üzerinden akıp gitmez, tam tersine geri dönüp ona dahil olur. Gerçek ve bilfiil bir özne ancak ruh sahibi olarak düşünülebilen insan kavramı temelinde var olabilir.

Kaynaklar

- Grosos, P. (1996). *Système et Subjectivité. L'Enjeu de la question du système*. Fichte, Hegel, Schelling, Vrin.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Hegel's Phenomenology of Spirit*. Translated by A. V. Miller with Analysis of the Text and Foreword by J. N. Findlay. USA: Oxford University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Translated by John Macquarrie & Edward Robinson. UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Moyar, D. (2008). "Hegel's Phenomenology of Spirit: A Critical Guide". Cambridge University Press.
- Pinkard, T., Hegel. (2000). *A Biography*, Cambridge UP.
- Pippin, R. B., Glazer, T. (2011). *Hegel on Self-Consciousness: Desire and Death in the Phenomenology of Spirit*. Princeton University Press.